

УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

В.І.Басараб, М.М. Вегеш

ЖИТТЯ І ПОМИСЛИ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

ББК 63.3(4УКР) 6

Б 27

УДК 94(477)

Рецензенти:

- М.І.Блецак* – завідувач кафедри філософії Ужгородського національного університету, доктор філософських наук, професор;
М.О. Лендьел – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Ужгородського національного університету

Рекомендовано до друку Редакційно-видавничою радою Ужгородського національного університету від 7 травня 2003 року, протокол № 2.

У монографії ужгородських істориків висвітлюються основні віхи життя митрополита Андрея Шептицького. Головна увага приділяється з'ясуванню аспектів наукової, просвітницької та екуменічної спадщини визначного церковного, культурного і громадсько-політичного діяча України. Автори дослідження піднімають також проблему церковних та культурних взаємовідносин Галицького митрополита з діячами Закарпаття. Зокрема, висвітлюється позиція А.Шептицького стосовно проголошення в березні 1939 р. Карпатської України.

Видання розраховане на широкий загаль читачів.

ISBN 966-7400-29-9

© Басараб В.І., Вереш М.М., 2003

ВСТУП

У 1643 р. Папа Урбан VII звернувся до холмського владыки Методія Терлецького з такими словами: “Через Вас, мої українці, сподіваюся повернути Схід”. Ця ідея в наступному буде активно піднесена провідниками русько-католицького духовенства на теренах західноукраїнських єпархій. Ідея об’єднання двох церков стане альфою і омегою п’ятдесятирічної діяльності Андрея Шептицького.

Серед видатних людей нашого століття важко знайти особу, яка би ще при житті досягла такої величі й любові народу до себе, як митрополит Галицький Андрей Шептицький. Видатний теолог, науковець, просвітник, педагог, політичний діяч, меценат... Але, необхідно погодитись, що водночас не легко також знайти людину, на яку було вилито стільки бруду, як на нього. Не хотілося б давати огляд тієї величезної кількості “історичних праць”, в яких розвінчувався “український буржуазний націоналіст” і “запроданець”, як часто його називали радянські вчені мужі, бо серед них не знайдеться жодної об’єктивної книги чи статті. Правдиві роботи, на жаль, видавалися тільки за кордоном. Проголошення незалежності України, якої так добивався митрополит Андрей, дозволило нам подивитися на цю неординарну і дійсно могутню постать зовсім іншими очима. Різномісна діяльність Андрея Шептицького не втратила своєї актуальності по сьогоднішній день. Витримали випробування часом його наукові, освітянські, просвітницькі ідеї. Їх вивчення і аналіз необхідні в умовах розбудови незалежної України.

Головна мета цього скромного дослідження полягає в тому, щоб по можливості в комплексі висвітлити церковну, наукову, освітню, культурну і громадсько-політичну діяльність А.Шептицького на фоні його епохи. Поряд з головною метою автори намагалися вирішити також цілий ряд конкретних завдань:

- простежити життєвий шлях митрополита Андрея Шептицького на фоні загальної характеристики епохи, в якій він творив;
- висвітлити головні віхи церковної діяльності Шептицького, акцентуючи увагу на його екуменічних поглядах;
- зробити ґрунтовний аналіз основних теологічних праць А.Шептицького, прослідкувавши еволюцію його релігійних поглядів;
- дати оцінку діяльності А.Шептицького в галузі освіти і культури;

- зробити спробу об'єктивно і без упереджень проаналізувати політичну орієнтацію А.Шептицького, з'ясувавши мотиви його відношення до різноманітних режимів (польського, німецького, радянського);
- висвітлити релігійну ситуацію в Закарпатті в 20–30-х роках ХХ ст. і позицію щодо неї А.Шептицького.

Джерельну базу дослідження складають, перш за все, праці самого митрополита. Зокрема, нами опрацьовані його послання і листи “Про єдність”, “До науки і просвіти”, “До української молоді”, “До української інтелігенції”, “Християнська праведність”, “Про ліберальну совість”, “Про виховання”, “Культ Христової любови”, “Про милосердя”, “До вірних”, “Не убий” та ряд інших. У цих релігійного змісту творах піднімалися актуальні проблеми освіти та виховання. Важливий фактичний матеріал міститься в збірниках документів і матеріалів “Культурне життя в Україні. Західні землі. 1939–1953” (Львів, 1995) і “Літопис Нескореної України” (Львів, 1993). Нами також використано періодичну пресу 20–30-х років нашого століття, зокрема газети “Свобода” і “Нова свобода”, в яких йдеться про ставлення А.Шептицького до Закарпаття, простежуються особисті відносини між Галицьким митрополитом і Августином Волошином. Цікаві й маловідомі факти із релігійного життя Закарпаття містяться на сторінках “Творів Августина Волошина” (Ужгород, 1996).

РОЗДІЛ I

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ (ІСТОРІОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ)

За кордоном про митрополита Андрея Шептицького вийшла велика кількість праць, в яких їх автори намагалися прослідкувати головні віхи в його житті, показати роль Шептицького у піднесенні національного і культурного рівня українців, передусім тих, що проживали у Західній Україні, проаналізувати його погляди, різнобічну освітню, культурну, екуменічну та політичну діяльність. Зарубіжні історики мали можливість вільно висловлювати свої думки, чого не можна було сказати про дослідників, які видавали праці в межах Радянського Союзу. Враховуючи той факт, що про життя і діяльність Шептицького опубліковано кілька сотень праць, ми зупинимося тільки на окремих.

Серед спеціальних робіт, в яких аналізувалися життя і діяльність Андрея Шептицького, необхідно назвати працю о. Василя Лаби, перше видання якої побачило світ у 1965 р.¹ Окремі розділи його монографії носять назви: “Боярський рід Шептицьких”, “Хлоп’ячий і шкільний вік майбутнього Митрополита Андрея”, “Важливе рішення д-ра Романа Олександра Графа Шептицького”, “Роман Шептицький василіанським ченцем”, “Андрей Шептицький Станіславським єпископом”, “Єпископ Андрей Шептицький Галицьким Митрополитом”, “Митрополит Андрей – Князь української Церкви”, “Той, хто молиться за своїх братів”. Цей перелік розділів праці В.Лаби свідчить про всебічність висвітлення життєвого шляху митрополита. Однак сам автор вважав своє дослідження скромною працею. У передмові до книги В.Лаба писав: “Повний життєпис Митрополита можна буде зладити не швидше, як щойно тоді, коли наголовок того життєпису буде звучати “Життя св. Андрея, Великого Галицького Митрополита”. Все, що про нього буде писане до того часу, це тільки причинки, які майбутній гагіограф збере в одну цілість. Я обмежуся до того, щоб за порядком записати найголовніші події з життя Митрополита, і так немов ткаю канву, на якій будуть мережати чесноти, ідеали і діла Великого Митрополита та увічніювати його у вдячній пам’яті українського народу. Мій скромний нарис життя митрополита Андрея є тільки висловом моєї скромної особливішої вдячності для нього: мого Виховника, Святителя і довголітнього Ієрарха”².

Ще раніше вийшли з друку праці С.Барана³ і В.Дорошенка⁴. Обидва ці нариси є подібними до праці В.Лаби. В них

аналізуються в загальних рисах основні етапи життя і діяльності митрополита. Професор університету в Торонто О.Баран – автор ряду статей про екуменічні ідеї Андрея Шептицького⁵. Роль Шептицького в житті митрополита Йосипа Сліпого дослідив І.Хома⁶.

Велику увагу особі Андрея Шептицького приділив у своїх працях відомий зарубіжний історик і політолог І.Лисяк-Рудницький. У статті “Українці Галичини під Австрійським пануванням” він писав, що Шептицький “загально визнаний як один із видатних слов'янських церковних діячів нашого століття... Досить згадати, що він заснував нові чернечі ордени, провів літургійні реформи і сприяв теологічним дослідженням. Тримаючись оддалік від поточної політики, Шептицький зробив великі послуги українській справі, тактовно використовуючи свої зв'язки у Відні, а також як щедрий покровитель мистецтва... Інтелектуально повороткий і свідомий потреб часу, він заохочував участь духовенства у громадському житті. Той факт, що греко-католицьку церкву тепер очолювала важлива персона й водночас виразна, яскрава особистість, дав українському національному рухові певності у своїх силах. Проте Шептицький був не вузьколобим націоналістом, а людиною наднаціонального бачення: ідея, якій він присвятив своє життя, - це поєднання західного та східного християнства. Це передбачило повагу до всіх рис східної релігійної традиції, сумісних із католицькою догмою”⁷. В багатьох питаннях, вирішення яких були життєво необхідними для українців Східної Галичини, Андрей Шептицький займав компромісну позицію⁸. У праці “Український національний рух” І.Лисяк-Рудницький в черговий раз повертається до постаті Андрея Шептицького. На його думку, “під керівництвом визначної особистості – Андрея Шептицького, Галицького митрополита від 1900 р., греко-католицька церква стала тісно пов'язана з боротьбою України за незалежність”⁹. З такими міркуваннями необхідно погодитися.

Великі надії на підтримку Андрея Шептицького ставили діячі Української Народної Республіки Лонгин Цегельський і Володимир Винниченко. І.Лисяк-Рудницький наводить цікавий епізод на сторінках своєї серйозної праці “Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка”: “Коли Цегельський зауважив, що такий крок (зробити Митрополита головою всеукраїнської церкви – Авт.) означав би розрив з православ'ям, Винниченко зразу ж відповів: “Православ'я скасуємо! Це ж воно завело нас під царя східного, то воно проводило обмоскалення України. Православ'я завжди буде

гравітувати до Москви. Ваша (галицька) унія добра для відрізнення від Польщі, і від Москви. Уніят із природи стає (національно-свідомим) українцем. Скличемо синод єпископів, архимандритів та представників мирян з України і порадимо їх прийняти унію (церков) а Шептицького поставимо на чоло. Ще й порозуміємося з Римом, щоб його зробив патріархом України... Ви думаєте, я жартую?"¹⁰.

Досліджуючи життя і діяльність В'ячеслава Липинського, І.Лисяк-Рудницький теж не обходить увагою Галицького митрополита. Справедливо відносячи Шептицького до яскравих представників польсько-української аристократії, вчений писав: "Розглядаючи незліченні послуги, що їх надала українській справі тільки ця особистість, можна запитати себе, чи участь більшої кількості таких людей, як Шептицький, не змінила б вислід української боротьби за самостійність із поразки на перемогу"¹¹.

На відміну від тверджень радянських істориків, І.Лисяк-Рудницький справедливо відмічав, що "Шептицький у питаннях загальнонаціонального значення ладнав з існуючими партіями й не вважав за доцільне творення окремої католицької політичної організації, що було метою Хомишина"¹². Він був "настроений, говорячи термінологією пізнішого часу, більше екуменічно та хотів зберегти у Греко-Католицькій Церкві корені східної, візантійської традиції"¹³. Таким чином, хоча І.Лисяк-Рудницький і не написав спеціальної праці про Андрея Шептицького, але проаналізував різноманітні моменти його діяльності, дав об'єктивну оцінку Галицькому митрополиту.

Спробу написати коротку біографію Андрея Шептицького зробив Роман Головин. Проаналізувавши основні моменти в житті і діяльності Галицького митрополита, автор відмітив: "І.Франко був захоплений бурхливою діяльністю і культурною роботою Шептицького. Він з М.Павликом часто навідували митрополита у наукових справах. Вони були здивовані способом життя графа-митрополита. Жив як аскет: мала кімната, сам у вовняній чорній рясі монаха-студита, звичайним чорним ремнем підперезаний, чотки за поясом або в руках, найскромніша страва..."¹⁴. На глибоке переконання автора, Шептицького "завжди турбувало майбутнє українського народу. У міру своїх можливостей владика намагався якось перешкодити денаціоналізації нашої інтелігенції"¹⁵.

Вагоме місце посідає постать Андрея Шептицького на сторінках узагальнюючої праці про історію церкви І.Ортинського. На думку автора, "митрополит Андрей Шептицький стає найбільшою особистістю, яку рід Шептицьких дає Україні. Адже був він не тільки

безумовним та безперечним провідником Української Церкви через півстоліття, але й найвищим авторитетом серед українського народу у такі важкі часи української історії. Його можна б назвати прещедрим даром Божого Провидіння багатостраждальному українському народові”¹⁶. Дослідник чітко підмітив, що “його погляд не затримується тільки на Україні, хоч вона залишається його першою ціллю. Через відповідь вірності українському народу Митрополит Шептицький хоче повести до єдності всіх східних християн. Він має намір завершити те, що розпочала Потієва Унія, а зокрема те, про що мріяли великі митрополити з XVII століття, Йосип Вельямин Рутський та Петро Могила: український патріархат із осідком у Києві в пов’язанні з усією вселенською Церквою під зверхністю Папи”¹⁷.

Окремі штрихи до портрету Шептицького – політика зробили у своїх працях відомі зарубіжні вчені Володимир Косик¹⁸ і Павло Роберт Магочій¹⁹. Останній, зокрема, відзначив, що “в сусідній Галичині (1938-1939 рр. – Авт.) українці під проводом впливового греко-католицького митрополита Львівського Андрея Шептицького з великою надією поглядали на Підкарпатську Русь”²⁰. Андрей Шептицький привітав закарпатців з наданням їм Прагою автономних прав, відслужив молебень у Храмі Святого Юра, вів переписку з Августином Волошином.

Важливою і цікавою у всіх відношеннях є праця Ришарда Тожецького “Митрополит Андрей Шептицький”, яка вперше побачила світ у 1988 р. Піднявши цілий ряд складних проблем, автор детально зупинився на неоднозначному ставленні до Митрополита різних політичних сил: “Досі нам залишається відкритим питання про те, чому Митрополит не знаходив належного послуху серед верств українського суспільства. Діяло націоналістичне підпілля, виховане після першої світової війни в дусі боротьби. Процес його переорієнтації розвивався дуже повільно, і воно не мало наміру, зокрема, внаслідок нереалістичної оцінки міжнародних умов, тієї боротьби зректися. Заполонити серця і запальні уми було надзвичайно важко, навіть якщо йшлося про вплив на духовних осіб. Вони походили переважно із селянства і становили опору національного руху, а нерідко – націоналізму, що виріс на соціальній і національній кривді, завданій українцям. Такі люди з-поміж духівництва були впевнені: якщо українці матимуть збройну силу, то Третій Рейх рано чи пізно прислухається до їхніх вимог, вірили у спільність інтересів, у припинення хижачкої політики стосовно України. Деякою мірою ці причини призвели до фактів схвалення дій тих священників, які були капеланами при різних військових одиницях, що співпрацювали з вермахтом або були у нього на службі (тут іде мова

про батальйони “Нахтігаль”, “Роланд” чи дивізію “Галичина”)²¹. Як би там не було, але “консолідаційні зусилля Митрополита добре знані всім українцям”²².

Велика заслуга зарубіжних дослідників полягає ще в тому, що ними опубліковано цілий ряд збірників документів, вибраних праць Шептицького, його пастирських послань²³. Опубліковані спогади Софії Шептицької²⁴. У 1982 р. в Філадельфії побачила світ повість Григора Меріам-Лужницького “Двадцять листів о.Андрея Шептицького до матері”, яку на сьогоднішній день вважають однією з найбільших сенсацій в українській літературі²⁵. У передмові до книги Л.Рудницький писав, що “Двадцять листів” не можна беззастережно віднести до того жанру епістолярної повісті, що й деякі твори (мається на увазі “Памела”, “Кляриса” та деякі інші – Авт.), оскільки це любовні романи... Повість Меріама-Лужницького теж про любов – сина до матері, про найприроднішу, ідеалістичну, нееротичну, можна сказати, священну любов. Отже, “Двадцять листів”, не так тематично, як радше своєю формою входять у світову епістолярну традицію²⁶. Окремі історики ставлять під сумнів автентичність листів митрополита Шептицького до матері²⁷. Однак, якби там не було, Меріам-Лужницький правдиво, хоча і в художній формі, виклав біографічні сторінки і переживання молодого Шептицького.

Серед праць вітчизняних дослідників заслуговують на увагу, перш за все, праці вченого з Івано-Франківська професора Я.Ю.Заборовського. У 1995 р. побачила світ його книга “Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкві та народові (1865-1944 рр.)”. Автор у стислій формі описав основні періоди життя і діяльності Андрея Шептицького, проаналізував його погляди. Не можна не погодитися з твердженням автора, що “славетні особистості – немов високі гори, сніжно-білі вершини яких видно за багатьох десятків кілометрів, бо не можуть закрити їхні височінь дерев, ні складки поверхні землі. Митрополит Андрей Шептицький, безумовно, заслужив бути названим славетним, бо немає практично жодної ділянки суспільно-політичного життя Галичини в ХХ ст., де ми не зустрічалися з ділами чи, як мінімум, значним впливом його особи. Рівних йому церковних або світських діячів можемо знайти хіба що в ХVІІІ ст., для прикладу, Вініамін Рутський – київський митрополит; а то ще в Х-ХІІІ ст. Серед князів – Володимир Великий, Данило Галицький. Тому не дивно, що давно вже Митрополита Шептицького називають не зовсім вдалим з філософського боку, але цілком влучним історичним терміном “Князь Церкви”²⁸.

Високо оцінив сподвижницьку діяльність митрополита Андрея Шептицького історик-теолог К.Панас. На його глибоке переконання, Шептицький – одна з найяскравіших постатей нашої історії, ім'я якого ввійде в число святих отців-ісповідників Української Католицької Церкви. Дослідник виділяє дві важливі справи, які здійснив галицький митрополит: "Все своє життя і весь свій геній Митрополит присвятив змаганню за Українську Церкву – духовну твердиню української нації, якої не змогли б знищити всі сили світу і пекла. Другою справою, якій цей геній нашої історії присвятив своє життя, було відновлення української Київської митрополії в межах її існування за часів київської княжої доби і проголошення Українського Патріархату. На жаль, несприятливі політичні події в Європі перешкодили здійсненню цього великого діла"²⁹.

Микола Береславський, описуючи різноманітну діяльність Шептицького, виділив ставлення Митрополита до розвитку української культури - збирання пам'яток давнини, допомога українським митцям, створення гімназій тощо. "Владика Андрей, – на глибоке переконання дослідника, – був великим гуманістом, людолюбцем, він виступав за соціальну справедливість, допомагав бідним, нужденним. Це засвідчують його слова і діла"³⁰. Митрополит Андрей Шептицький уважно слідкував за процесами, що мали місце в Закарпатті. Цій проблемі присвятили свої праці ужгородські історики³¹. Нарис і спогади про Андрея Шептицького опублікував відомий український вчений з Івано-Франківська, професор Володимир Грабовецький³².

Таким чином, у працях зарубіжних і вітчизняних істориків дається висока оцінка подвижницької діяльності Галицького митрополита Андрея Шептицького. Історики підкреслюють його великий внесок у розвиток греко-католицької церкви і культури в Галичині, піднесення рівня національної свідомості всього українського народу. Дослідження сучасних істориків розвінчують писання радянських вчених про "буржуазно-націоналістичну і фашистську діяльність" Галицького митрополита.

1. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький. Його життя і заслуги. – Люблин: Свічадо, 1990.
2. Там само. – С.5.
3. Баран С. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. – Мюнхен, 1947.
4. Дорошенко В. Великий Митрополит. – Йорктон, 1958.
5. Баран О. Митрополит Андрей Шептицький і його екуменічні ідеї (у 50-у річницю смерті Великого Митрополита) // Український Історик. – 1994. – № 1-4. – С.182-188.

6. Хома І. Шляхами каторги Блаженного Йосифа Сліпого // Альманах "Гомону України". – Торонто, 1995. – С.49-75.
7. Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під Австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. –Т.І.-Київ: Основи, 1994. – С.436-437.
8. Там само. – С.422.
9. Лисяк-Рудницький І. Український національний рух // Там само. – С.476-477.
10. Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка // Там само. – Т.2. – Київ: Основи, 1994. – С.102-103.
11. Лисяк-Рудницький І. Політичні ідеї Липинського з перспективи нашого часу // Там само. – С.163.
12. Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський // Там само. – С. 215.
13. Там само.
14. Головин Р. Владика Андрей // Альманах "Гомону України". – Торонто, 1994. – С. 45-46.
15. Там само. – С.109.
16. Ортинський І. Хрещення, хрест та харизма України. – Дрогобич, 1993. – С. 108.
17. Там само. – С.109.
18. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. – Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993.
19. Магочій П.Р. Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). – Ужгород, 1994.
20. Там само. – С.145.
21. Тожецький Р. Митрополит Андрей Шептицький // Ковчег. – 1993. – Ч.І.- С.108.
22. Там само. – С.109.
23. Митрополит Андрей Шептицький. Твори (аскетично-моральні). – Рим, 1978; Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. – Т.І (Пастирські листи). –Торонто,1965.
24. Шептицька С. Молодість і покликання о.Р.Шептицького. – Рим, 1987.
25. Двадцять листів о.Андрея Шептицького до матері (упорядкував і примітками доповнив Григор Меріам-Лужницький).– Львів: Світ, 1994.
26. Там само. – С.3.
27. Заборовський Я.Ю. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкві і народові (1865-1944). – Івано-Франківськ, 1995. – С. 5.

28. Там само. – С.4.
29. Кость П. Історія Української Церкви. – Львів, 1992. – С.132.
30. Береславський М. З Історії Української Греко-Католицької Церкви. – Книга 2. – Львів, 1992. – С.31.
31. Фенич В. Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944) // Молодь – Україні. Наукові записки молодих вчених Ужгородського державного університету. – Т.4. – Ужгород, 1994. – С.73-80; Вегеш М.М. Андрей Шептицький (1865-1944) // Вчені, письменники і політичні діячі про Україну (Збірник наукових праць). – Ужгород, 1996. – С.59-85.
32. Грабовецький В. Андрей Шептицький // Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. – Т.ХІІІ. – Івано-Франківськ, 1995. – С.190-191.

РОЗДІЛ II

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Як вважає один із дослідників життя і діяльності митрополита Андрея Шептицького Василь Лаба, рід Шептицьких був одним із найстаровинніших на Україні і брав свій початок (про що свідчать старовинні грамоти) ще в XIII ст.¹ Дещо іншої точки зору притримується сучасний історик Я. Заборовський, який вважає, що рід графів Шептицьких виводив себе з галицьких бояр XIV ст. і мав велику церковну традицію. Вчений довів, що тільки з XVIII ст. він дав українській Церкві кількох ігуменів, єпископів і двох митрополитів: Львівського єпископа Варлаама (1710-1715), Атанасія – єпископа Львівського та митрополита Київського (1715-1746), Атанасія – єпископа Перемишльського (1762-1779), Льва – єпископа Львівського і митрополита Київського (1778-1779). В середині XIX ст. цей рід спіткала досить типова для української шляхти доля: перехід на римокатолицький обряд і як результат – полонізація².

29 липня 1865 р. в сім'ї графа Яна (Івана) Шептицького і Софії народився син, якому щасливі батьки дали при хрещенні потрібне ім'я Роман Марія Олександр. Сім'я Шептицьких мешкала в селі Прилбич, що поблизу Яворова. Батьки були не тільки високоосвіченими, але й високоавторитетними людьми свого часу. Іван Шептицький (1836-1912) був депутатом австрійського парламенту, а мати – Софія (1837-1904) – дочкою відомого польського письменника Фредра. Значною мірою великій своїй ерудиції майбутній Митрополит завдячував саме їм. Він вільно володів багатьма іноземними мовами, зокрема латинською, єврейською, грецькою. Під час однієї зі своїх численних поїздок за кордон, у Франції він провів службу французькою мовою. До речі, Софія Шептицька теж вільно володіла англійською, німецькою і французькою мовами.

Роман Марія Олександр, як вважають дослідники його життя і діяльності, вже з самого початку відзначався великою побожністю, що теж було наслідком сімейного виховання. Освіту з 1875 р. почав здобувати спершу вдома приватно, щопівроку складаючи відповідні іспити в польській гімназії у Львові. Восени 1879 р. продовжив її у Кракові в гімназії св. Анни, де був прийнятий відразу до п'ятого класу³. 11 червня 1883 р. Шептицький одержав атестат зрілості, який свідчив про його відмінні знання предметів. Близько одного року він віддав

службі в австрійській армії, але 22 червня 1884 р. залишив її. Існують різні версії з приводу залишення Шептицьким військової служби. На нашу думку, необхідно погодитися з думкою Я.Заборовського, що причина такого кроку полягала в захворюванні на скарлатину, яка перейшла на суглоби рук і ніг⁴. Хвороба буде прогресувати, що згодом приведе до паралічу.

Ще перебуваючи на військовій службі, Шептицький паралельно навчається на юридичному факультеті Краківського університету. Після відставки продовжує навчання спочатку в Краківському, а потім у Бреславському (Вроцлавському) університетах (1883-1887). Закінчивши їх, 10 травня 1887 р. майбутній Митрополит одержує наукову ступінь доктора права. Таким чином, на перших порах Роман Шептицький - виключно світська особа.

Як трапилось, що Шептицький вирішив повністю присвятити себе релігії? Можливо, на цей вибір вплинула подорож у 1886 р. до Ватикану, де він мав розмову з Папою Римським. Немаловажний вплив на це зробили відомий російський філософ Володимир Соловйов та український історик Володимир Антонович⁵. Відомо тільки те, що того ж року Шептицький остаточно вирішив вступити до Василіанського чину. В монастирі він прийняв ім'я Андрей. "Двадцять листів о.Андрея Шептицького" Григора Меріама-Лужницького так відповідають на причину цього вибору майбутнього митрополита: "Завдяки моїм дядькам і Тобі, Дорога Мамо, я зрозумів, чим я є та чим повинен бути: як чернець, я прошу помочі у дядька Варлаама, як архиерей прошу помочі у дядька Атанаса, а перед авдієнціями на цісарському дворі чи в Апостольській Столиці в Римі звертаюся про поміч до дядька Лева. Коли ж приходять хвилини безсилля і я стаю дитиною, тоді я звертаюся до Тебе, Мамо, й зразу почуваюсь дужчим і сильним..."⁶.

Вже у 1896 р. Шептицького призначають ігуменом монастиря святого Онуфрія у Львові. Фактично, починаючи з цього року, Андрей не обмежується тільки монастирською діяльністю, а йде "в народ", що з часом принесло йому велику славу і авторитет. 17 червня 1899 р. Шептицький призначається Станіславівським єпископом і на цей час йому йшов 34-й рік. Однак і на цій посаді він пробув недовго, бо вже 21 жовтня 1900 р. Папа Лев XII іменував Андрея Шептицького Львівським архієпископом і Галицьким митрополитом.

Все своє життя митрополит Андрей повторював своїм вірним, що вимагає від них виконання трьох речей: 1) щоб знали добре свою віру, 2) щоб пізнали віру православних братів, 3) щоб молилися за об'єднання. Крім того він очікував, щоб вони чесно і сердечно

відносилися до православних. Але такого самого відношення він вимагав від православних українців до Української Греко-Католицької Церкви⁷. У підтвердження цих слів О.Баран наводить послання А.Шептицького "До Духовенства": "Ієрархи на українських землях поставлені сьогодні в те саме положення, в якому були під кінець XVI століття (тобто Берестейської Унії). Коли хочуть розв'язати по Божому і для добра українського народу проблеми, які їм накладає положення, повинні так мудро стан нашої Церкви досліджувати, щоб всесторонньо здати собі справу з того, які наслідки принесло нашої Церкві рішення ієрархів XVI-го століття".

Дуже багато зробив митрополит Андрей за період своєї діяльності. Насамперед доводилося дбати про те, щоби виховувати інтелігентних і освічених священників. Саме з цією метою він висилає на навчання до різних країн світу обдарованих юнаків. Всього Андрей Шептицький дав дорогу в життя близько 200 релігійним діячам. Коли канадські українці звернулися до нього з проханням покращити справу богослужіння, митрополит Андрей 1902 р. направив до Канади трьох постійних українських священників з ордену василіян, яких розмістив поблизу Едмонтона. Щоби переконатися в тому, що такий акт призвів до певних якісних змін, він у 1910 р. особисто здійснив поїздку до Канади, під час якої відвідав значну територію від Монреаля до Ванкувера.

У своїх проповідях митрополит Андрей велику увагу приділяв вихованню українського народу в душі християнської моралі. Часто свої ідеї він викладав у письмових зверненнях до народу. Таких було більше сотні. Він був автором кількох десятків популярних книг. Все те, що Митрополит зробив як жертводавець, меценат та ініціатор добродійних акцій, важко навіть перерахувати. Майже всі свої прибутки він віддавав на народні цілі. Як вважають сучасні українські дослідниці З.Суханова і Н.Сулима-Матлашенко, "у Львові й нині живе чимало людей, які в життєво скрутні моменти скористалися матеріальною допомогою митрополита"⁹.

З приходом до Львова 6 вересня 1914 р. царської армії Митрополита було заарештовано і вивезено вглиб Росії. Немаловажну роль в його арешті відіграв і той факт, що одночасно з приходом російських військ пролунав заклик Шептицького до народу залишатися в своїй вірі. Деякі історики арешт Шептицького пов'язують з тим, що він активно працював на німецьку розвідку, хоча приводять при цьому непереконливі докази¹⁰.

Лютнева революція 1917 р. застала його в Ярославлі. Одним із перших наказів голови Тимчасового уряду О.Керенського (тоді ще

міністра) був наказ про звільнення Шептицького. Хоча, все було не так просто. В березні 1917 р. О.Керенський повідомив Шептицького, що той може сам вибрати місце свого перебування в Росії. Митрополит вирішив їхати в Петроград. Там з допомогою своїх знайомих йому вдалося добитися прохання про повернення особистого архіву, якого раніше skonфіскували¹¹. Тимчасовий уряд при наполяганні Шептицького дозволив легалізувати діяльність греко-католицької церкви в Росії, а Митрополитом призначив екзарха Леоніда Федорова¹². Але, у зв'язку з складною воєнною обстановкою, добратися до Галичини було не так легко. Шептицькому довелося їхати через нейтральні країни, "тому подальша дорога Митрополита на Батьківщину пролягла через Стокгольм. При переході російського кордону у Фінляндії в нього та його супутників забрали все, включаючи навіть дорожні харчі. Після Стокгольма – Гамбург..., далі – Швейцарія, Австрія з наміром потрапити до Рима на зустріч з Папою Бенедиктом XV, однак поїздка до Риму тоді не відбулася, бо, будучи громадянином Австро-Угорської імперії, не мав доступу Митрополит до Італії, яка воювала на боці Антанти, тому 10 вересня 1917 р. після трьох років відсутності А.Шептицький прибуває до Львова¹³. Можна собі уявити як зустрічали львів'яни свого Мойсея. На його честь відслужено служби в цілому ряді країн світу.

1 листопада 1918 р. митрополит Андрей прийняв групу січовиків-старшин і благословив утворення Західно-Української Народної Республіки. Однак уже 3 листопада ситуація змінилася: Шептицького було піддано домашньому арешту. Це було чи не найбільшою мукою для нього, людини, яка звикла щоденно спілкуватися з народом.

Після приєднання Галичини до Польщі внаслідок Сен-Жерменського мирного договору митрополит Андрей продовжував здійснювати подорожі в різні країни світу. Мета їх була єдиною – добиватись єдності між українцями, яких доля розкидала по всьому світу. У цей час Галичина перебувала під важким соціальним, національним і культурним гнітом, коли польський уряд душив все, що було українським. Історичні документи свідчать про це велеречиво. Відомий польський письменник і публіцист Збігнев Залуський писав, що в колишній Східній Галичині крок за кроком ліквідовувалися культурні й економічні організації, закривалися школи. Знову ж таки на Волині – в селі, 80% населення становили українські селяни – із 2000 початкових шкіл було тільки 8 українських¹⁴. Однак, як зазначає З.Залуський, "... не дивлячись на це, не увінчалися успіхи спроти колонізації "місцевих елементів". Під впливом тиснення на них поширювався процес національної самосвідомості, особливо на селі.

Військо "приборкувало" неспокійні українські села в Тернопільському воєводстві, розстрілювало селянські демонстрації на Волині. В тюрмах, в Березі Картузькій, поліція знущалася над арештованими українцями, у відповідь гинули від куль терористів і міністр санаційного уряду, і шкільний куратор, і невинні прості люди. Зростали напруження і ворожість. Презирство правлячих породжує ненависть пригноблених"¹⁵.

Українські депутати до польського Сейму С.Баран, С.Білак, Д.Веліканович, С.Витвицький та інші неодноразово протестували проти закриття українських шкіл і заборони службового листування на українській мові, але їхні депутатські запити залишалися невіршеними. Відповіді на них директора бюро Сейму А.Рутковського були надзвичайно туманними і занадто загальними¹⁶. Польські власті систематично займалися перевіркою лояльності українського населення. Так, 6 листопада 1923 р. шкільний інспектор під час перевірки приватної школи ім. Шашкевича в Станіславові прийшов до висновку, що в цьому навчальному закладі неблагонадійною є Адольфіна Макогон. На його думку, вона була "організатором кружков українських педагогічних товариств у Станіславові" і "склонна до антипанства"¹⁷.

Поляки ще 20 січня 1920 р. скасували автономні права і самоврядування Галичини, порушивши цим свої зобов'язання перед державами Антанти про надання краю української національної автономії. Фактично українське шкільництво було підпорядковане польському міністерству освіти. У Львівському університеті були закриті українські кафедри, на що українці зреагували створенням Львівського (таємного) Українського Університету (1921-1925), в якому було понад 50 кафедр і близько 1500 студентів¹⁸.

Політика денационалізації приводила до опору з боку українців Галичини. Так, повітовий комендант Коломиї скаржився місцевому старості, що Петро Павлюк, Микола Зайковський, Михайло Овзарук, Микола Гузол, Микола Будзак (всього 54 чоловіка) ведуть антипольську агітацію в справі шкільництва¹⁹. У жалюгідному фінансовому становищі знаходилися українські педагогічні товариства Галичини. В одному з документів говориться, що для того, щоб коломийське товариство повноцінно діяло, необхідно щомісяця збирати грошові податки в розмірі 700 злотих²⁰.

Власті переслідували священників, які виписували шлюбні свідоцтва українською мовою. Так, стрийський староста Стефан Новак 22 грудня 1924 р. писав до Станіславівського воєводства, що священник І.Каратницький "видавав метрики на українській мові". Парох Анатоль Барилевич теж зробив аналогічні "злочини", коли виписав подібні

свідоцтва П.Костіву і М.Бриндзей, був змушений протягом 14 днів їх переписати²¹.

У 30-х роках становище українців Галичини ще більше погіршилось. Одним із перших, хто піднявся на захист свого народу був митрополит Андрей Шептицький. Він звернувся із своїм пастирським листом до всього цивілізованого світу. Лист був надрукований у закарпатській газеті "Нова свобода" і став, в деякій мірі, постійною темою для обговорення. В ньому говорилося: "Коло сто церков розібрано і розвалено. Деякі спалено рукою незнаних злочинців. У замкнених церквах і каплицях заборонено Богослужіння, і в них і поза ними. Між знищеними церквами є дорогоцінні старинні пам'ятки церковної архітектури. Часто знищені і знаряддя релігійного культу. Людей змушували, іноді насильством, приймати католицьку віру у латинському обряді... Неповинних людей не раз бито та видалювано з їхніх осель. Навіть не вільно там учити катехізму й проповідати у матерній мові людей"²².

Говорячи про міжвоєнний період, необхідно погодитися з твердженням сучасних істориків, що "в цих умовах керована Митрополитом УГКЦ була чи не єдиною цементуючою силою суспільства, а її курс на самостійність принаймні у культурному та релігійному відношенні не лише був успішний, але й єдино доцільний. Шкода, що не завжди зусилля Митрополита і Церкви знаходили відповідне розуміння у всьому суспільстві"²³.

Нерідко виникали суперечності між лінією, яку вів Шептицький, і методами боротьби проти поляків з боку ОУН. Митрополит, дійсно, протягом тривалого часу підтримував тісні стосунки з такими організаціями, як УНДО, ОУН тощо. І цей факт радянські історики постійно використовували для цькування Митрополита. Однак більшість із них забували, або не хотіли помічати того, що саме Шептицький засудив терористичний акт членів ОУН стосовно польського міністра Броніслава Перацького. Митрополит розумів, що це викличе нові репресії по відношенню до українського населення Галичини.

У вересні 1939 р. у Львові з'явилися радянські війська, які згідно з пактом Молотова-Ріббентропа окупували Західну Україну. Доктор медичної стоматології із американського міста Рочестера, українець за походженням, Іван Кіндрат пригадував: "У цій ситуації небезпека, щонайменше депортація, загрожувала доктору Панчишину – депутату тодішнього парламенту і нашому духовному провіднику Митрополиту Андрею Шептицькому. Отож оунівськими зверхниками було створено і озброєно гвинтівками і гранатами студентський курінь (біля 40 осіб),

щоб боронити їх. Я опинився в групі 28 оборонців Митрополита і його резиденції при соборі св. Юра. Забарикадувавшись у церкві і резиденції, ми чекали... Правдоподібно, що НКВД не стало часу або відваги нас атакувати і так обійшлося без конфронтації між нами¹²⁴.

17 вересня 1939 р. митрополит Галицький і архієпископ Львівський Андрей Шептицький нелегально скликає екзархів церкви для проведення унійної акції на території СРСР, повідомивши Ватикан про свої наміри постфактум. На землі Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя було призначено єпископом М.Чарнецького. Брат митрополита Казимир Шептицький повинен був діяти в Росії та Сибіру. Майбутній наступник владики Андрея отець Йосиф Сліпий отримав вказівки своєї місійної діяльності на теренах Наддніпрянської України, а А.Неманцевич мав відправитися до Білорусії. Окупаційна політика Третього Рейху на Сході не давала змоги здійснювати унійну акцію легітимним шляхом. В ході цих процесів було арештовано і згодом розстріляно А.Неманцевича. Така ж доля спіткала і брата Митрополита.

Більшовики на західноукраїнських землях поводили себе вкрай зухвало. У доповідній записці представників ЦК КП(б)У секретарю ЦК КП(б)У М.О.Бурмистенку 25 жовтня 1939 р. вказувалось, що до музею художньої промисловості у Львові, який вони націоналізували, необхідно "негайно звести цінності з приватних колекцій графа Дзедушицького, Голуховського, Борковського і Шептицького (хазяї втекли, колекції без догляду), націоналізувавши їх"¹²⁵.

У грудні 1939 р. митрополит Андрей висвячує на єпископа і призначає своїм наступником Йосифа Сліпого. У заповіті Митрополита від 26 липня 1940 р. говорилося: "Преосв. Йосиф Сліпий є від літ добре знаний цілому духовенству Львівської єпархії, бо через 15 літ повний уряд ректора львівського духовного семінаря і яко ректор положив великі заслуги для цілої Аєпархії, а передовсім для духовенства і для всіх тих з Вас Вс. Отці, які під його проводом виховувалися в літах від... Діло над яким з замилюванням жертвенно працював через усі ті літа з Божого допущу лежить в руїні, гранат в часі війни знищив цілком церков св. Духа, при ній заховувана цінна бібліотека богословського товариства знищена, переважний і прецінний семінарський музей і бібліотеки Семінаря і Богословської Академії сконфісковані та перенесені; музей до Національного музею, бібліотеки до університетської бібліотеки. Те цілковите майже знищення діла, над яким працював, було для Преосв. Йосифа тяжким хрестом, який з підданцям волі Всевишн. прийняв і без сумніву освятив і підніс його душу..."¹²⁶.

Йосиф Сліпий став надійним наступником Андрея Шептицького. Палкий поборник соборності, він неодноразово заявляв: "...Український народ, стань уже раз собою. Позбудься своєї вікової недуги сварів і чварів, вислугування чужим, підлецування і пониження, бо на встид і сором не бракує їх і нині в наших національних церковних провідних кругах. Отрясися зі своїх вікових недочетів, стань на свої ноги в Україні і на поселеннях!

...Народе, піднеси свою голову, випростуй свої руки!..."²⁷.

Прокламацією від 1 липня 1941 р. Галицький митрополит вітає вермахт, сподіваючись, що саме німецька армія розгромить більшовизм. 5 липня 1941 р. Андрей Шептицький закликає вірних і все духовенство прихильно зустріти гітлерівську армію: "Побідоносну німецьку армію, що зайняла вже майже цілий край, вітаємо з радістю і вдячністю за osvobodження від ворога... кожний душпастир... внесе многолітствія побідоносній німецькій армії"²⁸. У грудні 1941 р. він переконається, що фашизм нічим не відрізняється від більшовизму і засудить фашистську ідеологію, яка суперечить християнській моралі. Як бачимо, Андрей Шептицький досить обережний у своїх висновках, оскільки засуджує її лише як служитель віри Христової. А вже на початку 1942 р. він засудить фашизм не тільки з точки зору релігії, але й політики. Не викликає жодного сумніву, що саме ліквідація фашистами відновлення української державності 30 червня 1941 р. найбільше вплинула на це.

Виступивши проти окупаційного фашистського режиму, А.Шептицький сильно ризикував своїм особистим життям. Він кілька разів звертався до вищестоящих нацистських чинів з протестами проти переслідування місцевого населення, зокрема представників польської і єврейської національностей. Відомо чимало фактів, коли він переховував переслідуваних фашистами людей. Не заарештовано його не тільки за те, що він мав велику популярність як серед свого народу, духовенства, так і в церковних колах світу, але через те, що такий акт міг призвести до зворотної реакції українських національних сил, зокрема ОУН і УПА.

Що стосується захисту Андреем Шептицьким єврейського населення Східної Галичини, то дозволимо собі навести досить велику за обсягом, але необхідну у нашому випадку, цитату з книги відомого українського дослідника з діаспори д-ра Петра Мірчука "Зустрічі й розмови в Ізраїлю" (Нью-Йорк - Торонто - Лондон, 1982):

"... український Митрополит одинокий в тодішній Європі окремим листом до Гітлера й Гімлера запротестував проти жорстокого переслідування й винищування жидів, а вслід за тим у своїй резиденції у Львові, в підземеллях катедрі св. Юра, врятував життя кільканадцять

рабінам з їхніми родинами і доручив усім українським священикам, монахам і монахиням помагати жидам і рятувати їх від смерти.

Геройська постава Митрополита Шептицького і його гуманітарна дія в користь жидів широко відома серед самих жидів. Жидівський вчений Леон Гайман... наводить свідчення про це рабіна др. Давида Кагана: "Я присягаю на Біблію, що граф Шептицький був одним із найбільших в історії всего людства гуманітарних чоловіколюбців і найкращим приятелем жидів. Оце я свідчу не тільки тому, що він врятував життя мені самому, моїй дружині і моїй дитині і не тільки тому, що він поміг врятувати від певної смерти з рук нацистів безлічі інших жидів. Прошу мати на увазі не тільки те, що він зробив, але й мотиви його дії. В тому часі граф Шептицький був уже старшою людиною, німецький тілесно, але велет духом. Віком понад 80 років, спараліжований і напередодні смерті, він зовсім певно не шукав якихось політичних користей чи респекту до себе. Усе це було вже за ним. Якщо б німецькі нацисти були знайшли в підземеллях катедри св. Юра, або в монастирях жидів, вони б на місці постріляли чи повішали священиків, монахів чи монахинь і спалили б церкву чи монастир, або здемолювали б і перемінили б у стайню для своїх коней. І якщо Митрополит готов був ризикувати життям власним, своїх священиків, монахів і монахинь, то робив це виключно з мотивів правдивого, шляхетного християнства, приязні до жидівського народу і з почуття національної гідности"²⁹.

Аналогічні думки висловив д-р. Курт Левін: "Ізраїль знаходив мало приятелів у критичних моментах своєї історії. Місцеве населення було звичайно байдуже до долі жидів. Мало хто виявляв співчуття, а ще менше відважувалися помагати. І в тій годині жаху жиди знайшли правдивого приятеля в особі Його Екселенції, Митрополита Андрея Шептицького... Резиденція Митрополита це була мала палата барокового стилю поруч катедри св. Юра... Двері митрополичої резиденції були завжди відкриті для кожного, хто бажав зайти до Митрополита. Бувало нераз, що й жидівська делегація з котрогось містечка коло дібр Шептицького заходила сюди з проханням, щоб великий Митрополит дав пожертву на жидівські харитативні чи релігійні потреби. Фактично, не одна синагога у тих місцевостях була збудована подарованим деревом з лісів Митрополита Шептицького..."

Жиди віддячувалися за те виявом найвищої пошани і вдячності. Як Митрополит візитував яесь місто, чи село, його витала численна українська громада, на чолі якої йшли українські священики і обов'язково рабін... В час німецької окупації Митрополит помагав жидам і переховував їх, та в ім'я Христа закликав до такої постави

супроти жидів всіх вірних Української Католицької Церкви. Він видав спеціальний Пастирський Лист у справі жидів під дуже промовистим заголовком: "Не вбивай!". Він пішов так далеко, що вислав протестного листа проти переслідування жидів до "Ката Європи" Гімлера..."³⁰.

Після заборони уряду Ярослава Стецька, що виник внаслідок Акту 30 червня 1941 р., у Львові в лютому 1942 р. виникла Рада Сеньйорів, яку очолив колишній член парламенту Кость Левицький, а моральним правителем якої став Андрей Шептицький. Однак, Рада Сеньйорів проіснувала тільки до кінця місяця³¹.

Голова Українського Допомогового Комітету (УДК) Володимир Кубійович та капітан дивізії "Галичина" Й.Побігущий в газеті "Львівські вісті" за 9 листопада 1943 р. подали інформацію про прихильність митрополита А.Шептицького до формування українських військових одиниць, зокрема згадуваної дивізії у складі німецького вермахту. Засвідчує про це й участь трьох епархій галицької провінції в німецько-українських святкуваннях. Мирослав Малецький пригадував: "Мою долю вирішив митрополит Андрей Шептицький, хоч як зухвало і дивно з мого боку це звучить. Річ у тім, що підпілля ОУН неоднозначно ставилося до формування дивізії. Одні вважали, що молодь мусить іти в УПА, інші, навпаки, що необстріляні і невишколені вояки повинні з УПА піти на науку до дивізії. Були й інші думки.

Митрополит Андрей Шептицький – людина колосальної популярності і величезного авторитету – підтримав ідею створення української дивізії і сказав віщі слова: "Майже немає ціни, яку не треба б дати за створення української армії". Це остаточно вирішило мою долю, і я пішов до дивізії"³². Однак, питання про долю участі Галицького митрополита і його пастви у цих справах залишається поки що відкритим. Але є фактом, що перед смертю митрополит Андрей закликав УПА до припинення боротьби. У розмові з завідувачим кафедри історії України Львівського державного університету, який, одночасно, являвся агентом НКВС, про що, звичайно, Шептицький не знав, Митрополит говорив, що він "два роки веде боротьбу з УПА, і в своїх посланнях різко засуджував її"³³.

У 1944 р. більшовики знову з'явилися у Львові. "Більшовицька кіннота, – писав очевидець, – що рухалася нам назустріч, була брудна, пошарпана і нагадувала орду"³⁴. Прихід радянського війська в 1944-му мало чим відрізнявся від їх приходу в 1939-му. А.Шептицький змушений був вести помірковану політику, добиваючись поступок з боку нового окупанта. Так, 29 серпня 1944 р. він написав листа секретарю львівського обкому КП(б)У І.Грушецькому, в якому просив дозволити відправляти службу Богу в лікарнях: "прохаю у всіх

шпиталях Львівської області і всіх міських шпиталях у Львові і в парохії медичного інституту у Львові лишити церковці їх з відправленням Служб Божих³⁵. Відповідь Грушецького була стандартною:

1. За радянською конституцією церква відділена від держави.
2. В усіх радянських установах - діють радянські закони.
3. Лікарня є радянська установа, в якій застосовуються відповідно радянські закони.
4. Радянська медицина проводить лікування всіх громадян незалежно від їх релігійних переконань, хворий повинен одержати допомогу від наших лікарів.
5. Релігія – особиста справа кожного громадянина нашої країни, яку він може виконувати у себе дома або в відповідних релігійних установах.
6. Монашки або сестри милосердя, коли вони влаштуовуються на роботу в госпіталях – медичних установах, – повинні підкоритись внутрішньому розпорядку лікарнянських устан³⁶.

Окрім цього, Андрей Шептицький вимагав, щоб до Червоної Армії не брали "студентів-слухачів духовної семінарії", а також, щоб радянська влада залишила в духовній консисторії друкарню³⁷. Грушецький у листі до Голови Раднаркому УРСР М.Хрущова писав: "Ми вважаємо, що в радянській лікарні має бути радянський порядок, а тому слід каплиці закрити... В частині призову до армії студентів-слухачів духовної семінарії – дали вказівки Військкомату поки що утриматись від призову, але вважаємо, що до них слід застосовувати такі ж правила, як і до радянських студентів. Друкарня залишилася до цього часу в монастирі, просимо Вашого дозволу забрати її для потреб Виконкому Обласної Ради депутатів трудящих та Бюро Обкому КП(б)У"³⁸. Грушецький просив відкрити у Львівській області спеціальний комітет, а на постійну роботу прислати "висококваліфікованого робітника в справах церкви при Виконкомі Облради депутатів трудящих"³⁹, що невдовзі й було зроблено.

Більшовики проводили масові арешти проти місцевого населення. У Храмі святого Юра вони провели обшуки і арешти серед учнів Духовної семінарії, де були знайдені бандерівці і зброя⁴⁰. НКВС через своїх агентів "Галицького" і "Вишнякова" "встановила пильний нагляд за митрополитом". Народний комісар Держбезпеки УРСР Савченко доповідав М.Хрущову, що "на думку Шептицького, арешти духовенства греко-католицької церкви є результатом проїсків православного патріарха в Москві"⁴¹. 17 вересня 1944 р. начальник Управління НКГБ Львівської області полковник Волощенко і підполковник Алексеев

доповідали наркомун Держбезпеки Савченку: "...Германофіл Шептицький пережив глибоке розчарування в німцях... 29 липня 1944 року Митрополиту виповнилось 79 років, з цього приводу у нього був великий прийом духовенства. Митрополит, за його власними словами, висказав у своєму виступі такий крайній оптимізм, що здивував духовенство: "Все в руках Бога, - сказав митрополит, - і все закінчиться без сумніву дуже добре"⁴². Проте, в багатьох донесеннях органів НКВС панувала думка, що така різка зміна ставлення Шептицького до нової влади є тільки прихованою незадоволеністю більшовиками.

Слідкували не тільки за Шептицьким, але й за його прихильниками, яких пізніше заарештовували й засуджували. У прихильному ставленні до Шептицького звинувачувалися академіки АН УРСР Колеса, Щурат, Возняк, які в оперативних донесеннях НКВС фігурували як "українські буржуазні націоналісти". Д.Мануїльський звинувачував композитора Василя Барвінського: "Ви піднімали на щит Шептицького, цього польського магната, який натягнувши рясу, підтримуваний Ватіканом, з одного боку, і націоналістичними колами, з другого боку, проводив свою реакційну ворожу народові політику, а ви його підтримували, ви його піднімали на щит, і у вас не знайшлося мужності тепер, щоб виступити перед молоддю, просто стати перед нею на коліна і сказати: "Судіть нас, ми обдурювали, ми вас зраджували, ми винні, але ми просимо нас простити, ми визнаємо свої помилки. Цього всі не заявили"⁴⁴.

Вже після смерті Андрея Шептицького органи влади примушували українських письменників паплюжити світлий образ Галицького митрополита. Так, в листі до поета Петра Карманського заступник головного редактора Держполітвидаву УРСР Г.Зацепілін писав: "Ваш рукопис ми вважали за потрібне трохи доповнити матеріалами про Шептицького, про його зв'язки з націоналістами, про зрадницьку роль греко-католицької церкви в період Вітчизняної війни... Ви вважатимете за потрібне щось додати, то це можна і треба зробити... Якщо ці факти змальовують якісь нові сторони "діяльності" Ватікану та його агентури в особі Шептицького й уніатської церкви, то такі доповнення треба зробити неодмінно"⁴⁵.

Однак, все це вже буде діятися після смерті Галицького митрополита. "В середу 11-го квітня 1945 р. біля 8-ї години вечора НКВД в силі коло 600 чоловік з трьома танками обложили святоюрську гору, впали до середини і почали сильно "бушувати". З митрополичої каплиці забрали понад 100 тисяч карбованців, призначених на потреби митрополичого ординаріату, духовного семінарія і інші. З митрополичої канцелярії забрали весь старинний, як і теперішній архів, всі акти і т.п.

Забрали рівнож і все інше, що належало до неї. З переплетні вивезли два авто молитвенників та інших духовних книжок, а решту книжок і молитвенників розкинули, потоптали та знищили"⁴⁶. На цьому їхні аморальні вчинки не припинилися: "З церкви св. Юра забрали всі золоті речі, не лишили жодних цінностей. Ревізію проводили надзвичайно стисло і докладно. В пивниці під вівторок розбили гробівець покійного Екс. Митрополита Шептицького. Звідти забрали весь запас вина, призначеного на обслуговування Служб Божих в цілій галицькій дієдезії. Кількість вина перевищувала 1600 літрів. Забрали рівнож понад двісті кг свічок. З митропольної палати протягом двох тижнів вивозили всяке добро: перські килими, меблі, випакувані валізи, паки... Всі кімнати, як також митрополича капличка, заплъмбовані та поставлено напис: "Невільно відчиняти, за зірвання плъмби, кара смерті". Дотепер (25 червня 1945 р. – Авт.) енкаведисти даліше господарюють, а в митрополичій спальні спить енкаведист "старшина" з нешлюбною жінкою"⁴⁷. Та всього цього Митрополит вже не бачив. Андрея Шептицького не стало 1 листопада 1944 р.

Тісно переплетена поміж собою церковна і політична діяльність Андрея Шептицького, створює можливим оцінити його задуми, ідеали та його діяння універсального значення, їх не можна обмежити одним історичним явищем або ж окремим народом. В його особі містяться найцінніші вартості християнина-політика і християнина Церкви Божої.

1. Лаба В. Названа праця. – С.13.
2. Заборовський Я.Ю. Названа праця. – С.6.
3. Там само. – С.8.
4. Там само.
5. Див.: Заборовський Я.Ю. В.Соловйов і А.Шептицький // Добрий Пастир. – 1990. – С.12 – 16.
6. Двадцять листів о. Андрея Шептицького до матері. – С.18.
7. Баран О. Названа праця. – С. 187.
8. Там само.
9. Суханова З., Сулима-Матлашенко Н. Андрей Шептицький: реалії хресного шляху // Сторінки історії України ХХ століття. – К.: Освіта, 1992. – С.325.
10. Тополь М.Л. Виза на убийство // Военно-исторический журнал. – 1990. – № 11. – С. 48-62.
11. Там само. – С.54.
12. Там само. – С.55.
13. Заборовський Я.Ю. Названа праця. – С.29.
14. Залусский З. Пути и достоверности // Дарья й Томаш Наленч. Юзеф Пилсудский. Легенды й факты. – М., 1990. – С.269.
15. Там само.

16. Івано-Франківський Обласний Державний Архів (далі – ІФОДА), ф.2, оп.14, спр.2, арк.5.
17. Там само, арк.5,16.
18. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. – Львів, 1991.– С.107. Див. також: Історія України (під загальною редакцією академіка В.А.Смолія).– К.: Видавничий дім "Альтернативи",1997.
19. ІФОДА, ф.8, оп.І, спр.123, арк.12.
20. Там само, арк.15,
21. Там само, ф.2, оп.І, спр.34, арк.1,4,13.
22. Цит. за: Вегеш М., Фенич В. У Храмі Святого Юра (Андрей Шептицький – церковний діяч) // Верховина. – 1994. – 26 квіт.
23. Заборовський Я.Ю. Названа праця. – С.92.
24. Вегеш М., Фенич В. Названа праця.
25. Культурне життя в Україні. Західні землі. – Т.І (1939-1953). – С.61.
26. Там само. – С.99.
27. Із слів патріарха Йосифа Сліпого // Альманах "Гомону України". – Торонто, 1995. – С.77.
28. Цит. за: Заборовський Я.Ю. Названа праця. – С.45.
29. Мірчук П. Зустрічі й розмови в Ізраїлю (Чи українці "традиційні антисеміти"). – Нью-Йорк – Торонто – Львів: Союз українських політ'язнів, 1982.-С.7-8.
30. Там само. - С.8.
31. Косик В. Названа праця. – С.177.
32. Малецький М. "У моїй долі вирішальну роль відіграв митрополит Андрей Шептицький" // Українська дивізія "Галичина": історико-публіцистичний збірник. – Київ – Торонто, 1994. – С.155.
33. Культурне життя в Україні. Західні землі. – Т.І (1939-1953). – С.217.
34. Літопис Нескореної України. – Т.І. – С.250.
35. Культурне життя в Україні. Західні землі. – Т.І (1939-1953). – С. 200.
36. Там само.
37. Там само. – С.237.
38. Там само. – С.238.
39. Там само.
40. Там само. – С. 265.
41. Там само. – С. 266.
42. Там само. – С. 217.
43. Там само. – С. 272-273.
44. Там само. – С. 415.
45. Там само. – С. 675-676.
46. Літопис Нескореної України. – Т.І. – С.251.
47. Там само. – С. 254.

РОЗДІЛ III

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ, ВИХОВНА ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО*

В контексті української національної культури християнська церква займає особливе місце. Вона завжди виконувала і виконує роль морального регулятора суспільних відносин, інтегратора всіх духовних чинників національного життя в єдине ціле, що становить ядро національного характеру, роль хранителя народних звичаїв і обрядів, захисника національних інтересів українського народу у найважчі часи його історії.

В різні періоди XIX-XX ст. – українська культура зазнавала великого впливу цілого комплексу ідей, вироблених прогресивними діячами як православної, так і греко-католицької церков, які сприяли формуванню своєрідної і самобутньої ідеології українського народу, зорієнтованої на визрівання його національної самосвідомості.

Роль греко-католицької церкви в цьому процесі важко переоцінити. Адже саме унія створила передумови для появи національної інтелігенції. Формальне зрівняння з католицьким духовенством відкривало для українського духовенства можливість здобувати середню і вищу освіту європейського рівня. Польські, римські, а пізніше австрійські та власні духовні заклади готували не лише священиків: з них виходила церковна і світська інтелігенція, яка започаткувала і успішно здійснювала українське національне відродження.

Греко-католицьке духовенство також не лишалось осторонь національних змагань. Деякі дослідники саме його вважають піонером українського відродження¹. Автори перших українських граматик, які вимостили дорогу "Руській Трійці", були священики. Із 43 книг, виданих українською мовою в "Галичині за 1837-1850 рр.", 40 написали священики. Вплив греко-католицького духовенства у 1848 р. був настільки сильний, що деякі польські діячі, зокрема К.Ценглевич, Ф.Земляковський та ін., навіть звинувачували його у намаганні встановити теократію².

Унія, виникнувши як єдиний засіб порятунку нації, витворила українську національну церкву, бо тільки національне надає їй самобутності в католицькому і в православному світі, а тому здійснюване нею національне виховання віруючих є запорукою існування самої церкви, як продовжувача традицій "київського християнства".

* Розділ написаний у співавторстві з О.В.Хоменком.

Саме тому весь тягар національного відродження впав на плечі греко-католицького духовенства, і воно виявилось на рівні вимог часу. Це визнавали навіть ті, хто ліквідував унію: "В 19 ст. наша уніатська церква повільно скинула з себе польське духовне поневолення і саме вона відродила наш народ національно"³.

Цей релігійно-національний рух, як уже відмічалось, досяг свого піку під час "весни народів". Але після 1848 року греко-католицька церква в західноукраїнських землях опинилася в складній ситуації. З одного боку, все відчутнішим стає вплив римського католицизму, а з іншого – посилюється контратака польського шовінізму, який сягає державного рівня і пов'язаний із спробами полонізувати українців через їхнє покатоличення. Остання була настільки ефективною, що здобутки українського національного відродження, здавалось, зведуться на ніщо. Головним об'єктом репресій стала греко-католицька церква. Духовні заклади, школи, гімназії, товариство "Просвіта", науково-літературне товариство "Галицько-Русская Матица", товариство ім. Т.Г.Шевченка – усе це, народжене багаторічними зусиллями греко-католицького духовенства, опинилося під ударом.

Ситуація ускладнювалась і ще однією обставиною. Вкладаючи стільки енергії у національний рух, церква кінцем кінцем опинилася у небезпечному становищі: вона стала діяти і її стали розглядати як інструмент світського руху. Церква почала втрачати самобутність, зусилля духовенства, спрямовані на розвиток національного руху, стали брати гору над виконанням суто духовних обов'язків. Часто священики вважали себе більше громадськими діячами, ніж служителями Бога. Престиж релігії серед світської інтелігенції та селянства почав помітно підупадати. Наприкінці XIX ст., за митрополита Сембратовича, церква переживає справжню кризу.

Здолати цю кризу, вивести церкву на рівень нових завдань, зробити її фактом вже не тільки національного відродження, а й національного державотворення, витворити з неї цілком національне, українське релігійне об'єднання – судилося митрополиту Андрею Шептицькому.

Своє життєве кредо А.Шептицький чітко виклав в пастирському листі "До української інтелігенції" (27.I-9.V.1909 р.): "В кожній праці і в кожному слові... я шукаю лише добра народу, щодо якого я почувуюся до важких і святих для мене обов'язків. Ті обов'язки накладає на мене не лише моє становище митрополита, але і торжественна присяга, зложена в день вступлення в монастир, що буду відповідно до моїх сил працювати для української суспільності, на найбільше саме

переконання, що ставляє мене в ряді громадян-патріотів, із яких хотів я бути найліпшим"⁴.

Вірність присязі та покликанню Митрополит проніс крізь роки і ніколи не відступав від своїх засад, хоча і нелегким був його життєвий шлях. Тому, маючи на увазі і власну подвижницьку діяльність, він з повним правом зазначав у щирому "Слові до української молоді": "І легше часами кров пролляти в одній хвилині ентузіазму, чим довгі літа з трудом сповнювати обов'язки і двигати спекоту дня, і жар сонця, і злобу людей, і ненависть ворогів, і брак довір'я своїх, і нестачу помочі від найближчих, і серед такої праці аж до кінця виконувати своє завдання, не чекаючи лаврів перед побідою, ані винагороди перед заслугою!"⁵

Вже сама поява А.Шептицького в лоні греко-католицької церкви була сенсаційною, а жертвність його кроку – безсумнівною (титул, становище, кар'єру, маєток – гнаній "хлопській церкві"). Особливо вражаючим було не стільки те, що з римо-католика він став греко-католиком, скільки те, що з поляка він став українцем. Це стало важливим фактором піднесення національної свідомості галичан і причиною незмінно-ворожого ставлення до нього з боку польської влади і спільноти.

Слід, однак, зауважити, що й українські політичні діячі та національна преса зустріли його, м'яко кажучи, зовсім не оплесками. Блискучі здібності і освіта, швидке просування у греко-католицькій церковній ієрархії стали причиною того, що в ньому спочатку вбачали польського агента. Виступи і дії Шептицького на захист українського руху немов би розвіяли сумніви щодо щирості його релігійного і національного поступування. Та, коли він, відчуваючи моральну необхідність, ставав на якусь непопулярну позицію, критики не барилися сказати, що в нього проявляються його справжні польські аристократичні барви, і порівнювали його з Валенродом А.Міцкевича.

Іншою причиною такого ворожого ставлення було порівняно толерантне трактування А.Шептицьким московфілства. Перед приходом на митрополічий престол він був один рік станіславським єпископом. Тоді він ще не зорієнтувався в громадському житті і співпрацював з московфілами, які становили більшість серед духовенства станіславської єпархії. Разом з тим, він розумів, що московфілські тенденції пов'язані із серйозними і реальними проблемами релігійної та національної ідентифікації. Як зазначає І.-П.Химка, "греко-католики мали православне обличчя, римо-католицьке громадянство і ... просвічену австрійську душу. Всі ці елементи не відтворювали нового релігійного синтезу"⁶. Обрати в таких умовах свій власний вірний шлях було дуже нелегко. Саме тому

А.Шептицький закликав при вирішенні будь-яких національних чи релігійних питань керуватись не лише почуттями, а, насамперед, розумом. Однак, навіть значно пізніше, у 1943 році, він з гіркотою змушений констатувати: "Такі грізні з многих оглядів прояви, як москвофільство, є майже тайною для нас самих. Я не мав ніколи нагоди перечитати не то поважної розправи про цю національну язву, але й не пам'ятаю, чи взагалі є в цілій нашій літературі хоч би тільки короткі, а глибоко обдумані спостереження над тією язвою. Коли боротьба між цими двома партіями [москвофілами і "народівцями" – М.В.,О.Х.] в нашому краю була найбільше заогнена, ні з одної, ні з другої сторони майже не чулося поважнішого суду про взаємні відносини чи наміри двох партій. Взаємно лялися, закидали собі взаємно зраду, а нікому й на гадку не прийшло опитати, які причини заставляють противників так думати, як думають"⁷.

Така поміркована позиція А.Шептицького викликала незадоволення певних кіл української інтелігенції не лише на початку його діяльності, а й під час його перебування на митрополичому престолі. Показовим в цьому плані є відкритий конфлікт А.Шептицького з редактором газети "Діло" Л.Цегельським у 1908 році⁸.

З певною пересторогою зустріли появу нового митрополита і церковні кола. Причиною цього була його несхожість на попередників. Визначні українські письменники І.Франко та М.Павлик, що часто навідували А.Шептицького у наукових справах, були здивовані способом життя графа-митрополита. Жив як аскет: мала кімната, сам у вовняній чорній рясі монаха-студита, звичайним чорним ремнем підперезаний, чотки за поясом або в руках, найскромніша страва, двері його палат на святоюрській горі завжди відкриті і для близького оточення, і для всіх бажаючих, навіть для недругів.

Однак, навіть не так надзвичайна особиста скромність А.Шептицького викликали загальне здивування і увагу до його особи, як інша, на той час надзвичайна обставина. Ще у станіславський період свого життя він звертається з пасторським посланням до вірних Косівського деканату "До любих моїх гуцулів". За своїм змістом це послання не є чимось винятковим: до порушених тут моральних проблем А.Шептицький повертається пізніше неодноразово. Але за формою послання є своєрідним маніфестом - написано воно на гуцульському діалекті. Щоб зрозуміти значення цього вчинку, слід згадати, що на той час навіть загально-прийнятої орфографії не існувало і вживали надзвичайно складну мішанину церковнослов'янської мови з українською. І хоча діалекту А.Шептицький більше ніколи не вживав, всі його подальші послання написані на доступній народу мові, чітко і

зрозуміло по-українськи. На цю сторону його діяльності звернув особливу увагу І.Франко: "... А.Шептицький від самого свого вступу на єпископство почав призвичаювати нас до іншого тону, інших форм... Почати з того, що замість заплісної псевдо церковщини, якою промовляли його попередники, тобто дивоглядної мішанини церковнослов'янської лексики з сучасною морфологією, він пише листи чисто галицько-руською народною мовою, а подекуди, приміром, у голоснім посланню до гуцулів, не цурається промовляти навіть діалектом - річ досі нечувана у наших церковних достойників...

Він не промовляє так, як його попередники, звисока, авторитетно, напускним, ніби маєстатичним тоном, не ходить на ходільницях і не "возвіщає", а говорить попросту, як рівний до рівних, як чоловік до людей, радить, упоминає, іноді і полає, не лякаючись ужити енергійного слова, де річ того вимагає"⁹.

Попри таке упереджене ставлення, діяльність митрополита Андрея у соціальній, політичній і культурній сферах, його відвага в ім'я нації і віри завоювали йому визнання в українському суспільстві, пошану і прихильність недавніх противників.

Культурно-просвітницька діяльність Шептицького була скерована на піднесення моралі і духовності народу до того рівня, на якому з'являється свідомо і масова готовність до практичної роботи у справі національного державного будівництва.

Митрополит дивився на галицький народ очима політика. Він розумів: щоб піднятися до державності, галичанам необхідні знання, різноманітні професії, друковані видання. Шептицький щедро фінансував друкарні, "Бібльос" та інші, у Жовкві у монастирі Василян заснував українське видавництво, започаткував часописи "Місіонер", "Наш приятель". У 1930 р. владика заснував Український католицький Союз, що видавав тижневик "Мета" та літературно-науковий журнал "Дзвони".

Дбаючи про економічний розвиток Галичини, Митрополит закупив кілька панських маєтків, які були розparcelьовані серед селян. Він був ініціатором і співзасновником "Земельного банку гіпотечного" у Львові (1910 р.), який позичав селянам гроші на придбання землі. Сприяючи парцеляції великих земельних володінь, А.Шептицький мав на меті не лише вирішення суто економічних проблем краю, але й розвиток сільськогосподарської науки, розповсюдження її досягнень серед різних, особливо найбідніших верств населення. У розparcelьованому фільварку села Коршів, біля Коломиї, товариство "Сільський господар" стало власником землі, на якій заснувало хліборобську школу. У Миловані, біля Товмача, двір і кількадесят моргів поля

одержала "Просвіта" на заснування першої української садівничо-городницької школи, там же влітку працював табір відпочинку дітей з бідних родин. В Скнилові двір і великий сад зайняли монахи-студіти, щоб відкрити майстерні ремесла, механіки тощо. У Зарваниці 300 моргів було віддано студітам для господарства, а 250 моргів – на сиротинець.

Наведений перелік яскраво характеризує один з найголовніших напрямків багатогранної діяльності А.Шептицького – його постійне піклування про майбутнє нації – дітей, особливо дітей-сиріт. Він допомагав дитячим садкам і сиротам у сиротинях. На його кошти була споруджена перша українська жіноча гімназія "Рідної Школи", де сестри Василянки давали дівчаткам-сиротам середню освіту. Не уряд Польщі, а Шептицький після Першої світової війни зібрав сиріт, щоб дати їм опіку. Для них він влаштував кілька сиротинців, у яких набували освіти та засвоювали різні ремесла, затративши на це мільйон доларів.

Митрополит щороку проводив оздоровчу кампанію убогих дітей. У Підлютому Долинського району, серед карпатських лісів, збудував низку будиночків для дітей. Тут у чудових кліматичних умовах та у виховній опіці добрих педагогів кілька тисяч дітей у віці від 4 до 14 років набирали сил і розуму. Тут їх учили молитви, історії, українознавства, української мови, поведінки.

Взагалі, проблеми охорони здоров'я також займали чільне місце в колі інтересів А.Шептицького. У вересні 1903 року він заснував народну лічницю, яка згодом перетворюється у надзвичайно розбудовану лікарню. Поштовхом до її створення стала діяльність лікаря Євг.Озаркевича, який, стурбований тим, що до польських шпиталів українців не приймали, мріяв про необхідність відкриття українського шпиталю, де б наші лікарі набували і вдосконалювали складні медичні професії. З цією метою він заснував в 1903 році добровільне лікарське товариство. Митрополит підтримав ініціативу, надав значну матеріальну допомогу, сформулював напрям і обсяг її діяльності: "для нижчого і страждаючого людства без різниці народності". Лікування і ліки були безкоштовними. При духовній семінарії було відкрито курси медсестер, їх закінчило 228 дівчат, внаслідок чого лічниця була забезпечена своїм допоміжним медичним персоналом¹⁰.

Проте дана лічниця була не єдиною, яка функціонувала на кошти А.Шептицького. У 1925 р. він передав у Янівському передмісті Львова будинок для філіалу Львівської лічниці – Товариству опіки над молоддю, де розмістилась ще й "Порадня матерів". У селі Підлюте на

угіддях, які належали Митрополиту, був організований курорт на базі сірчано-йодових джерел. У районі Сокаля, в горах при співпраці з Учительською громадою на його кошти діяв постійний табір "Пласту", а в 1911-1912 рр. студентська медична громада при його сприянні створила санаторій для студентів.

Визнаючи цілюще значення природи, А.Шептицький дбав про її збереження. 1925 року його обрали членом Наукового Товариства імені Шевченка. За клопотанням Комісії охорони природи при НТШ митрополит дав розпорядження утворити на землях Львівської метрополії заповідник кедрових лісів на горі Яйце біля Підлютого та степової рослинності біля Чортової гори (в Рогатинській парафії). Це були перші природні заповідники, утворені в Україні.

Однак понад усе митрополит Андрей цікавився культурним розвитком українського народу, його освітою та вихованням. Він допомагав митцям, хоровому мистецтву, церковному і народному та іншим товариствам і громадам. Митрополитом були засновані десятки іменних стипендій, які дали можливість не одній сотні юнаків здобути освіту медика, юриста, педагога у вузах Західної Європи. На його кошти закінчили мистецьку освіту Г.Крушельницька, Ф.Лопатинська, А.Гаск. Для львівських художників А.Шептицький придбав окреме приміщення (вілла польського художника Я.Стика), де розмістились художня школа О.Новаківського та майстерні М.Сосенка і О.Куриласа. Вершиною культурно-освітньої діяльності митрополита А.Шептицького стало заснування та матеріальне забезпечення "Національного музею" у Львові. В 1905 році він засновує у Львові церковний музей, який кураторія перейменувала на Національний музей ім. Митр. А.Шептицького. Для цього музею А.Шептицький придбав 15 тис. експонатів, сплативши два мільйони крон. Шептицькому вдалося купити за 34 тисячі доларів чудовий палац під музей, хоч власник-шовініст довго не погоджувався продавати його українцям. 13 грудня 1913 року Шептицький передає в музей унікальну збірку українського мистецтва XI-XXст. Мистецтвознавець Іларіон Свенцицький упорядкував музейні експонати, внаслідок чого Національний музей став найбільшою музейною скарбницею України: до 1939 року він нараховував понад 80 тис. експонатів у 10 відділах, видав 16 томів наукових записок, організував біля 70 виставок. При музеї діяла унікальна бібліотека: понад 30 тис. томів альбомів з різних ділянок українознавства та історії мистецтва.

Важливо зазначити, що А.Шептицький розглядав мистецтво не лише як визначний засіб формування загальнокультурного рівня народу, але й як один з головних чинників виховання національно і

релігійно-свідомого суспільства. Про це яскраво свідчать його письмо-послання "Про церковний спів" від 25 квітня 1941 р.¹¹ і лист до проф. Кубійовича відносно проекту мистецької школи для вчителів рисунків від 8 серпня 1942 р. "Без сумніву, – пише він у листі, – поважним чинником у вихованню є пробудження естетичного змісту і культурний напрям, який тому змислові надає виховання. Але вчителі рисунків, українці, мають і друге переважне значення: вони повинні надавати патріотизмові благородний і піднесений напрям... Наша молодь, яка довго мусила ходити до польських середніх шкіл, часто не має поняття про найважливіші постаті українського народу. Ми ще не маємо так ілюстрованої історії України, але маємо знаменитих і великих митців, про яких в пересічній, навіть українській гімназії, молодь ніколи нічого не чула. Ми маємо такого Мурашка, Нарбута, Новаківського, навіть Репіна, а з давніх в 19 столітті, такого Левіцького. Тільки учитель рисунків може з ними познакомити українську молодь, і тільки мудрі і добре виховані учителі рисунку можуть розбудити в українській молоді таланти та митців, які нам показали би, яким був Хмельницький чи Мазепа. А може, ліпше сказати, не тільки яким був, але яким повинен бути в наших думках, серцях, поняттях"¹².

Великі зусилля митрополит Андрей Шептицький прикладав до розбудови системи національної та релігійної освіти, якій надавав надзвичайного значення. Уже в своєму найпершому пастирському листі до вірних Станіславської єпархії від 2 серпня 1899 року "Перше слово Пастиря" майбутній Митрополит зазначає, що освіта є ціннішою від багатства¹³. Як зазнавалось вище, Шептицький постійно опікувався середньою освітою, інститутським навчанням українців і не лише на теренах Галичини. Зокрема, завдяки його особистому втручання була врятована від ліквідації чеською владою Українська господарська академія у Подєбрдах на порозі кризи в добу політичних ускладнень полокаменського періоду.

Природно, що головну увагу Митрополит приділяв розвитку духовної освіти. Його стараннями були розбудовані духовні семінарії у Перемишлі і Станіславові. Останній під час відкриття в 1906 р. Шептицький передав чи не найцінніший подарунок – 4000 книг з особистої бібліотеки, серед них чимало рідкісних і старовинних видань та рукописів. Вже 1 вересня 1901 р. був виданий пастирський лист з планом повної реконструкції львівської Великої Семінарії, яка була центральною на всю Галичину: був оновлений майже на третину викладацький склад і управа, спрощені семінарські правила.

Однак, "відчуваючи, що результати цієї реорганізації будуть нескорі, Митрополит часто за свої родинні гроші краших семінаристів

направляє на богослівські студії до Рима, Інсбрука та Августінеума (в Австрії), Фрібурга (Швейцарія). Незабаром ці зусилля дали свій результат і найважливіші церковні посади займали за нього люди європейської освіти (не нижче), а часто значно вищої, ніж в інших католицьких єпархіях Західної Європи чи Америки"¹⁴.

При цьому важливо зауважити, що А.Шептицький ніколи не поділяв освіту на "суто релігійну" і "суто світську", навпаки, постійно підкреслював їх взаємообумовленість і взаємозв'язок. Митрополит прагнув озброїти духовенство і віруючих не лише теологічними знаннями, але й "достатніми знаннями філософії, соціології і політології, загальної світової науки"¹⁵, надати поштовх розвитку правової освіти, бо справедливо вважав, що "в нашому народі є загальний брак ясного і твердого поняття закону, ... брак поміж нашими людьми талантів-законодавців, бо навіть й знаменитий правник може бути слабим легіслятором"¹⁶.

Ідеї митрополита А.Шептицького в значній мірі були реалізовані в діяльності заснованої ним Богословської Академії, що відкрилась 6 жовтня 1929 р. у Львові. На той час це була перша і єдина вища богословська українська школа, яка повинна була продовжувати традиції Києво-Могилянської Академії, з одного боку, а з другого – орієнтуватись на зразки закордонних богослівських високих шкіл. Через кілька років Академія стала поважним осередком не лише богослівських наук, але й науково-дослідницьким центром вивчення історії і літератури.

А.Шептицький був не лише засновником Академії, але й постійно опікувався нею, приймав безпосередню участь в її діяльності. Починаючи з 1933 р. він викладав аскетичку Західної та Східної Церков. Ректором Академії він поіменував такого видатного релігійного і культурно-освітнього діяча, як майбутній кардинал Й.Сліпий. Митрополит залучив до наукової діяльності і викладання в Богословській Академії найбільш відомих вчених, що на той час перебували в Галичині: юристів Л.Глинку, Р.Ковшевича, О.Надрагу; істориків мистецтва В.Сас-Залозецького, І.Свенцицького; істориків І.Крип'якевича, М.Чубатого, В.Струтеня; філологів В.Соневичького, К.Чеховича; археолога Я.Пастернака; геолога Ю.Полянського; філософа М.Конрада; медика З.Гординського; антрополога І.Раковського; соціолога Б.Казимира. Цей перелік далеко не повний, але й він дає змогу оцінити той широкий спектр навчальних курсів, які читались в Академії.

Тому не дивно, що розвиток Академії сприймався сучасниками як загальнонаціональна справа, як важливий крок у створенні нового

Українського національного університету. Академія виправдовувала ці сподівання. "Національні завдання академії, – писав часопис "Наш клич" з 16 квітня 1933 року, – у ділянці підготовки до суспільної праці... до деякої міри здійснені. Абсолютно добре зорієнтовані у всіх головних течіях філософічної думки та у найважливіших проблемах соціології, можуть добре сповнити свою роль провідників і організаторів різних ділянок нашого національного життя. Деяке знання сучасного права стане для них доброю зброєю у злободенній боротьбі за індивідуальні і національні інтереси тих українців, серед яких їм доведеться працювати. Знання українського церковного мистецтва і археології серед молодшої генерації українського духовенства може причинитися до збереження від знищення не одної цінної пам'ятки нашої давньої культури і до розбудови нашого музейництва"¹⁷.

Однак, перетворитися на національний університет, як цього хотів А.Шептицький, Богословській Академії не судилося. Польська шовіністична влада наклала вето на цей план митрополита, проголосивши, що не визнаватиме дипломи з такого навчального закладу. Принагідно зазначимо, що це була не перша і, на жаль, в черговий раз невдала спроба митрополита створити у Львові Український національний університет. Ще у 1908 році на скликаному у Празі панслов'янському конгресі за його ініціативою була запропонована резолюція про сприяння відкриттю університету у Львові. Вона була провалена за пропозицією глави російської делегації гр. Вол.Бобринського, який тоді був членом Державної думи, лідером Національної партії, а пізніше, під час Першої світової війни, як губернатор Галичини і Буковини "уславився" своєю русифікаторською політикою і, зокрема, депортацією митрополита А.Шептицького до Росії.

Великого розголосу не лише в Галичині, але й усій Західній Європі набула промова А.Шептицького 28 червня 1910 р. на 11-му засіданні 22-ї сесії Палати Панів у Відні, де він підніс справу утворення українського університету у Львові. Глибока аргументація, наведена А.Шептицьким, справила вплив і, незважаючи на протидію польських правлячих кіл в 1913 р., а також офіційну ноту російського посла у Відні, де відкриття українського університету називалось "ворожим актом" по відношенню до Росії, цісар видав декрет про відкриття такого університету 1 вересня 1916 р. На жаль, цим планам А.Шептицького не вдалося здійснитись, бо все перекреслила Перша світова війна.

Митрополит Андрей Шептицький не обмежувався лише меценатством та організаційною діяльністю на ниві культури, освіти і науки. Тричі доктор – богослів'я, філософії і права, – він був науковцем європейського масштабу, мав значний особистий науковий доробок¹⁸.

Приділяючи виключну увагу проблемам освіти і вихованню, А.Шептицький був свідомий того, що підґрунтям будь-якої системи національної освіти є духовні і філософсько-методологічні засади. Вони покликані визначити сенс і ціннісні орієнтації педагогічної діяльності, а також співвідношення між загальнолюдським, національним і особистим в системі людина-світ.

В екзистенціальному плані освіта як пізнавальний аспект людського буття, як поняття є набагато ширшим за змістом, ніж інституалізована діяльність в межах її конкретних історичних форм, складає один з аспектів виховання людини. Саме таке розуміння освіти та детальну розробку філософських основ і моральних принципів освітянської діяльності знаходимо в творах А.Шептицького.

Звертаючись до української молоді, Митрополит писав: "Горнетесь до всякого роду шкіл... добре робите, що дбаєте про освіту і знання. Бо після християнської праведності та божої благодаті знання є найбільшою силою, якою людина може розпоряджати"¹⁹.

При цьому важливо підкреслити, що високо цінуючи освіту і науку як вияв пізнавальної активності людського розуму, А.Шептицький постійно вказував на взаємозв'язок мети і шляхів освіти з християнськими принципами, самою суттю християнства. Вже на початку своєї митрополичої діяльності, у 1901 році, стурбований поширенням релігійної байдужості, агностицизму і атеїзму сфер освічених українців, він пише спеціального пастирського листа до української світської інтелігенції, пояснюючи, чому в вік раціоналізму все ж важливо дотримуватися християнської віри²⁰. "Ісус Христос та його св. Церква, - зазначено в іншому його пастирському посланні, - зовсім не противляться науці і просвіті. Навпаки, поширюють та поширюють її"²¹. На підтвердження цього А.Шептицький наводив численні висловлювання Ісуса Христа, в яких той називав себе "світлом світу", "Правдою", "дорогою", а метою свого приходу в цей світ вважав свободу для людей, якої вони можуть досягти через просвітлення, якщо зрозуміють свідоцтво правди. Тому "в освіті йде про одне: щоб знання було правдивим знанням, щоб відносилось лише до правди, а не було неправдою, брехнею. Бо як правдиве знання є силою людини, так і фальшиве знання, оперте на неправду, є для чоловіка правдивою недугою, каліцтвом та нещастям на ціле життя"²².

Пов'язуючи поступ європейської культури з християнством, яке звільнило людей від пільми поганства, А.Шептицький зазначав, що справжня культура і освіта в Україні мають християнські корені. "В цій нашій історії, - писав він, - не найдете епохи такого великого і такого наглого поступу в культурі та просвіті, як саме за часів

св.Володимира Великого, коли-то Русь-Україна прийняла християнство"²³.

Маючи за головну мету домогтися органічного сполучення національного відродження з духовним, митрополит справедливо вважав, що "нема сьогодні для нашого народу більшої прикмети, як єдність й нема для нашого Духовенства важнішої праці, як праця над національною і християнською єдністю народу"²⁴. Умовою такої єдності є усвідомлення всіми верствами спільності своїх інтересів незалежно від партійної чи кофенсійної належності. Для досягнення такого стану, на його думку, українцям, насамперед, слід відмовитися від властивого їм провінціалізму і піднестися до рівня світової культури та шукати вирішення своїх проблем на підставі загальнолюдських цінностей і християнської моралі. В становленні національної самосвідомості має сказати своє вагоме слово і наука, освіта. Поки ж, з прикрістю констатує А.Шептицький, питання "звідки все те, що ділає український нарід людською організацією, такою безконечно далекою від природнього організму, що наша спільність видається більше подібною до купи піску, поодинокі зеренця якої нічим не пов'язані з всіма іншими, ніж до могутнього дерева, в якому розвивається життя, повне сили і здоров'я", багато в чому залишається відкритим, адже "або надзвичайно мало, або й зовсім не маємо філософів, або моралістів, які б досліджували національну нашу психіку"²⁵.

Подібний стан є характерним і для інших сфер національно-суспільного життя, зокрема, для політики. "У многих напрямках ми ще люди примітивні, для яких демонстрація, фраза і шум часто видаються чимсь важнішим ніж спокійна зимна розвага та витривала праця. В нашій суспільності надто часто срічається людей, що себе уважають фаховими політиками, хоч не мають ніякого фаху і ніякого спеціального знання. Само положення змушує заступати поважнішу фахову працю реторикою"²⁶.

На яких же засадах має будуватися система національної освіти, яка дозволила б подолати наш "загумінковий патріотизм"? У загальному плані відповідь на це питання А.Шептицький намагається дати у великому богословському творі "Християнська праведність", де розмірковує про природу та співвідношення знання, мудрості й віри, теорії і практики, виявляє зв'язок цих гносеологічних понять з категорією блага.

Під природним людським знанням він розумів правильні міркування про речі, що здобуваються досвідом і розмірковуванням над цим досвідом. Мудрість - це знання про найвищу причину всього, про Бога, найвище і найдосконаліше знання, що не походить з людського

досвіду, а є відблиском Божого знання. Віра ж стосується і мудрості, і людського знання. Джерелом віри є найперша правда, Бог. Людське знання так безпосередньо з Богом не пов'язане. Проте в іншому смислі віра, як правда об'явлена, пов'язана зі знанням, адже людина в процесі пізнання сама вільно обирає у що вірити, – а в що – ні²⁷.

Поняття віри розглядається також у взаємозв'язку з категоріями "теоретичне-практичне". Віру як таку, як відблиск Божої правди віднесено до теорії, адже через неї людський розум поєднується з Богом. Водночас ця правда Божа є і вища мета пізнавальної діяльності, своєрідний теоретичний ідеал, задля якого відбувається практична діяльність. Віра постає як поняття, що охоплює і теорію, і практику. Теоретичне, або вище знання, яке здобувалось через віру, є найпершим і найголовнішим, бо воно стосується правди Божої. Проте їй відповідна практика, що цією правдою зумовлена і якої потребує, – дуже важливий момент життя людей, оскільки пов'язана з людським поступом.

Гносеологічні категорії знання, мудрості, віри, теорії і практики, що перебувають, таким чином, у деякому рухомому взаємозв'язку, виявляються системою, структуруючим елементом якої є категорія благодаті. В цій системі істинне знання не може бути в душі, позбавленій благодаті. Так само і з вірою. Лише освячена благодаттю людина може знати, у що вірити (теорія) і як за цією вірою діяти (практика). Отже, пізнавальна діяльність людини може бути праведною і успішною як за своїми найближчими, так і подальшими наслідками лише в разі злучення їх з благодаттю.

Таким чином, філософія освіти, викладена А.Шептицьким у творі "Християнська праведність", логічно струнко і світоглядно зрозуміло доводить, що між знанням і мудрістю, знанням і благом, теорією і практикою не повинно бути антагоністичних суперечностей.

Навпаки, знання лише тоді стають справжніми знаннями, коли з логіко-гносеологічним (теоретичним) та праксеологічним (практичним) аспектами органічно поєднається аксіологічний (ціннісний) і коли вони інтерпретуються розумінням блага (благодаті). Справді, відірваність знань людини від її духовно-моральних засад, втрата блага (благодаті) як головного орієнтира веде до "гордині розуму", що є прямим шляхом до "горя від розуму", прикладом чого є сучасний екологічний стан.

А.Шептицький переконував, що знання не повинно бути зброею, воно не є силою у позитивістському розумінні цього терміну, воно є підґрунтям для сходження до вищої мудрості – Божественного одкровення через духовне самовдосконалення. "Божа мудрість – це найкраща, найвища і найцінніша прикмета людського ума. Вона є причиною, що й дитина мудра вище стоїть, ніж не один чоловік, що

береться інших учити. Така дитина може не має всіх відомостей, які він посідає, але якщо він Божої Мудрості не має, то дитина перевищує його усю світлою, ясною та могутньою прикметою ума, яка ставляє її вище його інтелектуальним умовам життям. Сила ума і його світло не в тому, щоб знати багато подробиць, але щоб добре, глибоко знати те, що знається, бути якнайбільше віддалений від помилок і обманів та мати якнайправильніші поняття про загальні питання, обминаючи може і мільйони подробиць, в які умові не можна, або й не варто входити. Так більше знає про нашу землю той, хто знає, що вона є кулею і обертається довкола сонця, ніж той, хто того не знає, але зате хоч би на цілому моргові порухав усі травинки і їх корінчики"²⁸.

Ця дещо задовга цитата прекрасно показує, наскільки в своєму розумінні процесу пізнання А.Шептицький випередив свій час. Адже жив і творив він у той період, коли у європейській і не лише європейській філософії, науці, освіті майже неподільно панували різні течії позитивізму, в якому пізнання зводиться до досвіду. Для Шептицького пізнання – активний процес діяльності свідомості для виробництва знання. Знати – це не просто отримати певну інформацію про об'єкт, що вивчається, а й розуміти її смисл. Інформаційна діяльність, до якої нерідко зводять пізнання, є лише технічна робота розуму. Ось чому пізнання треба брати у єдності інформаційної і розумової (герменевтичної) діяльності. Однак, і цього ще замало. Наприкінці ХХ ст. людство нарешті усвідомило, що пізнання має дати відповідь не лише на питання "як?" і "чому?", але й на питання "для чого?", тобто нести в собі самооцінку з позицій добра і зла. Саме на цій цілісності процесу пізнання і заострює увагу А.Шептицький.

До цих проблем А.Шептицький неодноразово повертається і пізніше. Зокрема, у написаному Митрополитом Декреті АЕп. Собору 1942 р. "Про ліберальну совість" він піддає ґрунтовному аналізу співвідношення таких понять, як психіка, свідомість, совість і мораль. Він звертає увагу на те, що в деяких мовах, зокрема грецькій і латинській, поняття совісті і свідомості позначаються одним і тим словом. В українській мові ці два поняття теж злучені, хоча і позначаються різними словами: со-вість, со-відомість. З тих самих двох коренів складається слово "сумління" – со-мління. Тому совість слід розглядати як особливий вид свідомості – моральну свідомість. Поняття ж "свідомість" у власному розумінні вживається тільки для означення психологічної свідомості. Остання "являється сумою тих спостережень, які робить чоловік, звертаючи увагу на свою психу, своє внутрішнє життя. Є це спостереження внутрішніх феноменів, себто вражень, переданих змислами, почувань і виявів хотіння та проявів думання і розумування"²⁹.

Таке внутрішнє спостереження, з одного боку, є самосвідомістю, тобто таким станом свідомості, коли людська особистість є одночасно і об'єктом, і суб'єктом пізнання. З другого боку, свідомість не можна звести до самоспостереження: людина "тільки в діланні спостерігає вияви діяння, мисли, хотіння, почувань, вражіннь, змислів, але не має ніякої свідомості, ні самої волі, розуму чи власти змислами відібрати вражіння від зовнішнього світу"³⁰. Тому шлях до осягнення потуг душі, свого духовного інтелекту лежить через дослідження і осмислення зовнішніх проявів цих потуг.

Однак, підкреслює А.Шептицький, навіть пройшовши довгою і важкою дорогою пізнання, відкривши наявність у собі духовного єства, дійшовши до понять духовності, незложеності, інтелектуальності, безсмертя тощо, людина все одно лишається для себе незною безоднею, нерозв'язаною загадкою, бо природа духовності залишається за межами усвідомленого, в сфері несвідомого.

До несвідомого в людині належить також і світ надприродний. Божа благодать як стан, чесноти, дари святого Духа, як потуги душі пізнаються не в самих собі, а стають предметом пізнання лише в діяннях, в виявах і відкриваються через досліди і міркування у непевному, неясному, неповному вигляді.

Нарешті, до сфери несвідомого відносяться прояви органічної природи людини, а також діяння волі або розуму, що відбуваються у підсвідомості.

Таким чином, психологічна свідомість не тотожна психіці взагалі, а тим більше людській духовності, вона має певні межі існування. Однак, кордони між свідомим і несвідомим не є непорушними, вони залежать від здібностей, досвіду, загальної освіти людини.

На думку А.Шептицького, психологічні спостереження групуються довкола двох предметів знання: з одного боку – незмінного буття, Бога як Абсолюта-Єства та причини всього існуючого; з другого – зовнішнього світу, насамперед, людського суспільства. Разом з тим, психологічна свідомість не зводиться до простої більш або менш чіткої констатації наявності феноменів та їх ознак. В ній предметом пізнання стає також наше відношення до Бога і до зовнішнього світу, до інших людей. "В цих спостереженнях переходить свідомість у совість, т.зн. у зносінах до Бога і до людей спостерігаємо також і наші обов'язки. Совість – це свідомість моральної сторони наших відносин до Бога, себе самих і людей. Так, як психологічна свідомість досліджує, розумує, шукає пізнання внутрішніх феноменів, так совість досліджує ті прикмети, чи браки, які роблять наші діяння морально добрими або злими. Вона наші діяння з пізнаваними розумом правилами того діяння,

з природним законом"³¹. Законодавцем природного порядку-закону є Бог.

Як уже зазначалось, психологічна свідомість залежить від швидкості розуму, дару спостереження, освіти, особистого досвіду. На совість, крім того, впливають ще й пристрасті, звички людини, вплив оточення, виховання, моральна атмосфера. Тому совість охоплює вужче порівняно із свідомістю коло феноменів внутрішнього життя.

Моральні принципи, а особливо правила застосування їх до життя не лежать на поверхні, їх усвідомлення, тобто перетворення у совість вимагає роботи розуму, яка не завжди є достатньою. Це приводить до появи хибних форм совісті. Однією з таких форм помилкової совісті є, за А.Шептицьким, ліберальна совість, яка заперечує або зменшує значення моральних законів, ґрунтуючись на індивідуалістичному принципі вседозволеності. До чого призводить така позиція прекрасно показав в своїх романах Ф.М.Достоевський. Однак ліберальна совість мала й своїх апологетів, найвідомішим серед яких є Ф.Ніцше. Його зверхлюдина, "білокура бестія" є втіленням саме такого розуміння совісті: Бог вмер, отже вона сама собі є Бог, тобто творець моралі.

Звертаючи увагу на небезпеку таких збочень совісті, А.Шептицький закликає душпастирів, всіх вірних до боротьби з ними. Носій ліберальної совісті "перевертає моральний порядок: замість судити про свої бажання по приписам совісті, судить про обов'язки совісті по приписам своїх бажань. Гріх стається другою природою, елементом, в якому чоловік живе, а коли в ньому є ще сліди віри, то й правди віри поволі примінює він до свого способу життя, пересаджуючи милосердя і доброту Божу та приписуючи Всевишньому давання такої свободи, на яку дозволяє тільки власна ліберальна совість"³². Тому така совість веде до стану глибокого морального занепаду і є тяжкою недугою душі, яка важко піддається лікуванню.

Разом з тим, підкреслює А.Шептицький, ліберальну совість слід відрізнити від широкої совісті. "Широкою совістю називають богослови розумний і супокійний суд, що в деяких обставинах, або з деяких поважних причин, якийсь людський закон не обов'язує"³³. Іншими словами, мова йде про совість, яка опирається на так званий принцип пробабілізму, сутність якого полягає у твердженні, що не всі моральні норми мають значення природнього, тобто божественного закону і є вічними, деякі з них створені людьми, а тому можуть бути раціонально переосмисленими, спростованими і зміненими в процесі історичного розвитку людства. Однак широка совість ніколи не веде до заперечення моралі як такої, що і відрізняє її від совісті ліберальної.

Ще однією дуже важливою помилкою в науці про совість А.Шептицький називає те, що "совістю заступається моральний закон і

совість уважається за одиноке правило морального поступування зі запереченням об'єктивного правила, яким є закон"³⁴. Така помилка характерна для атеїзму, який, заперечуючи Божі закони, не може не визнати наявності і необхідності моральних норм у людському суспільстві. Але моральні норми повинні мати характер закону, тобто, бути загальновизнаними і загальнообов'язковими. Такого статусу, на думку атеїстів, їм надає суспільна воля, публічна думка. Така суспільна мораль, зауважує А.Шептицький, неминуче набуває характеру імперативу, абсолюту, тобто не дозволяє не лише непослуху, але й критики, а все, що їй не відповідає, оголошує злочином. По відношенню до індивідуальної свідомості вона буде мати характер примусу, а не добровільного обов'язку, без якого, власне, і не існує моралі.

Однак, публічна думка на має абсолютно-позачасового характеру, вона змінюється, а її декларована загальність аж ніяк не є гарантією від помилок. "Історія також учить, як загальна думка гнулася перед тиранами і, може, цілком інакше виглядала назовні, а інакше в укритті"³⁵. Крім того, суспільство, де всі соціальні групи та індивіди, що їх складають, були б цілком згодні щодо всіх моральних принципів взагалі не існує.

Отже, беручи за основу моралі суспільну думку, атеїсти, по-перше, неодмінно приходять до заперечення існування незмінних і сталих моральних норм, а, по-друге, "розчиняють" індивіда у суспільстві, роблять його гвинтиком соціальної системи.

Аналізуючи це питання, А.Шептицький піднімає проблему, надзвичайно актуальну і для сучасного суспільства. З часів Гегеля у філософії моралі прийнято розрізняти мораль і моральність. Особливе значення такому розрізненню надавав видатний російський філософ Вол. Соловйов, з яким А.Шептицький був особисто знайомий в молоді роки і який вплинув як на формування світогляду, так і на вибір життєвого шляху майбутнього митрополита, про що йтиметься далі. На думку Соловйова, моральність (нравственность) завжди корпоративна – це принципи поведінки тієї чи іншої спільноти (класу, нації і т.п.), які опираються на певні уподобання. Мораль є загальнолюдською – це постулати поведінки індивіда як частки людського роду. Мораль – це абсолютна моральність, єдина в усі часи для всіх народів, для всього людства. Соловйов називає її Богом. Тому безпідставними є розмови про класову, або національну мораль.

Корпоративна моральність знає такі поняття, як "свій", "чужий", "друг" і "ворог". А звідси – якщо ворог не здається, його знищують, якщо здається – теж знищують, разом знищують і потенційного ворога і взагалі – підозрілих. Мораль визнає безумовну значимість кожної

людини незалежно від її предикатів і корпоративної приналежності. Вбивство дикуна, говорить Соловйов, такий же злочин, як вбивство генія і святого.

Таку позицію цілком поділяє і А.Шептицький. На його думку, ні індивідуальна, ані суспільна совість не можуть бути основою моральних санкцій. Ці санкції належать лише совісті, заснованій на прийнятті природного і Божого права.

Синтез психологічної і моральної свідомості досягається, згідно з А.Шептицьким, єдністю освіти і виховання. Тому проблеми виховання завжди знаходилися в центрі уваги митрополита, до них він постійно звертається в пастирських посланнях. Своєрідним узагальненням його поглядів стала промова "Про виховання", проголошена на АЕп. Соборі 1942 року. На підставі цієї доповіді Собор 10 грудня 1942 р. прийняв Правила "Про виховання молоді"³⁶, які були розроблені митрополитом і, за його виразом, складають малий кодекс християнського виховання. Принагідно зауважимо, що сам А.Шептицький вважав цю роботу далеко не завершеною і планував повернутися до неї через декілька років.

Виховання, на думку А.Шептицького, – то річ не тільки надзвичайно важлива, але й незвичайно трудна. Воно є "найвищою і наймудрішою проблемою, яку можна людині завдати"³⁷. Тому, слідом за Григорієм Назіанзіном, Шептицький називає виховання "мистецтвом мистецтв" і "знанням всякого знання".

Метою виховання, за А.Шептицьким, "є такий розвій дитини, щоби з неї стався дорослий чоловік з розвиненими і старанно плеканими усіми спосібностями ума, волі і серця. Той розвій зависить, очевидно, від поняття про людину, яка є провідною гадкою виховання. Те поняття зависить знову від цілого світогляду, серед якого приходиться людині жити"³⁸.

А.Шептицький розрізняє три типи світогляду, які визначають відповідні напрямки і ідеали виховного процесу.

Перший – матеріалістичний, в якому людина розглядається як природна істота, а тому виховання спрямоване на те, щоб виробити в людині ті здібності і сили, які потрібні їй для задоволення матеріальних потреб.

Другий – гуманістичний світогляд. Тут людина є найвищим автономним еством, здатним до нескінченного розвитку науки, мистецтва, культури. Носії цього світогляду будуть "у вихованні шукати розвою цілої людської природи зі всіма її прикметами і владами, щоб виплекати носіїв найвищої і найвсестороннішої цивілізації; будуть плекати всестороннє знання, поезію і всякого рода мистецтва, творчого або критичного"³⁹.

Третій тип світогляду – християнський. В ньому людина розглядається як Божа дитина, що поєднує в собі природне і надприродне, а виховання прямує до вироблення всіх чеснот християнського життя, найголовнішою з яких є любов до ближнього.

А.Шептицький звертає увагу на те, що людська любов є подвійною: одна любов розуму і волі, якою мають християни любити усіх своїх ближніх; друга – любов серця, що охоплює всю людську природу і душу, не підлягає наказові волі. "...Це любов, якою люди природно люблять своїх найближчих – це любов родинна, родичів супроти дітей, дітей супроти родичів і між собою. Це любов приятелів, свояків, - це любов свого народу"⁴⁰.

Любов ума і волі є більш повнішою в незіпсованій природі, але через зіпсуття людської природи, через первородний гріх, виникає бунт пристрастей проти розуму і волі. Тому лише любов серця є посправжньому християнською. На це, згідно з А.Шептицьким, вказує і те, що у св. Письмі представляє Бог свою любов до людей у виразах та образах, які характерні для людської любові серця.

"Любов ближнього, а радше любов Бога, – підкреслює Шептицький, – любов якою обіймається усіх ближніх як дітей Божих або бодай покликаних на Божих дітей, – вона підносить людину понад усяке створіння, понад цілий матеріальний світ і учить її, по прикладу Ісуса Христа, віддавати навіть і життя за спасіння, за життя ближніх. Вершок тої любові сягає до неба, але підстава її спирається так на людській природі, що нема чоловіка, який би з роду не відчував потреби любові в тому природному нахилі людського серця до співчуття і милосердя"⁴¹.

Таким чином, любов серця є надприродою на природі, втіленням Божої благодаті. Однак тут потребує вторгнення поняття серця, яке широко використовується в богослів'ї і філософії, але часто у відмінних смислах. В своєму розумінні цього поняття А.Шептицький спирається не лише на богословську традицію, де, до речі, не було однастайності в його трактуванні, але й продовжує традиційну для української філософії кордоцентричну лінію, що сягає своїм корінням ще в часи Київської Русі, а найвище втілення знаходить у творчості Г.Сковороди і П.Юркевича. Він справедливо вважає, що саме звернення до цього поняття дозволить вирішити ту вічну проблему, "що ділять філософів старини, Отців Церкви і всі богослівські школи на дві протиставлені собі групи, що лише рідко коли доповнюються: з одної сторони інтелектуаліст Аристотель з усіма інтелектуалістами християнства аж до св.Томи і томістів, а з другої сторони усі містики від Платона до Бонавентури і скотистів. Проблема, що їх ділить, та, чи осередком людської психи є розум чи воля, інтелект чи афект"⁴².

Та ж проблема, хоча і в іншому аспекті, притаманна, на думку Шептицького, і сучасному богослів'ю і філософії: ототожнюючи поняття серця, в тому числі і Христового, з певним фізіологічним органом, характерне для деяких представників богослів'я, приводить до їхнього протистояння з філософією і наукою, "бо модерні філософи поміщують любов, ненависть і інші афекти духа не у серці як осередку, але в мозку"⁴³.

Корінь проблеми, стверджує А.Шептицький, полягає в тому, що відбувається підміна змісту понять: серце як символ для означення внутрішнього духовного життя людини починає розумітись як певний матеріальний орган, а це, в свою чергу, веде до ототожнення психіки і душі, тобто, фактично, до заперечення останньої. Крім того, людина як особистість є цілісністю, і саме ця цілісність підкреслюється поняттям "серце", яке характеризує певний синтез таких духовних сутнісних сил, як розум, почуття, воля та ін. Тому неправомірним є однобічний підхід до визначення сутності людини, проголошення її носієм розуму або волі, зведення сутності людини до сукупності суспільних відносин або, навпаки, вип'ячування її принципово асоціальної індивідуалістично-біологічної природи.

Такими є богословсько-філософські підвалини християнського виховання, яке має зробити з людини "святого громадянина небес", А.Шептицький, разом з тим, зауважує: "Саме виховання, очевидно, всього не може зробити; велику участь має воля чоловіка і його праця над собою самим. Але заохотити його до тої праці, навчити правильно над собою працювати, вщепити в його серце любов до тої праці і ум його збагатити знанням усього, що до тої праці потрібне, це завдання виховання"⁴⁴.

Основною ланкою виховання має бути родина, бо "християнська родина – це школа християнського життя, але й школа обопільного, народного та всенародного життя. Як довго ця школа здорова, видає численні і здорові одиниці - так довго народ і здоровий, і сильний"⁴⁵. Однак родиною процес виховання не обмежується. Більше того, А.Шептицький свідомий того, що в наш час в силу різних причин – обставин життя, прилюдної школи і т.п. – родина не має належного впливу на виховання дітей. Тому в своїй концепції він піддає ґрунтовному аналізу інші елементи та основи виховання.

До головних елементів виховання А.Шептицький відносить, по-перше, сугестію, тобто вплив оточення на дитину; по-друге, науку і, по-третє, християнську атмосферу.

Сугестія обумовлена тим, що за своєю природою людина є істотою суспільною, а отже здатною наслідувати інших, підпадати як

під вплив оточення в цілому, так і окремих людей, а тому несамостійною в поняттях і поступуванні. Значення оточення є надзвичайно важливим, бо саме воно причетне, головним чином, до формування світогляду. Центральне місце в цьому процесі належить родині, але й вулиця, школа, старші товариші, весь соціум також на нього суттєво впливають. Тому завдання виховання – виробити в молоді своєрідний інстинкт самозбереження, здатний уберегти від злих сугестій.

Другий елемент виховання – наука, яку дітям дають родичі і учителі і до якої дитина доходить сама через читання. Сама по собі вона мусить мати добрий вплив на людину, однак за умови, що, по-перше, разом із знанням розвиваються розум і серце людини і, по-друге, дає правдиве і всебічне знання. В протилежному випадку наука може завдати людині шкоди. "Ми мали нагоду, – пише з цього приводу А.Шептицький, – пізнати вплив матеріалістичної школи. Ми бачили, як вона може видавати справді добрих фахівців, але ми бачили й те, як матеріалістичний світогляд шкодить людському умові, відбираючи йому майже цілком спосібність абстрактного думання, себто відбираючи йому усяку ідейність і можливість ідеологічного думання"⁴⁶.

Крім того, наука, в тому числі і християнська, може виконати свою виховну функцію лише тоді, коли вона відповідним чином піднесена, тобто викликає зацікавленість, а її істини пов'язані з практикою життя, бо навіть "віра без діл є мертва".

Третій чинник виховання – християнська атмосфера. До неї належать, по-перше, християнські відносини у родині, тобто взаємна любов, повага, дотримання інших християнських чеснот у житті. По-друге, християнський світогляд, слідування вірним, а не фальшивим ідеалам. Коли батьки вважають "найвищим і одиноким добром матеріальний добробут, добре платний уряд для дітей, без огляду на рід праці і службу Церкві і батьківщині, то такі ідеали поволі вціплюватимуть в душі дітей. Тоді й не много допоможуть ікони та книжки; вони будуть тільки покришкою грубого матеріалізму"⁴⁷. Тому мудрі батьки повинні свідомо виробляти в дітях вищі ідеали християнської праведності і святості, жертвенної служби Богові і Церкві, щирої та жертвенної любові батьківщині. По-третє, важливу роль в формуванні християнської атмосфери відіграють християнська громада і діяльність душпастирів. Головна вимога тут полягає в тому, щоб не задовільнялись яким представленням правди, а торувати Божому Слову дорогу до людських сердець, впливати на волю і почуття. Бо, як не без гумору зазначає А.Шептицький, для слов'ян переконання розуму мало що значить в порівнянні з тим, що можна назвати "трафити до серця"⁴⁸.

До основ, або найважливіших принципів виховання А.Шептицький зараховує: а) збереження невинності у молоді; б) плекання покори; в) плекання мужества; г) плекання молитви.

Невинність полягає в утриманні від гріха, морального зла, Божої образи і є осередком всієї праці християнського виховання.

Сутність покори – усунення найважнішої перешкоди для Божої Благодаті, якою є гордия і неупорядкована нехристиянська жадоба вивищування себе. В застосуванні до цілого життя покора є тою чеснотою, яка вказує людині усі її браки і потреби.

Мужність є однією з головних чеснот не лише в християнській, але й у світській системі виховання. І та, і інша системи виховання можуть сформувати героїв, тобто людей, здатних своїми винятковими діями "знестися понад свою природу і з'єднати собі наче якусь божу силу"⁴⁹. Різниця між ними полягає в тому, що є поштовхом до мужності: в християнстві таким спонукальним мотивом є любов до Бога, що втілене в любові до ближнього.

Плекання молитви означає таку побудову системи християнського виховання, при якій молитва і приступування до святих Тайн стануть не примусовими, а добровільними актами, неодмінним моментом духовного життя людини.

Важливою складовою християнського виховання, на думку А.Шептицького, є формування у молоді правильних понять про Церкву і науку Євангелія. Любов до Церкви повинна опиратися на ясні поняття єдності Церкви і глибоку віру в те, що поза Вселенською Церквою нема спасіння. Разом з тим, молодь треба виховувати в душі любові до нез'єднаних православних, усвідомлення необхідності і шляхів зближення і з'єднання Церков, єдність церковна повинна розглядатися як невід'ємний і домінуючий елемент патріотичного виховання, формування єдності національної. Лише за такої умови, згідно з Шептицьким, можна позбутися хибного уявлення про патріотичне виховання як створення ненависті супроти ворогів. Осуджувати, ненавидіти можна хибні поняття, помилки, але людей треба всюди і завжди любити.

Ця ділянка християнської виховної системи видається Андрею Шептицькому найбільш слабкою. "Чому з наших християнських шкіл виходять погани? – запитує він. – Чому зі священничих родин виходять часом нехристияни, а поклоники Перуна, чи якогось там іншого божка, або просто люди "імже Бог чрево"?.. Це страшне питання, це проблема, над якою Духовенству треба добре замислитися. Це цілком така сама, чи та сама проблема, як коли б з українських родин і шкіл виходили українці – вороги українства! "Чи школа, чи система, чи родина, що

виховала би зрадників, ворогів народу, могла би уважатись щиро українською школою, чи системою, родиною?!"⁵⁰.

За переконанням А.Шептицького, причиною невдач і усіх болячок нашого церковного і національного життя є те, що християнство, наука Євангелія, почасти сприймається і передається надто утилітарно, тобто як вчення про правдиву систему земного життя. Євангеліє дійсно є таким, але поза тим воно ще є наукою святості, дорогою до неба. "Життя по наукам Євангелія – то надприродне життя Божої благодаті, то життя Божої любові і жертви для Бога, або одним словом: то життя, в якому людина шукає і стремить до святості"⁵¹.

Слід зазначити, що розглядаючи проблеми виховання, митрополит Андрей у своїх пастирських посланнях до духовенства і вірних постійно звертає увагу не лише на те, які чесноти потрібно виховувати, але й на те, проти чого має бути спрямоване християнське виховання. Нищення, фізичне і духовне, людей, пияцтво і система обмеження числа потомства, занедбання праці – "то такі суспільні і народні недуги, що просто ведуть народ до заглиди. А заки доведуть його до цілковитої руїни, впроваджують таке звиродиння, такий упадок всякої культури, таку руїну фізичного здоров'я і всякої християнської праведности, що тих предметів не можна діткнутися без грізного побоювання про нашу будучність"⁵².

Таким чином, в своїй культурно-освітній і виховній діяльності митрополит Андрей Шептицький опирався на добре обмірковану, логічно аргументовану, струнку богословсько-філософську систему переконань, які він намагався втілити в життя. Його перу належать, крім поіменованих вище, також такі глибоко наукові філософсько-богословські та аскетичні твори, як, наприклад, "Божа мудрість", з якої опубліковано лише третій розділ (1936 р.), велика праця (в трьох томах) про митроп. В.Рутського, що залишається досі в рукописі, переклад творів св. Василя Великого та ін.

Велику зацікавленість Митрополита викликали також проблеми церковної і загальної історії. В 1921 р. в Римі ним була заснована Українська історико-церковна місія, мета якої – розшуки, каталогізація та копіювання досі невідомих документів з ватиканських і римських архівів, що мають пряме відношення до України. Сам Шептицький особисто розшукав понад 6 тис. цінних документів до XVII ст. включно, які були опубліковані вже після його смерті мовою оригіналів в десяти великоформатних томах (9 книг).

Науковою роботою А.Шептицький займався на протязі всього життя. Навіть на схилі літ, незважаючи на параліч правої руки та обидвох ніг, якими він хворів останні 14 років життя, на складні та

нелегкі обов'язки Митрополита, весь свій вільний час він проводив в особистій бібліотеці, яка, до речі, була однією з найкращих не лише в Західній Україні.

Однак, незважаючи на всю значимість для церкви і для нього особисто культурно-освітньої, виховної, наукової, суспільно-політичної діяльності, вона все-таки не була головною. Андрей Шептицький перш за все був і всі 44 роки залишався Митрополитом і навіть якщо в своїх вчинках виходив за рамки суто церковних справ, то і там діяв як Князь Церкви.

1. Див., напр.: Kozik I. *Ukrainski ruch narodowy w Galiciji w Latach 1830-1848.* – Krakow, 1973. – S.88.
2. Див.: Kosik I. *Miedzy reakcija a rewolucja. Studia z dziejow ukrainskiego ruchu narodowego w Galiciji w latach 1848-1849 // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellonskiego. Prace Historyczne.* – Krakow, 1975. – S.72; *Die Revolutionsjahre 1848-49 im Konigraich Galizien.-Lodomerien (einschliesslich Bucowina).* – Munich, 1983. – S.21,59 60,66-67.
3. Цит. за: *Історія християнської церкви на Україні (релігієзнавчий довідковий нарис).* – К., 1992. – С.157.
4. Митрополит Шептицький Андрей. *Твори.* Т.2. – Торонто, 1965. – С.190.
5. Цит. за: Гайковський М. *Нація і держава в богословській спадщині митрополита Андрея Шептицького // Науковий збірник УВУ. Матеріали конференції "Народ, нація, держава і українське питання у європейському вимірі" (Львів, травень 1993).* – Мюнхен-Львів, 1995. – С.195.
6. Химка І.-П. *Греко-католицька церква і національне відродження у Галичині 1772-1918 // Ковчег. Збірник статей з церковної історії.* Число І. – Львів, 1993. – С. 77-78.
7. Шептицький А. *Про єдність // Андрей Шептицький. Письма-послання (1933-1944 рр.).* – Львів, 1991. – С.409.
8. Див.: Левіцький К. *Історія політичної думки галицьких українців, 1848-1914.* – Жоква, 1927. – Т.2. – С.494-495.
9. Франко І. *Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм // Зібрання творів у 50 тт.* – К., 1986. – Т.45. – С.378.
10. Більш детально про історію лічниці див.: Заборовський Я.Ю. *Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкві та народові (1865-1944 рр.).* – Івано-Франківськ, 1995. – С. 19-20.
11. Див.: Шептицький А. *Письма-послання (1939-1944 рр.).* - Львів, 1991. – С.56 – 62.

12. ЦДІА України у Львові, ф.201. – Цит. за: Гайова О. Соціальна роль церкви в умовах окупаційних режимів // Визвольний шлях. – Кн. 1(538), січень 1993. – Річник XLVI. – С.63.
13. Див.: Владика Андрей // Альманах "Гомону України" на рік 1994. - Торонто, Онтаріо, 1994. – С.44.
14. Заборовський Я.Ю. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкві та народові (1865-1944 рр.). – Івано-Франківськ, 1995. – С.18.
15. Шептицький А. До науки і просвіти // Твори слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи (2.III.1899-7.IX.1901 рр.) – Торонто, 1965. – Т.І. – 0.7.
16. Шептицький Андрей. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.33-34.
17. Цит. за: Гринів О. Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог. – Львів, 1994. – С.132.
18. Див. детальніше: Ленчик В. Слуга Божий митрополит Андрей Шептицький та українська наука // Богословія. – Рим, 1991. – Т.55. – С.166-181.
19. Андрей Шептицький. Митрополит до української молоді // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.6.
20. Андрей Шептицький. До української інтелігенції // Шептицький А. Твори. – Торонто, 1963. – Т.І. – С.193-200.
21. Андрей Шептицький. До науки і просвіти // Твори слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи (2.III.1899-7.IX.1901). – Торонто, 1965. – Т.І. – С.5.
22. Андрей Шептицький. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.6.
23. Там же.
24. Шептицький Андрей. Про єдність // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.408.
25. Там же. – С.409.
26. Там же. – С.410.
27. Шептицький Андрей. Християнська праведність // Шептицький А. Твори-ореча. – Рим, 1978. – С.258.
28. Шептицький Андрей. Митрополит до української молоді // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.7.
29. Шептицький Андрей. Про ліберальну совість // Там же. – С.310.
30. Там же. – С.311.

31. Там же. – С.312.
32. Там же. – С.314.
33. Там же. – С.313.
34. Там же. – С.318.
35. Там же. – С.319.
36. Див.: Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.255-257.
37. Там же. – С.255.
38. Шептицький Андрей. Про виховання // Письма-послання (1939-1944 рр.) – Львів, 1991. – С.231.
39. Там же. – С.232.
40. Шептицький Андрей. Культ Христової любови // Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.136.
41. Шептицький Андрей. Про милосердя // Там же. – С.168.
42. Шептицький Андрей. Культ Христової любови // Там же. – С.142.
43. Там же. – С.140.
44. Шептицький Андрей. Про виховання // Там же. – С.232.
45. Шептицький Андрей. Побажання, поміщені у "Львівських вістях" (ч.91, 1943 р.) // Там же. – С.377.
46. Шептицький Андрей. Про виховання // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.234.
47. Там же. – С.236.
48. Там же. – С.238.
49. Там же. – С.247.
50. Там же. – С.252.
51. Там же. – С.254.
52. Шептицький Андрей. Промова при Отворенні АЕп. Собору 1943 р.// Там же. – С.396; Див. також: До вірних // Там же. – С.14-15; Про небезпеку занедбання потрібної праці // Там же. – С.25-28; Не убий // Там же. – С.222-231.

РОЗДІЛ IV

ЕКУМЕНІЧНІ ІДЕЇ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПО ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ*

У багатоманітній діяльності видатного церковного діяча митрополита Андрея Шептицького центральне місце займала проблема єдності Церков і пов'язана з нею екуменічна акція, яка проявлялася на протязі всього його свідомого життя. На загальнослов'янському, а потім українському рівні сутність унійної проблеми, на думку Митрополита, полягає у встановленні відносин співпраці, а пізніше – єдності між католицькою і православною Церквами.

Відомий англіканський теолог і історик церкви Я.Пелікан, оцінюючи діяльність А.Шептицького з погляду сьогодення, писав: "Унійні ідеї Андрея Шептицького теологічно все були речеві, а історично захоплюючі. Можна сміло сказати, що він був одним з тих, які найбільше трудилися, щоб довести до об'єднання Вселенської Церкви. Його великою заслугою є, що тепер, після Другого Ватиканського Собору, перспективи порозуміння між Сходом і Заходом є кращими, ніж коли-небудь в попередніх століттях. Все показує на те, що найтяжчі антагоністичні та доктринальні справи, які 1000 років залишалися незмінними, можна б сьогодні вирішити. Це була колись велика візія, для якої Митрополит Андрей Шептицький посвятив все своє життя"¹.

Більшість дослідників життєвого шляху і творчості А.Шептицького згодні у тому, що екуменічні ідеї захоплюють майбутнього Митрополита ще у молодечі роки². До цього спричинилася та загальна духовна атмосфера кінця XIX ст., коли людство, внаслідок технічної революції, в значній мірі на перший план поставило інтернаціональну єдність і, здавалось, настала слухна пора для здійснення намірів по створенню, точніше, відновленню Вселенської Християнської Церкви. Адже не випадково в цей час жили і працювали в Росії В.Соловйов, в Хорватії – сп. Й.-Ю.Штросмайер, в Галичині – А.Шептицький, на Папському Престолі – Лев XIII зі статсекретарем кард. М.М.Рамполло. Кожен з них по-своєму, проте всі разом вони думали про одне: як здійснити заповіт Ісуса Христа про одного Пастиря і одне духовне стадо. Не випадковим є й те, що поіменовані особистості шукали контактів між собою, були близько знайомі і взаємно симпатизували.

* Розділ написаний у співавторстві з О.В.Хоменком.

Свою роль у виборі А.Шептицьким життєвого шляху відіграли і сімейні традиції. Рід Шептицьких дав Україні кілька видатних церковних діячів або католицьких обрядів. Так, зокрема, Єронім-Антон (1700-1799) був єпископом Полоцьким римо-католицького обряду, натомість Афанасій-Антон (1677-1746) – єпископом Львівським, Галицьким, Кам'янецьким і почесним архієпископом-митрополитом Київським і всієї Русі греко-католицького обряду; Лев (1714-1779) займав ті ж посади, що і Афанасій-Антон, а Афанасій-Андрей (1734-1779) був єпископом Перечинським католицького обряду³. І хоча в середині XIX ст. рід графів Шептицьких спіткала досить типова для української шляхти доля: остаточний перехід на римо-католицький обряд і як наслідок – полонізація, ці традиції продовжували жити. Недарма у 1911 році, приймаючи від львівських громадян портрет сина, виготовлений на честь 10-річчя його митрополичого сану, батько А.Шептицького, Іван Шептицький казав: "Запевняю вас, панове, що я українець. Справді я дав вам, що в мене було найкращого і найдорожчого"⁴.

Значний вплив на становлення поглядів молодого А.Шептицького та його рішення перейти в лоно греко-католицької церкви мала подорож до Києва, здійснена у 1887 році. Тут він знайомиться з історією, мистецтвом, культурою України. У Києві Шептицький опинився в середовищі патріотичної української інтелігенції. Велике враження на нього справили Володимир Антонович, історик, археолог і етнограф, професор університету ім. св. Володимира, поляк за походженням, що порвав з польщиною і пристав до українців, а також молодий Михайло Грушевський.

Того ж року А.Шептицький відвідує Москву, де знайомиться з видатним філософом і поетом Володимиром Соловйовим, який у своїй "філософії всеєдності" обстоював ідею єдності християнських церков як одну з головних підвалин становлення боголюдства.

Після цих поїздок для А.Шептицького стало очевидним, що головною перепоною для церковного об'єднання були не стільки причини канонічного характеру, скільки політичного, а прірва між двома Церквами - не так реальна, як штучна.

Однак, не лише зовнішні впливи спричинилися до становлення єкуменічного світогляду А.Шептицького. Ще у 1884 році, під час навчання на юридичному факультеті Краківського університету і, водночас, в однорічній військовій школі, яке було перерване важкою хворобою, Шептицький зацікавився аскезою Східної Церкви, захопився грецькою патристикою. Тому свою юридичну освіту він доповнив

філософськими і теологічними студіями, отримавши звання доктора з права, богослов'я і філософії.

Таким чином, ще задовго до того, як стати монахом, А.Шептицький мав ясну мету своєї майбутньої діяльності, готував себе до здійснення важкої, але благородної місії: боротьби за зближення і з'єднання Західної і Східної Церков. 24 березня 1888 року А.Шептицький був прийнятий на спеціальній аудієнції Папою Левом XIII, якому звівся щодо бажання стати монахом чину св.Василя Великого та відносно своїх планів стосовно з'єднання Церков. Тоді ж Папа уділив для молодого ентузіаста своє благословення для цих незвичних задумів. Принагідно зазначимо, що це була їх третя зустріч: перша відбулась 9 травня 1886 року, друга – 8 лютого 1888 року.

Отже, справа поєднання православних віруючих – українців, росіян і білорусів – з Апостольською Столицею була головною спонукою навернення Романа Шептицького з римо-католицизму до Унії. Він не переставав працювати для реалізації цієї мети до кінця свого трудолюбивого життя.

Однак, залишаючись незмінно головним нервом його багатоманітної діяльності, погляди Митрополита на шляхи розв'язання проблеми єдності церков не залишалися незмінними, конкретизувалися у зустрічі з життям. Це дало привід для перекручення і фальсифікації його ідей і справ у царсько-російській, польській і радянській офіційній історіографії, а також православно-протестантському богослов'ю, для численних звинувачень у політиканстві з боку різного роду псевдопатріотів. Ці звинувачення мають єдине джерело, втілене у гаслі: "Хто не з нами, той проти нас", – намагання нав'язати якусь єдину, вічну і незмінну правду (звісно, свою), часто-густо замішану на ненависті до всіх "інакомислячих". Тому переконання Митрополита, що був "особою, яка належить до цілого народу і стоїть понад партіями"⁵, викликали шалену протидію з боку недругів українського народу, насправді дивним було б інше: якби А.Шептицький не узгоджував своєї діяльності із зміною соціально-політичних і економічних реалій, яких неодноразово зазнавала Україна за часи його перебування у митрополичому сані.

Обґрунтовуючи можливості з'єднання Церков, А.Шептицький звертається, насамперед, до Святого Письма, до новозавітних наказів Христа. Христос у своєму заповіті на Тайній Вечері сказав Апостолам, щоб вони були "Одно", як Він та Небесний Отець є "Одно". Свята справа єдності Церков, підкреслює митрополит, це справа, про яку Христос так дбав, що перед своєю смертю в Архієрейській своїй молитві, виказаній після принесення Хресної Жертви, поручав її Отцеві

небесному як першу і найважливішу справу. "Споминаючи ту жертву, - пише А.Шептицький, - Христос так молився: "І за них Я посвячую самого Себе, щоб і вони були посвячені правді. І не про цих тільки молю, але й про тих, що задля їхнього слова увірять у Мене, щоб усі були одно як Ти, Отче, в Мені і Я в Тобі, щоб і вони одно були в Нас, щоб світ вірив, що Ти Мене післав, а Я славу, котру Ти Мені дав, дав їм, щоб були одно, як Ми є одно. Я в них, а Ти в Мені, щоб були звершені в одно, і щоб пізнав світ що Ти Мене післав" (Йо.ХVІІ,19-23). Єдність людей між собою, єдність Церкви і єдність Церков, - це дар із небес, про який Христос молився, виходячи на муку... Христос через ціле життя приносив Себе в жертву небесному Отцеві і безнастанно, споминаючи про ту жертву, споминав про головну мету тієї жертви. Казав: "Свою душу кладу за вівці..." і зараз додавав: "І інші вівці маю, що не є з тієї вівчарні, і тих треба Мені привести і слухатись Мого голосу, і буде одно стадо і один пастир" (Йо.Х.І6)"⁶.

Тому митрополит А.Шептицький вважав, що церковне розбиття є запереченням Христового духа і Христового наказу та злим прикладом для нехристиян. Однак його наявність не є підставою для песимізму, бо воно може бути подолане.

Згідно з А.Шептицьким, у християнській доктрині всюди знаходиться унія: Унія в Святій Тройці, Унія в Богочоловіку і Унія між Богом і людьми. Ця остання унія у східній теології і патристиці називається "тосіс", або "Деїфікація". Вона, виходячи з Св. Григорія з Ніси та учня Св.Василя - Авеґрія - полягає у ласці, яку люди отримали після жертви Христа. Христос знівечив первородний гріх людини і подав їй можливість до нового поєднання з Богом. Людина, таким чином, дісталася до містичного тіла Христа. І хоч людина індивідуально була прийнята до Божого тіла, однак тепер, у містичному тілі, вона стає частиною містичної спільноти. В ній має бути гармонія і любов, які, за думкою А.Шептицького, є віддзеркаленням "єдності" Св.Тройці.

Підтвердження своїх ідей вселенської єдності Митрополит знаходить також у візії Св.Павла, який під натхненням Св.Духа описує постійний рух чи постійний похід всіх християн до останньої злуки з Божеством. Але для того, щоб усі християни могли об'єднатися з божеством, потрібно, щоб вони були з'єднані між собою. Деякі пізніші Отці Церкви вбачали в цьому хрестообразне об'єднання, де вертикальна частина хреста репрезентує злуку вірних з Богом, а горизонтальна - злуку вірних між собою. Якщо бракує однієї частини Хреста, то не існує і хреста, який є ознакою жертви і діла Богочоловіка.

Крім обґрунтування надприродного підложжя вселенності, значну увагу А.Шептицький приділяв ролі Церкви, яка була основана Ісусом

Христом. Вона, на його думку, мала бути уособлення християнської єдності, ведена до неї Святим Духом. Однак тому, що Церква – це Божа інституція, її єдність і вселенність не є людськими. Для митрополита А.Шептицького єдність Церкви – це воля Божа, якої людина не може змінити. Своє бачення церковної єдності він описує в такому прикладі: Церкви – це міст між Богом і людьми. Люди, які хочуть поєднатися з Богом, мусять спільно переходити цей міст, бо тільки ця дорога веде до Господа. На тому мості немає місця для суперечок чи сварок, немає місця для жодних перешкод – є тільки один напрям і одна ціль.

Нарешті, підкреслює А.Шептицький, єдності потребує Наука Божого Об'явлення. Хоча "у глибині об'явленої правди вже міститься всьо, що коли-небудь Церква проголосить і що коли-небудь будуть проповідувати Отці Церкви, єпископи та священники"⁷, Святе Письмо "не є таке цілком ясне, як твердив Лютер, а за ним і більшість реформаторських богословів"⁸. Причиною цього є символічно-образна форма подання змісту Св.Письма. Недарма видатний український філософ Г.Сковорода називав Біблію символічним світом. Така форма є полісемантичною, тобто допускає багатоваріантність змістів, в тому числі і неадекватних. Тому побудову Науки Божого Об'явлення Кир Андрей уподіблює до спорудження величного храму, яке є ділом Всемогутнього Бога, але й вимагає співробітництва всіх християн. "І хоч при тій будові працюють люди усіх народів і всіх поколінь світа – то є вона однопільним, таким одним ділом, що виразно видно, що воно є виконанням Божого, Христового пляну. В тому храмі один стиль, одна велич, одна сила, одна краса, в тій науці оден дух. Ті мільони людей, які працюють над тією наукою є чимось так одним, так з'єднаним духом Христа, що не більше від них з гармонізований хор, зложений з тисячі голосів. Вони всі разом непомильні, бо веде їх св.Дух, але кожний зокрема не тільки може помилятися, але нераз й помиляється. Й найбільші церковні вчителі в деяких подробицях мали відмінні думки від загалу і через те вонишибочні... Але кожна помилка була завжди справлювана гадкою, наукою загалу"⁹.

Конкретизуючи загальноєкуменічні ідеї вселенної єдності християнських церков, митрополит Андрей Шептицький у своїх багаточисельних працях піддає ґрунтовному аналізу питання про те, що є спільного у католицизмі і православ'я і що стоїть на заваді їхньої унії¹⁰. Природно, що в умовах України саме ці дві гілки християнства знаходяться в центрі його уваги.

До питань, в яких між ними немає розбіжностей, А.Шептицький відносить спільність Символу Ісповідування Віри, книг св.Письма Старого і Нового Заповіту, визнання за правди віри всіх рішень

Вселенських соборів від I Нікейського (325 р.) до II Нікейського (787 р.). Отже, констатує він, до XI ст. існувала єдина Вселенська Церква, врівнення якої і прийняв св. Володимир під час хрещення Русі.

Головними дефініціями католицької Церкви, даними наступними Вселенськими Соборами, що не приймаються православною Церквою, на думку А.Шептицького, є: непорочне зачаття Преч.Діви Марії, походження св.Духа від Отця і Сина і пов'язане з цим визнання примату юрисдикції Римських Архієреїв над цілою Церквою. Остання дефініція і стала головною причиною церковного розколу. Однак, зауважує Шептицький, не приймаючи цих правд православна Церква їх і не заперечила, бо для такого акту, як проголошення догми віри, потрібне рішення Вселенського Собору, відбуту який, за власним визнанням, вона не в силі.

Звичайно, міркує далі А.Шептицький, існують і інші розходження: "нераз чуємо завваги, що ми так різнимось в найсуцніших поняттях християнства, що навіть наколи б й не було тих догматичних різниць, які нас – ділять, ми все таки були би поділені самими поняттями про християнство, про Євангеліє, про спасіння"¹¹. Мабуть ні, якщо тільки сприймати церковну злуку не як встановлення повної однаковості, а як єдність багатоманітностей. "Усі наші поняття про християнство та про Богом об'явлену науку, – пише А.Шептицький, – є тільки копією Божого перевозору. В тих копіях може бути стільки суб'єктивного елементу, чи так багато різних понять про об'єктивну науку, що люди можуть між собою різнитися в багатьох і то дуже засадничих квестіях"¹². Це стосується і обрядових розбіжностей, які, на думку А.Шептицького, мають другорядне значення, бо "віра важніша ніж обряд"¹³.

Незважаючи на всі відмінності, реалізація екуменічних ідей, вважає А.Шептицький, можлива, оскільки унія не вимагає від нез'єднаних православних відмови від традиційного обряду чи віри, а лише доповнення правд віри рішеннями Вселенських Соборів від X ст. до найновіших днів. Однак є певні умови, обов'язкове виконання яких необхідне на цьому шляху. По-перше, потрібно однаково брати релігію за релігію, а не вважати її за політичний орудник для досягнення іншої цілі. По-друге, мати спільну мову, якою є християнський світогляд. "Хто християнського світогляду не має, той для нас уживає якоїсь мови, що ми її не розуміємо. Для кого напр. релігія не є перш усього справою віддавання Всевишньому Богу належного йому богочитання, то він тим словом називає щось, чого я не знаю. Хто в релігії не бачить справи свого вічного спасіння, обов'язку супроти Бога, Божого Закону і безпеки, як той Закон не виконується – для того релігія є, очевидно,

чим іншим, а не тим, чим вона повинна бути для християнина. Для кого Христос не є Богом і Спасителем, для кого Його Таїнства не є орудниками спасіння, не тільки по теорії катихизму, схованого десь в бібліотеку, але як дійсні потреби і кождоденні поняття життя, з таким трудно порозумітися у справі релігії, без огляду на те, до якого віросповідання належить"¹⁴.

Нарешті, по-третє, рух до порозуміння і з'єднання Східної і Західної Церков має здійснюватися не за рахунок однобічних поступок, а базуватися на обопільній згоді. Він не може бути декларованим "зверху" церковними інституціями, а повинен спиратись на діяльність самих віруючих. Найбільш яскраво цю думку А.Шептицький виголосив на Римській конференції східних Церков в 1923 році у своїй програмовій доповіді про вселенне об'єднання Церков та релігійну співпрацю між Сходом і Заходом: "Дотепер східні спільноти, які повернулися до церковної єдності, не об'єдналися через декрети, що приходили згори, але скоріше через ідейний рух, який поставив у них самих і постійно кріпивав, поки не потряс інертними масами людей. Ясно, що в майбутньому тільки таким способом, тобто ідеями, можна буде дійти до єдності і тільки в такий спосіб можна буде переконати маси і притягнути їх до об'єднання. Ми надіємося і віримо, що поняття і упередження у східних християн буде мінятися в напрямі моральної цілісності, що допровадить їх до ідей вселенськості. - Й тому, що цього можна очікувати, потрібним є створити також подібний ідейний рух в католицькій церкві"¹⁵.

Чільне місце в процесі поєдинення Західної та Східної Церков, за глибоким переконанням митрополита Андрея Шептицького, належить греко-католицькій церкві, яка поєднує вселенську віру із обрядом, "що його називають і грецьким обрядом, і візантійським, і східним обрядом"¹⁶. Тому, поряд з тим, що через відрубність обряду греко-католицька церква, разом з мовою і культурою, є чинником, який відрізняє українців від їхніх східних і західних сусідів, вона повинна стати сполучною ланкою між католицизмом і православ'ям, західним і східним світом взагалі.

Однак для того, щоб виконати свою місійну акцію, греко-католицька церква також має зазнати певних змін. На цьому питанні варто зупинитись більш детально, бо не було, мабуть, і за життя митрополита, і в сучасній богословській, науковій, публіцистичній літературі певного гатунку більш поширеного звинувачення А.Шептицького, ніж намагання побачити в його екуменічних змаганнях спробу навернення православних на католиків. Насправді ж в діяльності Митрополита поєднувалися два напрямки: по-перше, боротьба за

збереження особливостей греко-католицького обряду і, по-друге, спроби поширення унійних ідей і справ, причому не лише на Схід, але й на Захід.

Про те, що це дійсно так, свідчить сама історія. ХІХ століття для греко-католицької церкви пройшло під знаком боротьби за збереження свого національного характеру. Москвофільство з середини, латинські і російські впливи ззовні привели до цілковитого хаосу в обрядових справах. І якщо москвофільство наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. поступово втрачає свій вплив, то процеси латинізації обряду продовжували загрожувати втратою самобутності греко-католицькій церкві і надалі. Саме на наведення ладу в обрядових справах, повернення в них до правдивої східної православної традиції були спрямовані перші кроки А.Шептицького-митрополита. І це питання залишається в центрі його уваги на протязі всього подальшого життя.

Насамперед А.Шептицький намагається з'ясувати внутрішні і зовнішні причини латинізації. "Від Берестейської унії, – пише він, – лишав нам Ап.Престіл широку свободу, висказуючи тільки бажання, щоби ми наші обряди і звичай заховували беззмін. А ми самі, уживаючи тої свободи, з часом розділилися в обрядових практиках, бо деякі з наших священників трималися одних, а деякі знову інших обрядових звичаїв"¹⁷.

Такий різнобій посилювався також відсутністю єдиного центру видавництва літургійних книг. Розпорошеність книговидавництва привела до того, що за ініціативи книговидавців, або навіть Ординаріїв окремих епархій в літургійні книги вносилися довільні зміни і пропущення.

Відновити єдність у обрядових справах мав Замойський Собор 1720 року. Однак, затвердивши дві обрядові зміни, Собор обійшов мовчанкою всі інші, тим самим толерувавши їх. Все це сприяло поширенню тенденцій до зближення греко-католицького і римокатолицького обрядів.

Крім того, як підкреслює А.Шептицький, "нашим батькам... здавалося, що треба їм було якнайбільшим чином, хоч би й малих звичаїв і практик, зближатися якнайбільше до латинського обряду, щоби заслужити собі у латинників, найближчих сусідів, як і в латинників в західних краях Європи та в Римі, на опінію правдивих католиків. Та думка пхала много з наших священників до приймання з латинського обряду незаконних, бо неodobrenих Ап.Престолом, а навіть ніякою церковною владою в нашій Церкві звичаїв.

Суттєво впливали на поширення латинізації обряду також зовнішні фактори. Під час контрнаступу польського шовінізму на

Галичині, який був здійснений після 1848 р., полатинення церкви розглядалось і використовувалось як один з найдієвіших чинників покатоличення, а в подальшому і полонізації населення краю.

Латинські тенденції сильно скріпили також акції російської царської влади, спрямовані на знищення греко-католицької церкви спочатку в Білій Русі, половецькій і віденській єпархіях і на Волині в 30-х роках, а потім в Холмщині - в 70-х роках ХІХ ст. Боротьба з церквою тут велась під гаслом "очищення нашого обряду від всіх латинізацій", а фактично була спрямована на накидання російського державницького православ'я і зрусифікацію населення. Тому латинізація почала розглядатись як засіб збереження національної ідентичності і оборони своєї віри. Ситуація ускладнювалася ще й тим, що видана Ап.Престолом після подій у Холмщині заборона змінювати в цій Єпархії обрядові практики, була сприйнята прихильниками латинського напрямку як повне схвалення і освячення латинських практик греко-католицького обряду взагалі.

Сприяли поширенню латинізації також дії російської окупаційної влади в Галичині під час Першої світової війни. Ця влада, яка, за словами Грушевського, була представлена поліцейською та чиновничою наволоччю, проголосила перехід на православ'я чи не найголовнішим мірилом лояльності населення. І не лише проголосила, але й завзято почала впроваджувати офіційну ідеологію самодержавства самими насильницькими методами. Недарма лідер кадетської партії П.Мілюков в 1915 році зазначав: "Ми своїми діями в Галичині відштовхнули рідний нам український народ і затьмарили тим ясне обличчя визвольної війни"¹⁹.

Таким чином, боротьба з латинізаторством була важкою ще й тому, "що обрядові питання лічилися завжди з політичними, а політичні мали завжди закраску догматичну. Не йшло про те, чи законна така чи сяка практика, а про те, чи така практика наближає нас до російської Церкви, чи навпаки"²⁰. При цьому, зважає Митрополит, часто не звертають увагу навіть на той факт, що і російська Церква за часів патріарха Нікона зазнала обрядових реформ, під час яких з тексту св.Письма було вилучено багато цінного, що містилось в текстах Скорини і Острожській Біблії.

Подолання латинізаторства мало не лише незаперечне значення для збереження самобутності греко-католицької церкви, але й було необхідною передумовою подальшого розвитку міжцерковних унійних процесів. Майже на протязі всього ХІХ ст. богослови латинської Церкви мало цікавилися проблемою з'єднання Церков, вважаючи її неактуальною. Неувага до східної Церкви, нехтування її особливостями

привели до того, що "коли давно вселен. Архієреї в енцикликах своїх порушували квестію східних обрядів і коли вертались завжди до принципу, що вселен. Церква бажає віру свою передати всім нез'єдиненим Церквам і вірним, а не латинській обряд (*ut omnes catholici fiant, non ut fiant latini*) – то богослови тим принципом не дуже одушевлялися, много поміж ними були би воліли щоб єдність вселен. Церкви опиралася також єдності обрядів, а щодо східних обрядів були би бажали якнайбільшого зближення їх до латинського обряду"²¹. А.Шептицький підкреслює, що така думка була досить поширеною не лише серед найближчих наших сусідів, але й серед багатьох богословів, прелатів, священиків, єпископів Західної Європи. Підтримувала думку про необхідність зближення в обрядових справах і чимала частина греко-католицького духовенства, навіть ті, що закінчили студії у закордонних університетах, вбачаючи в цьому вірний шлях для створення про себе доброї opinii поміж богословами Заходу. А тому "хто посмів носити бороду, рясу з широкими рукавами, а в Богослужіннях триматися стисло приписаних в церковних книгах обрядів, того легко підозрювали, що мав тенденції відірватися від вселен. Церкви"²².

Однак в останній третині XIX ст. ситуація докорінно змінюється. Якщо раніше візантійська історія, право, мистецтво, релігія вважалися малоцікавими і майже не досліджувалися, то відтепер вони почали викликати підвищений інтерес вчених. В Західній Європі з'являються численні дослідження з цих проблем, в університетах відкриваються кафедри візантизму. Падіння царської влади в Росії привело до відродження надії на з'єднання Церков і цілковитої зміни уявлень про Східну Церкву та її обряд у західних богословів. Але, на жаль, ці процеси мало торкнулися становища у греко-католицькій Церкві, де латинські тенденції продовжували наростати. Як наслідок "зачато в Церкві чимраз яскравіше говорити про те, що наші латинізації роблять нас неспосібними до праці на Сході, що наш обряд цілком відмінний від обряду, якого уживають нез'єдинені Церкви, що сей обряд компроментує римську Церкву, бо нез'єдиненими приймає як доказ, що вселенські Архієреї словами обіцяють ненарушимість обрядів, а в практиці уживають з'єднання лише за орудник до перетягнення на лат.обряд"²³.

Тому, за глибоким переконанням А.Шептицького, лише повернення до первісного літургійного права, відновлення обрядових практик і звичаїв, "які не зражали би та не відпихали від нас і від вселенської віри наших нез'єднаних братів"²⁴, дозволить греко-католицькій церкві виконати своє історичне призначення.

Отже, саме із звернення до внутрішніх проблем греко-католицької церкви розпочинає свою унійну діяльність А.Шептицький. Він постійно повторював своїм вірним, що вимагає від них три речі: по-перше, щоб добре знали свою віру, по-друге, щоб пізнали віру православних братів, по-третє, щоб молилися за об'єднання. Більше того, він очікував, щоб вірні чесно і сердечно відносились до православних, підкреслював, посилаючись на практику Ап.Престола, що нез'єднаних не можна називати схизматиками, закликав при розмовах з ними уникати "таких бесід, які були б рівнозначні з намовою покинєння православної віри, бо відречєння від неї"²⁵. Але такого самого відношення А.Шептицький вимагав і з боку нез'єднаних православних до греко-католицької церкви.

Однак головне місце в єкуменічних змаганнях митрополита А.Шептицького займала праця по розповсюдженню унійних ідей і взаємному зближенню Церков. Вона, як і інші діла митрополита, пройшла значну еволюцію, в якій, звичайно, досить умовно можна виділити декілька етапів. Перший з них охоплює час з 80-90-х років XIX ст. до початку XX ст. В цей період А.Шептицький думав, що зуміє добитися церковної єдності на всіх просторах Російської імперії.

В римському декреті, який надавав А.Шептицькому митрополічї повноваження, було записано, що він, як і його попередники, рівночасно з гідністю архієпископа Львівського, стає також єпископом Кам'янець-Подільським. Кам'янець-Подільська єпархія з 1807 року належала до Галицького митрополита, але її територія знаходилась в межах Російської імперії. Тому А.Шептицький звертається з листом до папи Пія X, де ставить питання про можливість виконувати юрисдикцію на теренах згаданої імперії. Папа Пій X цю юрисдикцію підтвердив, зауваживши, однак, на необхідність наявності сприятливих політичних обставин. У своєму пізнішому листі від лютого 1906 року Папа, рівночасно з поіменуванням митрополита Андрея апостольським адміністратором Кам'янець-Подільської єпархії, надав А.Шептицькому повноважність на усю територію Російської імперії. Ці надзвичайні права і повноваження буди підтверджені Папами Пієм X (у 1909, 1910 і 1914 роках), Бенедиктом XV і Пієм XI. Для обережності перед російським урядом повновласності зберігалися в таємниці і були відомі тільки Папі і Митрополитові.

Але певні можливості для унійної праці на території імперії виникають лише після революції 1905 року, коли в Росії була встановлена свобода совісті. В першій половині 1907 року А.Шептицький представив Папі Пієві X свої плани щодо організації католицької Церкви на теренах України, Білорусії і Росії. Йшлося про

висвячення священників і єпископів греко-католицького обряду, на що Папа дав згоду. Восени 1907 року А.Шептицький здійснив таємну подорож по території Російської імперії під прізвисьмом доктора Олесницького. Ця поїздка була пов'язана з великим ризиком, бо Шептицького могли схопити і звинуватити у шпигунстві, тим більше, що хтось в дорозі вкрав його нелегальний паспорт. Митрополит відвідав Вільно, Мінськ, Слуцьк, Москву, Петербург. В Білорусі А.Шептицький вів таємні переговори з місцевою інтелігенцією та університетською молоддю і знайшов багато прихильників церковного об'єднання. А в Росії, за допомогою деяких старовірів, прокатолицької інтелігенції та духовенства РПЦ, прихильного до католицької Церкви, А.Шептицький заклав кілька таємних греко-католицьких громад-парафій²⁶. Крім того, він призначив о. Олексія Зерчанінова генеральним вікарієм Кам'янець-Подільської єпархії та душпастирем для католиків візантійського обряду в Росії. На жаль, під час цієї поїздки А.Шептицький не зміг відвідати Україну, бо австрійські урядові кола боялися, що там царська розвідка може його здемаскувати і вислати у Сибір²⁷. Відвідати Київ Митрополит зміг лише у 1912 році. Тут він відправив панахиду по Тарасу Шевченкові в костьолі св.Миколая і виголосив патріотичну проповідь про Великого Кобзаря. Щоб в повній мірі оцінити значення цього вчинку, слід згадати, що у ті часи царський уряд забороняв публічні відзначення Шевченкових роковин.

В 1906 році Братство Молитви Кирило-Методійського Апостолату в Моравії висунуло ідею про щодворічні з'їзди слов'янських народів і слов'янських Церков, католицької і православної, при гробі св.Методія у Велеграді з метою взаємопізнання та співпраці у справі об'єднання християнського світу. Довідавшись про цю ідею моравського кліру, А.Шептицький її палко підтримав і незабаром, за свідченням герцога фон Отрахсена, став душею цього задуму²⁸. Завдяки його діяльності Велеградські Конгреси стали своєрідним прапором церковного єднання. Вони обґрунтовували тезу про рівність обрядів у Вселенській Церкві, створювали міцне ядро єкуменічного руху, яке щиро бажало церковної єдності, і поставило цей рух на тверді богословсько-догматичні основи.

Перший з'їзд у Велеграді відбувся 24-27 липня 1907 року. В його програму входили доповіді всіх найкращих теологів та знавців Сходу і Заходу, які викликали жваві дискусії. Головував на цьому з'їзді митрополит А.Шептицький, який у своєму вступному слові окреслив коло питань, що, на його думку, мали бути порушені на Велеградських Конгресах: "1) питання науково-богословського й історичного характеру, заторкаючи опірні пункти у вченні обох Церков і виясненні однієї і другої Церкви, 2) питання практичного характеру, як: можливе

усунення існуючих непорозумінь і пересудів між католиками і православними та встановлення дружніх відносин на чисто науковому ґрунті між католицькими й православними богословами"²⁹.

На другому з'їзді у 1907 році митрополит А.Шептицький знову був обраний головою і проголосив програмову доповідь, в якій всебічно обґрунтував екуменічні ідеї і виклав свій погляд на можливі шляхи їхньої реалізації. На жаль, митрополит не зміг бути присутнім на третьому конгресі, бо в липні 1911 р. був прикутий хворобою до ліжка, але з'їзд не забув про нього і обрав почесним головою. Через Першу світову війну періодичність з'їздів була порушена і IV Конгрес відбувся лише в 1924 році. Однак і в цьому Конгресі Митрополит не зміг прийняти участь, тому що шовіністична влада Польщі не видала віз ні йому, ні Й.Сліпому.

Останній Велеградський Конгрес, на якому був присутній і проголосив доповідь А.Шептицький, п'ятий за ліком, відбувся у 1927 році. На наступних з'їздах – VI у 1932 р. і VII у 1936 р. – делегація УГКЦ була представлена солідним гаслом єпископів, які в своїй діяльності спиралися на екуменічні ідеї митрополита А.Шептицького. На жаль, VII Конгрес, призначений на 1939 р., не відбувся у зв'язку з вибухом Другої світової війни. Однак значення Велеградських Конгресів і роботу А.Шептицького на них важко переоцінити.

Велику увагу Митрополит надавав співбесідам з римо-католицьким духовенством та інтелігенцією Галичини та Волині на Унійних Конференціях у Пінську, які були зініційовані Святою Конференцією для східних Церков. На відміну від конгресів у Велеграді, конференції у Пінську мали практичний характер. Загалом їх відбулося шість: у 1930, 1931, 1932, 1933, 1935 і 1937 рр.

У грудні 1936 року, знову ж таки за ініціативою митрополита А.Шептицького, у Львові був скликаний п'ятий Унійний з'їзд. Три дні в стінах Богословської Академії засідали понад 150 учасників – в основному духовенство з трьох галицьких єпархій. Головну доповідь на тему "Погляд на з'єдинені і нез'єдинені Церкви Сходу і догматичні різниці між ними", за дорученням А.Шептицького і спираючись на його екуменічні ідеї, зробив ректор Богословської Академії о.Й.Сліпий. У доповіді ставилося за мету, аби "приглянутися бодай побіжно східним Церквам, про які знаємо, на жаль, дуже мало і з якими удержуємо дуже слабкі зв'язки, хоч перейняли ми від них Христову віру й обряд та культуру. Безсумнівно, такий підхід поширить наш виднокруг і поставить справу унії в її первісній ширині, даючи змогу поробити деякі необхідні висновки. Ми, захоплені блиском і силою західної культури,

не звертали належної уваги на старовинний Схід і тому затратили перспективу на область і на історію, на яких ми виростили"³⁰.

Розглянувши в доповіді головні групи християнських Церков Сходу, о.Й.Сліпий, слідом за А.Шептицьким, різко виступає проти спроб латинізації східних Церков, вказує, що "пізнання Сходу, любов і зберігання його традицій - оце й шлях до З'єдинення, який вказують Римські Папи. З'єдинені Церкви повинні вірно заховувати Передання, щоби не розділюватися від своїх нез'єднаних братів в обряді і питоменностях своєї Церкви. Чим менше буде закидів, упереджень і різниць, тим скоріше стане зближення.

Теологи не сміють нищити, як слушно твердять самі латинські богослови, цього, що створило в обряді і дисципліні орієнтальне християнство. Бо цим вони порушили би цінну спадщину Церкви, яка не є ні грецька, ні латинська, але католицька"³¹.

Йосиф Сліпий особливо наголошував на особливій ролі української Церкви у започаткованому митрополитом Андреем Шептицьким екуменічному русі, її посланництві серед Церков християнського Сходу. Таким чином, в його особі митрополит мав достойного помічника і послідовника.

Разом з тим, як вважають українські дослідники (С.Баран, В.Дорошенко), вже на початку своєї унійної діяльності А.Шептицький відчув гостру нестачу освічених кадрів, здатних до роботи по зближенню Західної і Східної християнських Церков. Тому, поряд із направленням найбільш обдарованих семінаристів на богословські студії до кращих релігійних закладів Європи, Митрополит відновлює діяльність давнього, ще з XI ст., чину отців Студитів. Перший монастир для них він засновує у 1903 році у передмісті Львова – Скнилові. Важливо відзначити, що чин притримувався не лише східного обряду, але й правил монашого життя. В 1905 році А.Шептицький розробив для чину новий монаший статут - Типікон, який був затверджений всіма єпископами архієпархії в наступному році. Архімандритом Чину був сам Митрополит. У 1919 році монастир був перенесений до Унева біля Перемишля. У 1939 році Чин нараховував 132 монахів і майже 50 монахинь.

З тією ж метою митрополит А.Шептицький у 1913 році запрошує для місійної праці в Галичині отців бельгійського ордену Редemptористів. Щоб успішніше діяти, монахи прийняли східний обряд і створили згодом східну гілку ордену. В 1938 році, після 23 років діяльності на території Галичини, орден нараховував 50 священників, 20 студентів-богословів, 34 братів-помічників, 14 новиків і кандидатів та 115 учнів Малої Семінарії³².

А втім, розрахунки Митрополита на те, що вказані два монаші згромадження суттєво вплинуть на пошкваллення унійних процесів не справдилися, оскільки їхня діяльність в основному обмежувалася Львівською архієпархією.

Відчутного удару екуменічним задумам А.Шептицького завдала Перша світова війна. Про обурливу поведінку російської окупаційної адміністрації в Галичині вже йшлося. Не обійшла вона своєю "увагою" і самого Митрополита. Вже 3 вересня 1914 року російські війська захопили Львів. В обозі російської армії прибув і православний архієпископ Житомира та Волині Євлогій. Займаючи відверто антиукраїнську позицію, він вбачав у виступах митрополита Андрея проти насильницького запровадження російської православної Церкви, його унійній діяльності неабияку небезпеку для своїх планів, а тому наполягав на арешті А.Шептицького³³. В цьому його підтримував царський губернатор Галичини і Буковини граф Ю.Бобринський. Оскільки ж вся повнота влади знаходилася саме в їхніх руках, то доля Митрополита була наперед визначеною. Потрібен був лише формальний привід. У неділю 6 вересня 1914 року А.Шептицький мав відправу у Церкві Успенія Пресв. Богородиці у Львові, після якої, як завжди, виголосив коротку проповідь. В ній Митрополит закликав до молитви за мільйони солдат по обидва боки фронту, подавав жохливий стан Галичини, що стала, ареною бойових дій з перших днів війни, закликав до взаємопізнання галичан і росіян. "Мусимо себе пізнати, – казав він, – хоч у mnogім ми є подібні до себе. У них відправа така сама, як у нас, вони називають себе "православними", і ми "православні". Наше православ'є є церковне, їх православ'є – державне, що так скажу "казьонне", то є, вони спирають своє православ'є на державній силі, ми черпаємо ту силу в єдності зі Святою Католицькою Церквою, через котру спливає ласка Божа і в котрій є правдиве джерело спасіння"³⁴.

Саме цих слів і було достатньо для арешта Митрополита 19 вересня 1914 року і заслання спочатку до Києва, а потім в Росію: в Нижній Новгород, Курськ, Суздаль, Ярославль. В Суздалі А.Шептицький був ув'язнений у монастирі-тюрмі. Умови ув'язнення були дуже жорстокі: низенька келія не давала змоги стати на повен зріст, Митрополиту було заборонено розмовляти, писати листи, виходити з келії, навіть до церкви.

На захист "царського в'язня" з протестом виступили прогресивні діячі Росії, зокрема письменник В.Г.Короленко, європейська преса, австрійський та німецький уряди, іспанський король, європейська аристократична знать, Апостольський Престол. Після відступу царських

військ львівська громада двічі направляла звернення до Миколи II, щоби він звільнив Митрополита, бо в заручниках вже відпала потреба. Проте минали місяці, роки, а відповіді не було.

Лише в березні 1917 року на прохання красноярського митрополита єп. Нікона уряд О.Керенського нарешті звільнив А.Шептицького з ув'язнення. Нікон вимагав: "... звільнити великого страждальця Митрополита гр.Андрея Шептицького, який у важку хвилину свого народу не покинув його, але залишився при ньому, й за це його ув'язнено, чим зганьблено цілу Росію перед світом"³⁵.

Однак навіть за таких несприятливих умов А.Шептицький намагався використати свій побут у неволі для спроби оформити греко-католицьку церкву в Україні і Росії. Під час свого короткого перебування в Києві у 1914 році Шептицький висвятив о.Йосифа Боуяна, ректора Львівської духовної семінарії на єпископа Луцького. Після звільнення, в кінці травня 1917 року, Митрополит скликав у Петрограді Синод Російської Католицької Церкви в складі 8 православних священників, на якому номінував о.Леоніда Федорова на свого екзарха на всю Росію, а для Білорусі й України призначено двох інших екзархів, зокрема, для Східної України о.Володимира Громницького екзархом, а о.Михайла Цигельського – генеральним вікарієм. Новостворена структура греко-католицької церкви на Сході проіснувала до приходу більшовицької влади, коли вона була ліквідована, як і всі інші Церкви.

Під час свого вимушеного перебування у Росії А.Шептицький мав нагоду ближче познайомитись з вихованням, устроєм російської православної Церкви, відчуті її упереджене ставлення проти Заходу. Тут він також зрозумів, що і Захід не знає Сходу в достатній мірі. Тому для збільшення та можливого об'єднання Церков Захід мусить простудіювати не лише східну теологію, а й психологію та ідеологію східного християнства. На його думку, на Заході необхідно було створити декілька інституцій для поглибленого вивчення східного християнства.

За порадами А.Шептицького Папа Бенедикт XV створив Римський Східний Інститут і передав його під адміністрацію о.о.Венедектинів. Але митрополит Андрей не задовільнився утворенням лише одного інституту. Він особисто звернувся до о.о. Бенедиктинів, щоб заснували за своїм почином "інституцію" чи центр для східних студій. Таким чином постав східний монастир бенедиктинів в Амей. Як відгук на утворення цього монастиря о.о. Домінікани створили в Парижі центр православних студій "Істинна", а в Голландії митрополит Андрей започаткував особисто "Апостольство Об'єднання" для пізнання Сходу.

Всі ці інституції почали видавати наукові журнали. Завдяки зусиллям А.Шептицького екуменічні ідеї поширилися також в Іспанії, – тут був опублікований своєрідний огляд "Obza del oriente Kristiano", – і в Англії, де почав виходити журнал "The Eastern Churches Quaterly".

Однак А.Шептицький не обмежується тільки організаційною діяльністю. Перебуваючи у 1921-22 рр. у Римі, до і після своєї великої пасторської подорожі, під час якої він відвідав українську діаспору у Франції, Бельгії, Голландії, Англії, Канаді, США, Бразилії, Аргентині, А.Шептицький не лише особисто знайомиться з Папами Бенедиктом XV і Пієм XI, описує їм жахливий стан Галичини в умовах польської окупації і вгаємниче у свої плани, але й проголошує декілька публічних лекцій на тему ідеї та місійних можливостей унії.

З цією ж метою, тобто для заохочення і підготовки галицького духовенства до місійної праці на теренах Сходу, 16 грудня 1923 року Митрополит заснував Богословсько-Наукове Товариство. На наукових сесіях Товариства до 1939 року було заслухано 25 доповідей, більша частина з яких мала екуменічний характер.

У лютому 1928 року Митрополитом була відкрита Греко-Католицька Богословська Академія у Львові, яка мала стати "підвалиною духовного відродження Нашого Народу та приготуванням нашої св.Церкви до сповнення великої грядучої місії у Христовому винограднику на Українській Землі та серед народів Східної Європи..."³⁶, служити справі релігійного з'єднання між Сходом і Заходом. На реалізацію цього завдання А.Шептицький націлював і інші навчально-освітні інституції греко-католицької церкви.

Зрозуміло, що в період між I і II Світовими війнами головні зусилля Митрополита були спрямовані на відновлення греко-католицької парафії у Галичині, яку після повернення зі злітання він застав у цілковитій руїні. Ця робота відбувалась у складних умовах насування польського шовінізму, яке не могло обминути і самого Митрополита. Неодноразові арешти, систематичне цькування у пресі, як польській, так і "доморощених" – радикальній, прокомуністичній, а також в автокефальній періодиці Канади і США, постійні наклепи верхівки польського духовенства на А.Шептицького перед Апостольським Престолом і особисто Папою, – такою була духовна атмосфера, в якій довелося діяти Митрополиту. А втім, вже сам той факт, що А.Шептицький майже постійно був у центрі уваги, свідчить про значимість його діяльності і незаперечний особистий авторитет.

Однак, як видно з вищенаведеного, митрополит Андрей Шептицький навіть в цій ситуації не залишав поза своєю увагою

екуменічні питання, хоча умови для практичної реалізації його унійних задумів значно погіршилися.

Великий суспільний резонанс викликав і мав позитивні наслідки пастирський лист митрополита А.Шептицького від 2 серпня 1938 року "В справі Холмщини", в якому йшлося про захист православної церкви на українських землях, що входили до складу Польщі. У цьому листі, зверненому до греко-католицького духовенства, Митрополит гостро засуджує брутальну акцію польського уряду, який за допомогою адміністративних і поліцейських чинників проводив політику заборони православних церков на Холмщині та примушував православних переходити у католицизм.

Нищення православних церков під проводом повітових старост і польської державної поліції почалося взимку 1937 р. і набуло широких розмірів на весні – влітку 1938 року. Проходило воно під гаслами "вирівнювання історичних несправедливостей" і "нищення слідів неволі". На Холмщині і в Підляшші з 389 православних церков поляки перетворили на римо-католицькі костьоли 149, а 189 – знищили повністю. Між знищеними церквами були й унікальні пам'ятники церковної архітектури. При цьому часто нищили і цвинтарі біля церкви, викидали з могил з найбільшою наругою тлінні останки православних, висмиювали релігійні і національні почуття православних вірних.

У своєму посланні митрополит Андрей став на захист "переслідуваних наших братів нез'єдинених православних християн Волині, Холмщини, Підляшшя і Полісся"³⁷. Після перерахування руйнацій, яких завдала ця акція, Львівський і Галицький митрополит стверджує: "Ціле православне населення Польщі затривожене. Населення Холмщини зранене у найсвятіших і найблагородніших почуваннях. А всі з'єдинені з Вселенською Церквою восточні вболівають над ударом, завданім самому ділу з'єдинення...

Події на Холмщині нищать в душах православних, нез'єднаних наших братів, саму гадку про можливість з'єдинення, представляють Вселенську церкву ворожою і небезпечною для православного народу. В очах кількомільйонного населення Польщі Апостольська Столиця представлена співвинною діла знищення. Отворяється нова пропасть поміж Сходом і Заходом"³⁸.

Антихристиянські вчинки та факти релігійного переслідування, на думку автора послання, – це тріумф ворогів Церкви – масонів, які завдали "моральний удар самій ідеї з'єдинення Церков та авторитетові Вселенської Церкви й Апостольської Столиці"³⁹.

Послання було опубліковано на першій сторінці газети "Діло" (4.184 від 23 серпня 1938 р.) і відразу було заборонене польською

цензурою. Однак польська поліція не змогла конфіскувати тираж газети: передбачаючи такий перебіг подій, працівники друкарні та редакції зуміли випередити поліцію, винести і розповсюдити увесь тираж номеру. Протест Шептицького став широко відомим не лише в Польщі, а й у цілій Європі. В справу втрутився Ватикан і насильницька католизація православного українського населення була припинена.

Початок Другої світової війни, приєднання Західної України і Західної Білорусії до складу СРСР, згідно з пактом Ріббентропа-Молотова, відродили надії А.Шептицького на здійснення екуменічної акції на теренах усього Сходу. Уже 17 вересня 1939 року він скликав таємну нараду екзархів для обговорення своїх унійних планів. Користуючись повноваженнями, наданими йому Папою Пієм X і підтвердженими його наступниками, митрополит Шептицький 9 жовтня 1939 року створює чотири нові екзархати, які охоплювали територію усього Радянського Союзу, а саме: екзархат Волині і Холмщини на чолі з єпископом Миколою Чернецьким; екзархат для Білорусії (отець Антоній Неманцевич); екзархат Великої Росії і Сибіру (отець ігумен Клементій Шептицький); екзархат для "Великої України" (Наддніпрящини) (архієпископ Йосиф Сліпий)⁴⁰. Одночасно 10 жовтня 1939 року Митрополит пише листа до Папи Пія XII і просить його про підтвердження повноважень, даних йому Папою Пієм X і дозвіл на висвячення архієпископа о.Йосипа Сліпого на свого коад'ютора з правом наступництва. Через два тижні Конгрегація для Східної Церкви виконала прохання Митрополита. Однак його нові повноваження анулювали попередні (за офіційною номенклатурою "були на місце тих, уже неважких повноважень"), що означало остаточне стягнення повноважень. Тому митрополит Андрей 12 жовтня 1940 року повідомив чотирьох екзархів, що він не має вже навіть влади, щоб прийняти їхнє звільнення від обов'язків і залишає їх сумлінно вибір подальшого напрямку дій.

Певні нові перспективи для своєї традиційної праці по з'єдиненню Церков А.Шептицький пов'язує з наступом німецьких військ і окупацією України, Білорусії, частки Росії. Однак він швидко переконався, що окупаційна політика Третього Райху на Сході не дасть змоги здійснити унійну акцію в повному обсязі. Німці забороняли місіонерську діяльність католицьких священників, було заарештовано і розстріляно екзарха Неманцевича та багатьох духовних осіб нижчого рангу...

Тому з кінця 1941 року починається новий етап унійної діяльності А.Шептицького: відтепер його християнська "ойкумена" обмежується теренами України. Всі свої зусилля він спрямовує на зближення, а в

майбутньому і з'єдинення українських православної і католицької Церков, бо "ніякий нарід в освіті не терпів стільки від нещасного роз'єднання Церков, що український нарід". Церковна єдність, на думку А.Шептицького, є кінечною необхідною, виходячи з трьох головних міркувань. По-перше, така єдність, вважає він, стане важливим чинником злуки України з Заходом, бо в культурно-духовному розумінні українці належать до європейського, а не до євро-азійського (або азійського, за влучним виразом відомого поета М.Бродського) континенту. Тому, пише А.Шептицький, з давніх часів "в Україні, так як і сьогодні, розумніші люди бачили.., що будучність народу в злуці зі заходом, бо тільки ця злука всилі відмежити достаточну нарід від сусідів з півночі та північного заходу. Вони розуміли, що тільки релігійна зв'язь може забезпечити на майбутнє зв'язь з культурою Заходу, бо Захід не признає нас як своїх, як довго будемо у віросповіданні зв'язані з Азією. І не маємо іншого способу нав'язати зв'язі з західною культурою, як тільки за помічю якогось безпосереднього зв'язку, що перескочив би найближчих сусідів зі Заходу. А таким зв'язком може бути тільки релігійна зв'язь"⁴².

По-друге, унія з Вселенською Церквою стала б взірцем для віками вимріяної українським народом національної єдності. "В церковній єдності, - відзначав А.Шептицький, - будемо мати не тільки силу, але і приклад, як повинна виглядати національна єдність. З будови одної, святої, вселенської апостольської Церкви, будемо могли вчитися і засвідчувати, яка повинна бути суверенна провідна могутня єдність українського народу"⁴³.

Нарешті, по-третє, релігійний і національний процеси єднання народу є взаємопов'язаними і взаємообумовлюючими, не існують один без одного. На думку А.Шептицького, "українці поставлені перед такою безумовною кінечністю робити все, що тільки в силі для досягнення національної єдності, без якої розвіються всі наші ідеали та праці для церковної єдності, що є знову одною з найважливіших умовин національної єдності"⁴⁴.

Однак реальний стан речей, який склався на той час, був невтішним: війна різко загострила релігійні, національні, політичні суперечності. "Не треба Україні інших ворогів, - з боєм і гіркотою констатує А.Шептицький, - коли самі українці українцям є ворогами, що себе взаємно ненавидять і навіть не стидаються вже тої ненависті!.. Як довго не буде між нами християнської єдності, так довго і найслабший противник буде від нас сильніший! Як довго у національних справах більше пам'ятати будуть українці на власне індивідуальне добро, так довго загальна справа не буде могли успішно

розвиватися. Бо тої загальної справи просто не буде, бо не буде її в свідомості і в совісті людей!"⁴⁵.

Звідси – головне завдання, яке Митрополит ставить перед духовенством і вірниками: "нема сьогодні для нашого народу більшої прикмети, як єдність й нема для нашого Духовенства важнішої праці, як праця над національною і християнською єдністю народу. Ці дві праці взаємно доповнюються"⁴⁶. Така діяльність, на думку А.Шептицького, повинна не лише вважатись за один з головних проявів морального обов'язку любові Бога, що знаходить втілення у християнській любові до ближнього, але й розглядатись як найважливіший констатуючий елемент християнського патріотизму. Це не політичний, не поганський патріотизм, в якому "любов своїх получена з ненавистю всіх прочих"⁴⁷. Сутність християнського патріотизму, згідно з А.Шептицьким, полягає в тому, що, люблячи всі народи світу любов'ю ближнього, свій народ, народ український треба любити християнською любов'ю більше від інших народів і бути напоготові віддати для нього працю цілого життя, а як треба – то й саме життя.

Свою діяльність, спрямовану на утворення єдиної української Церкви, митрополит Андрей Шептицький веде в двох напрямках. З одного боку, він не втрачає надії на більш ґрунтовну підтримку своїх унійних планів з боку Апостольського Престолу. З цією метою 29 жовтня 1941 року А.Шептицький пише лист-звідомлення до Папи. У листі, писаному французькою мовою, він подає аналіз становища Церкви в Україні під більшовицькою, а згодом і німецькою окупаціями і порушує питання про "повернення в лоно церкви Христа мільйонів східних вірних, відлучених досі від єдності"⁴⁸. Для того потрібні священики, однак німці забороняють як греко-католикам, так і православним з Волині і Холмщини вести місійну роботу на Наддніпрянщині. Серед інтелігенції в Україні також є люди, що прихильно ставляться до греко-католицької церкви, їм потрібен тільки єпископ, який був би згідний поширювати церковну єдність. "Якщо б нам було можливо вислати до Києва одного єпископа, – пише А.Шептицький, – здається, що при його працьовитості і обережності він міг би взяти провід руху і привів би принаймні здорову більшість цілого народу до католицької єдності. Ми не можемо вислати нікого через формальну заборону німців, але якщо б знайшовся між православними українцями хтось досить побожний і досить розумний для сповнення цього завдання поширення церковної єдності в цілому краю, католицька Церква могла б на цьому виграти"⁴⁹.

Тому Митрополит ще раз просить Папу Пія XII підтвердити повноваження, яке йому уділив Папа Пій X, потвердити вже

поіменованих екзархів, що йому допоможе в роботі на Сході. 22 листопада 1941 року Папа потвердив екзархів і іменував митрополита Андрея як делегата Апостольського Престолу. Однак Папа не наважився задовільнити прохання Митрополита про висвячення декількох єпископів з-поміж навернених православних.

З другого боку, одночасно з листом до Папи Пія XII митрополит Шептицький звернувся безпосередньо до православних архієреїв, а пізніше - і до української віруючої православної інтелігенції, з листами із закликом до церковної і національної єдності. Ці листи частково були видруковані в тодішній українській пресі, а потім видані з передмовою Митрополита, відгукми на його листи і відповідями самого А.Шептицького своїм опонентам, склали збірку документів "У справі порозуміння" (залишилася незавершеною). У хронологічному порядку мова йде про такі документи:

1. Лист митрополита Шептицького до Іларіона Огієнка, архієпископа Холмського від 21 жовтня 1941 року;
2. Відкритий лист А.Шептицького до Варшавського православного митрополита Діонісія від 30 грудня 1941 року;
3. Лист митрополита Андрея до православних Архієреїв в Україні і українських землях від 30 грудня 1941 року;
4. Лист Митрополита до української віруючої православної інтелігенції від 3 березня 1942 року.

З професором Іваном Огієнком, відомим спеціалістом з питань історії української культури і церкви, міністром освіти в складі уряду УНР (з січня по травень 1919 р.), засновником і першим ректором Кам'янець-Подільського університету А.Шептицький був знайомий з 20-х років, коли той у складі еміграції прибув до Львова і знайшов притулок у митрополичих приміщеннях. Нагадуючи про давнє знайомство, приязнь, Митрополит привітав Іларіона з його недавньою хіротонією, побажав йому відновити "віру св.Володимира і митрополита Іларіона"⁵⁰; прохав очистити Українську Православну Церкву від неканонічних, шкідливих, насильно введених установ чи законів, а передусім від тієї московської нетерпимості і тісноти, якими відзначалося усе московське православ'я.

Архієпископ Іларіон відповів Митрополитові листом від 14 листопада 1941 року. Головною в ньому є думка про те, що зближення між двома українськими Церквами стане можливим, коли не тільки Українська Православна Церква очиститься від московських впливів, але також греко-католицька церква позбудеться чужих латинських додатків. Тоді "обидві Українські Церкви наблизяться одна до одної, як дві рідні сестри"⁵¹.

Відкритий лист А.Шептицького до Варшавського православного митрополита Діонісія був надрукований, незважаючи на заборону німецької окупаційної влади, у "Краківських Вістях" від 15 лютого 1942 року. В ньому Митрополит запропонував широку програму дій по зближенню Церков. Відповідь на цього листа, а також на звернення А.Шептицького до православних архієрств, про яке мова буде далі, дав Собор Православної Церкви Генерал-Губернаторства, який відбувся 27 травня 1942 року і висловився однозначно: "З радістю приймемо до своєї православної Церкви братів греко-католиків"⁵². Цю ухвалу підготував Іларіон Огієнко, а в складі Собору брали ще участь митрополит Діонісій Валединський і архієпископ Палладій Видибіда-Руденко, причому останній вважав цю ухвалу зарізкою. Природньо, що на такому рівні і таким тоном екуменічного діалогу вийти не могло.

Центральне місце в акції митрополита Андрея по зближенню українських Церков займає відкритий лист "До всіх Високопреосвященних і Преосвященних Православних Архієреїв в Україні і на українських землях", який був написаний 30 грудня 1941 року і надрукований у щоденнику "Краківські Вісті" 15 лютого 1942 року. У цьому невеличкому за обсягом посланні А.Шептицький тісно пов'язує релігійні справи з українськими національними справами. "До осягнення наших національних ідеалів, — пише він, — треба нам єдності... Між роздорами, що ділять українців, не останнє місце займають релігійні справи, в яких ми такі поділені. А, безперечно, релігійна єдність була би могутнім товчком в осягненні національної єдності. Тому думай, що кожний український патріот повинен зробити все, що може, до здійснення такої релігійної єдності"⁵³. Така єдність, за переконанням А.Шептицького, є можливою, бо справи, що роз'єднують Церкви сталися дуже давно. Це були суперечки між греками і латинянами, між традиціями, перейнятими від грецької і московської Церкви. Однак існують і деякі передумови поєднання, а саме: загальне бажання примирення, щоб за єдність молився весь народ і, нарешті, з обох сторін потрібні уступки, усунення всього того, що перешкоджає єднанню. "Тому, безумовно, треба буде, щоб ми взаємно щиро висказували свої думки і, щиро обговорюючи усі життєві і богословські справи, злучені з поєднанням Церков, шукали дорогу до поєднання"⁵⁴. Запрошенням до такого відкритого і об'єктивного діалогу і був цей лист.

Відгуки на послання Митрополита були нечисленними, слабкими і виминаячими. Архієпископ Краківський і Лемківський Палладій у своєму листі від 1 березня 1942 року зазначає, що звернення А.Шептицького "до православної Української Ієрархії є те, чого більше

як 300 років очікувала наша Церква... Роздор, що в кінці 16 віку був у значній мірі штучно впроваджений неприятелими Української Церкви та Українського Народу, мусить бути закінчений"⁵⁵. Однак при цьому він пропонує своє бачення шляху до поєднання Церков: "З відома свого Кіріарха маю честь повідомити, що з боку православної Церкви, ми намагатимемось усунути всі перешкоди на шляху великої справи поєднання, що опиратиметься на поверненні до стану з перед офіційною, у 16 в. розпаду Православної Української Церкви"⁵⁶. Вочевидь, що це фактично був заклик до ліквідації греко-католицької церкви і повернення до передунійного стану.

Олексій (Алексій) Громадський, митрополит Волинський і Житомирський, екзарх Української Автономної Православної Церкви, що залишалася в юрисдикції Московської патріархії, в листі від квітня 1942 року в принципі погоджується з викладеною митрополитом Андреем ідеєю єдності Церков, однак висловлює сумнів щодо можливості її реалізації. "... Теоретично я цілком допускаю наше поєднання, – пише він, – бо ніщо не може перешкодити тому у думках, але практично це поєднання могло би здійснитися тільки тоді, коли не буде гріху і ушкодження людської природи"⁵⁷. На його думку, перешкоди до поєднання не лише криються у віках, але й знаходять поживу у сучасності, є вічними. "Історія, політика, егоїзм, індивідуалізм і багато усяких змін, від котрих стільки нещастя на землі, от ці перешкоди, що не будуть, напевно, ізжиті до кінця світу, а вони то і не дадуть можливості поєднання християн між собою на землі"⁵⁸. Вказуючи на ті труднощі, які виникли в нього при спробі налагодити співробітництво між Автономною Православною Церквою і Українською Автокефальною Православною Церквою, о.Олексій вважав, що "... може і потрібна на землі ота різноголосиця і в релігійних поглядах, бож не дармо кажуть, що красаота заключається в різноманітності"⁵⁹.

Болючою для митрополита А.Шептицького була мовчанка єпископів Української Автокефальної Православної Церкви, яка оформила себе під проводом митрополита Полікарпа Сікорського і поширювала свою діяльність на території Наддніпрянщини, в так званому Райхскомісаріаті України.

Доповненням до митрополичого послання до православних архієреїв став відкритий лист А.Шептицького до української віруючої православної інтелігенції від 3 березня 1942 року. В ньому Митрополит звертається до представників української науки, літератури, мистецтва, суспільних діячів, а також до патріотичного духовенства, яких вважає за

провідну верству суспільства, що має вагомий голос і в церковних справах.

Лист до інтелігенції уточнює об'єднуючі плани Митрополита і вказує, якими шляхами прямувати до повної злуки. Насамперед А.Шептицький пояснює свій особистий стан: він як греко-католик не може стати Київським Митрополитом. Крім того, він не має до цього ні бажання, ні фізичної змоги через вік і хворобу. За його переконанням, "Київський Митрополит мусить бути вибраний із православних або автокефальних Архієреїв чи священників. Коли б він був з'єдинений із Вселенською Церквою, всі ми, греко-католики, підлягали б йому і я перший радо піддався б його верховній владі"⁶⁰. Отже, підкреслює А.Шептицький, пишучи цього листа, він не має ніякого особистого інтересу і тільки виконає обов'язок українського патріота. Митрополит свідомий того, що повна злука греко-католицького і українських православних віросповідань – це справа хіба що далекого майбутнього. Така єдність стала б можливою тільки після довгих зусиль по зближенню і взаємопізнанню Церков, що, в свою чергу, необхідне для досягнення національної єдності. До майбутньої єдності слід йти через помирнення, усуваючи взаємні роздуми між українцями, між українськими конфесіями. А.Шептицький особливо наголошує на тому, що поєднання із Вселенською Церквою не потребує відречення від звичаїв, передання чи обряду Української Православної Церкви, бо різниця між греко-католиками і українськими православними в цих справах якщо і існує, то вельми незначна. Закликаючи українську віруючу інтелігенцію до активної праці над міжконфесійним поширенням, А.Шептицький зазначає, що навіть у тому випадку, коли ця праця й не доведе до повного з'єднання, все одно вона принесе велику користь українському народові, бо спричиниться до національної єдності.

Лист Митрополита до української інтелігенції мав більше відгуків, аніж його звернення до православних архієреїв. Деякі з них були позитивні, інші полемічні й з негативним ставленням до унійних пропозицій, із звинуваченнями Апостольського Престолу у нещирому ставленні не лише до православної, а й до греко-католицької церкви. Як доказ останнього наводився навіть такий факт, що сам А.Шептицький, незважаючи на незаперечні заслуги перед Церквою, так і не був проголошений кардиналом. Надрукований був тільки "Одвертий лист до Його Високопреосвященства Митрополита Андрея Шептицького" від квітня 1942 року деяких українських діячів з Праги і Варшави, старих емігрантів. Цей лист, написаний у полемічному тоні, гостро засуджує в історичному аспекті Унію й католицьку Церкву. Автори одвертого

листа оцінюють церковну Унію як одну з найсумніших діб української минушини, яку можна порівняти хіба що з часами панщини. Свідченням цього, на їх погляд, є уся українська епічна та історична література, в якій в тій чи іншій ролі фігурує Запорозька Січ. На думку авторів цього листа, всі унійні спроби спрямовані не на з'єднання греко-католицької і православної Церкви, а на приєднання української православної Церкви до римо-католицької, експонентом якої на Сході Європи завжди було польське католицтво. "Як воно репрезентувало римську церкву, – пишуть вони, – цього свідками є безліч пам'яток подвигів христолюбивого польського духовенства – зруйнованих, замкнених та перероблених на польські костьоли православних церков на Холмщині та Волині рр. 1937-38"⁶¹. Причому ця руйнація здійснювалася за толеранцією римської курії, яка через варшавського нунція навіть порадила митрополиту А.Шептицькому гамувати оборону нез'єднаних православних.

Захищаючись від закидів, що "українське православ'є має забагато московського намулу", автори листа стверджують, що від нього буде легше позбутися, ніж греко-католицькій церкві від впливів римо-католицьких, наприклад, від целібату. Але "це зрештою внутрішня справа обох церков і суттєвого значіння для унійної акції не матиме"⁶².

Багато місця у листі присвячено загально-традиційним догматичним суперечкам про примат Папи Римського та роль східних патріархів. Стверджується, що у X ст. саме римський патріарх, до того рівний серед інших патріархів, відколовся від соборної Церкви, представленій чотирма вселенськими патріархами, і допустив цілий ряд нововведень, як обрядових, так і догматичних, які не мають ґрунту ані в Св.Письмі, ані в Св.Переданні. Тому "в розумінні всіх православних вселенською церквою є та більшість (чотири вселенських патріархи), яка лишилась вірною усім постановам вселенських соборів, а не та меншість (один римський патріарх), що не хотіла бути рівною з останніми в духу соборів і від них відійшла як в догматах, так і церковній практиці"⁶³. Отже, навіть при збереженні традиційної східної обрядовості, психіка православних не зможе погодитись з багатьма найновішими догматами Римської Церкви.

Проголошуючи бажання працювати для якнайбільшого порозуміння і згоди між греко-католицькою і православною церквами в дусі християнської любові, автори листа, разом з тим, вважають, що з'єднання церков було б шкідливим для українського народу, а тому пропонують звести міжконфесійну співпрацю лише до допомоги у відродженні порушеної більшовиками Православної Церкви. Щодо іншого, то, на їхню думку, "вирішувати питання взаємовідносин нашої

православної церкви з іншими церквами або лише їх обмірковувати є компетентні лише наші православні ієрархи"⁶⁴.

Незважаючи на таке відверто деструктивне ставлення до своїх пропозицій, митрополит Андрей Шептицький не полишає спроб досягти взаєморозуміння. Він ще раз намагається пояснити інтелігенції, про що йшлося в його унійній акції 1941-1942 років. З цією метою А.Шептицький друкує свої відповіді на листи у збірці документів "У справі порозуміння" в "АЕп. Відомостях".

У вступному слові Митрополит зазначає, що "відповіді випали такі негативні, що лише з доброю волею можна доглянути гадки, що все таки бодай якесь порозуміння можливе. А в багатьох відповідях цілком виразно й висказано обурення, що хтось може таке припустити. Та все ж таки відповіді ці є таким обільним матеріалом до дискусії, що неможливо їх мовчки проминути"⁶⁵. Так дискусія кінечно необхідна для взаємопізнання, бо православні або майже нічого не знають про греко-католиків, або ж знають про них лише те, про що писали російські, церковні письменники, ставлення яких до уніатів було однозначно ворожим. Але дискусія має бути об'єктивною і такою, яка прямувала б до миру, а не до війни, до національної єдності, а не до розбрату.

Розпочинаючи дискусію, митрополит Андрей висловлює кілька попередніх зауважень. По-перше, підкреслює А.Шептицький, він розуміє, що цілковита єдність, тобто утворення одного віросповідання, може бути досягнена лише після довгого ряду дрібних порозумінь. Тому, поки що, утворення єдиної Церкви – це скоріше питання теорії, а не практики. Реально ж мова йде про досягнення порозуміння між різними українськими віросповіданнями з метою досягнення національної єдності.

По-друге, зауважує А.Шептицький, його запрошення до співпраці по зближенню Церков всі зрозуміли тільки як заклик до цілковитої злуки православних з греко-католиками, а через неї – прийняття всіма православними Унії з Апостольським Престолом. Між тим, на думку Митрополита, можна вести мову про різні способи порозуміння, без зливання в одно віросповідання. "Можна було подумати й про злуку православних віросповідань з гр.католицьким, при якому повстало б нове віросповідання зі злучених обох, яке не було б ні давнім православ'ям, ні давньою гр.кат.Церквою"⁶⁶. Про можливість такої поліваріантності міжконфесійних відносин ніхто навіть не думав, бо ідею поєднання Церков грубо звели лише до Унії.

Відповідаючи на питання, яким може бути з'єднання, Митрополит рішуче відкидає звинувачення у намірі цілковито підпорядкувати українські Церкви римо-католицькій. "Поодинокі церкви, – пише він, –

лишаючися у зв'язку зі всіма іншими церквами Заходу, можуть заховувати далеко йдучу автономію, яку можна назвати автокефалією..."⁶⁷ Більше того, стверджує А.Шептицький, греко-католики готові, навіть із стратою для себе, віддатися під владу київського Митрополита, за умови прийняття ним Вселенської віри.

Цікаво, що представники віруючої православної інтелігенції, які в своїх межах до А.Шептицького завжди намагалися твердо триматися історичного ґрунту, у полемічному запалі навіть не помітили, наскільки погляди митрополита Андрея близькі до проекту єдності Церков, запропонованого ще за триста років до цього іншим великим митрополитом, причому не греко-католицьким, а православним, – Петром Могилою...⁶⁸

А.Шептицький спростовує твердження своїх опонентів про причетність Римської Церкви до руйнації православних Церков і переслідування віруючих в Холмщині і на Волині, вважаючи їх бездоказовими. Поява таких негативних суджень пов'язана, на його думку, з тим, що "нераз судите про поступування Рим. Церкви під вражінням того, що про Неї говорять або пишуть вороги християнства., а не приймаєте того, що про Рим. Церкву і її вплив на нас говорять Вам українці, яким не можете нічого закинути зі становища українського патріотизму"⁶⁹.

Не міг залишити поза своєю увагою А.Шептицький і поле історії, до якого зводили справу порозуміння представники православної віруючої інтелігенції, хоча, як він сам зазначає, робить це нерадо. "Мені знається, – пише Митрополит, – що коли бажаємо порозуміння і згоди поміж різними укр.віроісповіданнями, ліпше було б лишати на боці аргументи з історії. При кожному примиренні, навіть тоді, коли мова не йде про злуку і приєднання, муситься на першому місці сказати з обох сторін: "Забудьмо!" А Панове воліли б сказати: "Ми вам не забудемо!"⁷⁰. Такий підхід, вважає А.Шептицький, при якому греко-католики ХХ століття проголошуються відповідальними за події XVI-XVII ст. і навіть X-XI ст., не є конструктивним, унеможливорює релігійне і національне порозуміння.

Митрополит, однак, не уникає історичної дискусії, перед-посилаючи їй два зауваження. По-перше, на його думку, історію Берестейської Унії та її наслідків православна інтелігенція знає з праць істориків, які всі, або майже всі, були не тільки ворогами з'єднання Церков, але й ворогами українського народу. Тому їхні описи вимагають ретельної перевірки. По-друге, в ході дискусії слід уживати лише такі історичні факти, яких ніхто не може заперечити.

У своїх відповідях А.Шептицький ґрунтовно аналізує основні аргументи своїх опонентів і подає власне бачення історичних процесів. Насамперед він звертається до подій 1596 року, тобто до Берестейської Унії. "Фактом є, – пише він, – що Берестейську унію заключили усі єпископи київської церковної провінції, до якої належала і Біла Русь. Двоє єпископів, львівський і перемиський, цофнули відтак своє Слово"⁷¹. Тому, якщо слідувати логіці представників православної інтелігенції, які проголосили, що вирішувати питання міжцерковних відносин компетентні лише православні ієрархи, а вірні повинні їм слідувати, то вже з XVI ст. історія з'єдинення Церков пішла б іншими шляхами. Отже, констатує А.Шептицький, тут мав місце своєрідний подвійний стандарт: те, що добре у XX ст. проголошується суцільним злом для XVI-XVII ст.

Інший закид, який роблять Митрополиту його опоненти, стосується історичних подій X ст., тобто розколу Церков. Аргументи, які вони наводять, згідно з Шептицьким, "не є ноторійними історичними фактами"⁷², і він не визнає їх за такі. У листі православної віруючої інтелігенції був запропонований кількісний підхід до вирішення питання про те, якою ж є правдива Вселенська Церква – царгородською чи римською, митрополит Андрей пропонує поглянути на справу з іншого, якісного боку. Коротко суть його аргументації зводиться до слідуючого. По-перше, жоден з Римських Архієреїв не визнавав зверхності царгородських патріархів, між тим, як принаймні кільканадцять царгородських патріархів визнавала зверхність Римського Престолу. По-друге, не існує текстів св.Отців, які доводили б, що Царгород здійснював якесь судовладдя над Римом, тоді як зворотне зафіксоване у декількох сотнях текстів. По-третє, саме Римські Архієреї зложили щонайменше п'ятьох царгородських патріархів і жодного випадку не було навпаки. Ці та інші факти, які наводить Митрополит у своїх відповідях, за його переконанням, незаперечне засвідчують право Апостольського Престолу бути на чолі Вселенської Церкви.

Нарешті, ще одне звинувачення опонентів А.Шептицького полягає у тому, що Римські Архієреї "допустилися цілого ряду новот так догматичних, як й обрядових, не питаючи думки інших патріархів..."⁷³ Однак, зауважує Шептицький, московський патріарх Никон і київський митрополит Петро Могила, ці великі реформатори обряду і церковного життя, також вводили новації, не питаючи згоди не лише Римського Архієрея, а й східних патріархів. Але їхня правомочність щодо цього чомусь не піддається православними сумніву. Що ж стосується догматичних новацій, то жодна з них, переконаний митрополит Андрей,

не суперечить вченню Церкви перших 10 століть. Всі вони спрямовані на те, "щоби науку Божого Об'явлення оборонити перед новим фальшивим її розумінням через усталення богословських і філософічних термінів, які новим словом описували б і поясняли б стару незмінну віру"⁷⁴.

На жаль, ця дискусія не мала продовження. Недоброзичливе ставлення з боку православних архієреїв і віруючої інтелігенції до екуменічних ідей митрополита Андрея Шептицького, заборона німецької окупаційної влади публікувати будь-які матеріали в справі об'єднання українських Церков, унеможливили подальші унійні змагання.

Підводячи підсумок багаторічній діяльності А.Шептицького по зближенню і з'єдиненню Церков, православної і католицької, слід ще раз підкреслити, що справу єдності Митрополит вважав за пріоритетну над усіма своїми заняттями, за неї він був готовий віддати своє життя. На нашу думку, не можна погодитись з висновком одного з найбільш знаних дослідників його життя і творчості С.Барана: "На практиці з великих релігійних плянів митрополита вийшло дуже мало, чи властиве нічого"⁷⁵. Якщо Великому Митрополитові не вдалося реалізувати мрію свого життя, то проведена ним підготовка не пройшла намарно, стала цінною спадщиною, що може послужити дороговказом для розв'язання не менш складних проблем відносин між двома традиційними українськими віросповіданнями в сучасній Україні.

1. Pelikan I. "The Church between East and West: The Context of Sheptyts'kyis Thought". – *Morality and Reality. – The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi.* – Edmonton, 1989. – P. 10-11.
2. Див.напр.: Жуковський А. Митрополит Андрей Шептицький і православ'я // Науковий збірник УВУ. – Мюнхен, 1992. – С.37-38; Баран О. Митрополит Андрей Шептицький і його екуменічні ідеї // Український історик, 1-4(120-123). – Рік XXXI. – Т.31. – Нью-Йорк, Торонто, Київ, Львів, Мюнхен. – 1994. – С.183-184.
3. Див.: Тожецький Р. Митрополит Андрей Шептицький // Ковчег. Збірник статей з церковної історії. - Львів, 1993. – С. 101-112.
4. Цит. за: Владика Андрей // Альманах "Гомону України" на рік 1994. – Торонто, Онтаріо, 1994. – С.47.
5. Український прапор. – Відень, 1921. – 21 лютого.
6. Шептицький Андрей. Декрети і правила Аспархіяльного Собору 1940 р. // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.79-80.

7. Шептицький Андрей. Річниця коронації Св.Отця Пія XII // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.31.
8. Шептицький Андрей. Декретні правила Асепархіяльного Собору 1940 р. // Там же. – С.74.
9. Шептицький Андрей. Річниця коронації Св.Отця Пія XII // Там же. – С.31-32.
10. Принагідно зауважимо, що деякі дослідники вважають поняття "унія" і "екуменізм" різними за змістом. В першому випадку, на їх думку, мова йде про єдність церков, в другому – лише про їхню взаємопізнання і зближення. (Див.напр.: Жуковський А. Митрополит Андрей Шептицький і православ'я // Науковий збірник УВУ. – Мюнхен, 1992. – Т.15. – С.46-47). Ми використовуємо ці поняття як тотожні.
11. Шептицький Андрей. У справі порозуміння // Шептицький А. Листи-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.337-338.
12. Там же. – С.338.
13. Шептицький Андрей. До тих, що виїжджають на роботи до райху // Там же. – С.266.
14. Шептицький Андрей. У справі порозуміння // Там же. – С.339.
15. Цит.за: Баран О. Митрополит Андрей Шептицький і його екуменічні ідеї // Український історик. 1-4(120-123). – Нью-Йорк, Торонто, Київ, Львів, Мюнхен, 1994. – С.185.
16. Шептицький Андрей. До тих, що виїжджають на роботи до райху // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.266.
17. Шептицький Андрей. Видання нового службника // Там же. – С.123.
18. Шептицький Андрей. Пастирське послання з травня 1941 р. // Там же. – С.154.
19. Цит.за: Заборовський Я.Ю. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкві та народові (1865-1944 рр.). – Івано-Франківськ, 1995. – С.30.
20. Шептицький Андрей. Пастирське послання з травня 1941 р.// Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.155.
21. Там же.
22. Там же. – С.160.
23. Там же.

24. Там же. – С.150.
25. Шептицький Андрей. Декрети і правила Аепархіального Собору 1940 року // Там же. – С.79.
26. Див.: Кравченко О. Велетень з Святоюрської Гори. – Йорктаун, 1963. – С.16-20.
27. Там же.
28. Там же. – С.20.
29. Там же. – С.21-22.
30. Цит.за: Гринів О. Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог. – Львів, 1994. – С.28.
31. Там же. – С.29.
32. Див.: Заборовський Я.Ю. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння Церкві та народові (1865-1944 рр.). – Івано-Франківськ, 1995. – С.24-25.
33. Часто доля дуже химерна – добра або жорстока. В 1919 році, рятуючись від більшовиків, до Львова прибули і були заарештовані польською владою київський митрополит Анатолій Храповицький і архієпископ Євлогій Георгієвський (той самий). А.Шептицький не лише добивався їх звільнення, але й надав їм, а також архієпископу Олексію Дородничину притулок у своїх палатах на будь-який потрібний їм термін.
34. Цит. за: Світильник Істини. – Торонто-Чікаго, 1976. – Т.2. – С.133-134.
35. Цит.за: Заборовський Я.Ю. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкви та народові (1865-1944 рр.). – Івано-Франківськ, 1995. – С.28.
36. Греко-Католицька Богословська Академія у Львові в другому трьохліттю свого існування (1931-1934). – Львів, 1934. – С. 28.
37. Андрей, Львівський і Галицький Митрополит. Послання в справі Холмщини // Науковий збірник УВУ. – Мюнхен, 1992. – Т. 15.-С.49.
38. Там же.
39. Там же. – С.50.
40. Див.: Артикули для започаткування процесу беатифікації і канонізації Слуги Божого Андрея Шептицького. – Рим, 1958. – С.26.
41. Шептицький Андрей. Декрети і правила Аепархіального Собору 1940 року // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.76.
42. Шептицький Андрей. Ще одна моя відповідь // Там же. – С.356.

43. Цит.за: Гриньох І. Слуга Божий Андрей // Благовісник Єдності. – Мюнхен, 1961. – С.198.
44. Шептицький А., митр. За одність Церкви // Логос. – 1952. – Т.ІІІ, №3. – С.163.
45. Шептицький Андрей. Не убий // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.230.
46. Шептицький Андрей. Декрети АЕп. Собору з 1943 р. Про єдність // Там же. – С.408.
47. Там же. – С.413.
- 48 Цит.за: Kozlevskij С. Métropolitte André Szeptyckyj, 1865-1944. – Rome, 1964. – Р. 375.
49. Цит.за: Жуковський А. Митрополит Андрей Шептицький і православ'я. Додаток ІІ // Науковий збірник УВУ. – Мюнхен, 1992. – Т.15. – С.54.
50. Цит.за: Баран С. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і творчість. – Мюнхен, 1947. – С.123.
51. Там же. – С.126.
52. Див.: Ленцик В. Ідея Церковної Єдності у Митрополита Шептицького // Богословія. – Рим, 1971. – Т.35. – С.175-201.
53. Шептицький Андрей. У справі порозуміння. (Збірка документів) // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С. 339.
54. Там же. – С.340.
55. Там же. – С.340.
56. Там же. – С.343.
57. Там же. – С.345.
58. Там же. – С.344.
59. Там же.
60. Там же. – С.341.
61. Там же. – С.346.
62. Там же. – С.347.
63. Там же.
64. Там же. – С.349.
65. Там же. – С.344.
66. Там же. – С.334.
67. Там же. – С.349.
68. Див.: Жуковський А. Петро Могила й питання єдності Церков. – Париж, 1969. – С.121.-264; Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3-х книгах. Кн.3. Кінець ХVІ – середина ХІХ століття. – К., 1994. – С.62-69.

69. Шептицький Андрей. У справі порозуміння. (Збірка документів) // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.351.
70. Там же.
71. Шептицький Андрей. У справі порозуміння. (Збірник документів) // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – Львів, 1991. – С.354-355.
72. Там же. – С.352.
73. Там же. – С.358.
74. Там же. – С.405.
75. Баран С. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і творчість. Мюнхен, 1947. – С.353.

РОЗДІЛ V

РЕЛІГІЙНА СИТУАЦІЯ НА ЗАКАРПАТТІ ТА ПОЗИЦІЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Наприкінці 30-х років греко-католицька церква на території нерадянської України нараховувала 4.370.000 вірників, 3.040 парохій з 4.440 церквами. В п'ятох епархіях з двома Апостольськими адміністраторами діяли два єпископи та один митрополит. За підрахунками І.Ортинського на західноукраїнських землях нараховувалось 2.950 священників, 520 ієромонахів (священників-ченців), 1.100 монахинь, 540 студентів богослов'я, 4 малі семінарії, 41 католицька організація та 38 часописів, журналів і видавництв¹. На території Закарпаття нараховувалось 410.000 греко-католиків².

В 1936 р. в краї було зареєстровано 140.000 чоловік православного віросповідання, їх обслуговувало 67 служителів культу (15 монахинь та 52 священники)³. На думку В.Маркуся, "на території Чехо-Словаччини в 20–30-х роках розгорнувся рух православ'я, так що скоро Греко-католицька Церква втратила монопольне становище серед українців. Православ'я ширилося з ініціативи головно російських, як і буковинських та галицьких русофільських емігрантів та завдяки підтримці празького уряду, який бачив в новому релігійному русі реакцію на політичний курс великої частини змодернізованого греко-католицького духовенства"⁴. Першим сербським єпископом на Закарпатті був Досифей, пізніше Владимир, якого угорці після окупації усунули⁵.

2 листопада 1938 р. відбувся Віденський арбітраж, в результаті якого під Угорщиною залишилось 35 греко-католицьких парафій на чолі з єпископом О.Стойкою, що залишився в Ужгороді⁶. Отже, у Карпатській Україні залишилось 280 парафій, які не мали єпископа⁷. Вже 3 листопада 1938 р. від імені Мукачівської греко-католицької епархії та ряду політичних партій і об'єднань був складений меморандум, який передали урядам Чехословаччини, Англії, Франції, Німеччини, Італії, Польщі, Румунії, Угорщини та Югославії. В меморандумі вказувалося, що "віденський арбітраж відторгнув від Карпатської Русі головне місто Ужгород і промисловий центр Мукачево, без яких край з точки зору економічної, культурної та національної існувати не може. Тому заявляємо, що і після віденського арбітражу розглядаємо цю територію єдиною і неподільною"⁸. Цей меморандум не справив ніякого впливу на ініціаторів арбітражу у Відні, а тому мав символічне значення. Єпископ О.Стойка зробив спробу

підпорядкувати собі греко-католицькі парафії Карпатської України. Він направив до Хуста наймолодшого каноніка Людовика Міню, щоб той управляв 280 парафіями. Ватикан, звісна річ, на такий крок не пішов.

У ситуації, яка склалася, проявив ініціативу єпископ Крижевацької греко-католицької єпархії Діонізій Няраді, який "подав меморандум на руки кардинала Євгена Тіссерана, секретаря Конгрегації Східної Церкви в Римі, інформуючи, що в Карпатській Україні понад 400.000 вірних залишається без єпископа"⁹. 14 листопада 1938 р. кардинал Є.Тіссеран від імені Святої Конгрегації Східної Церкви у Ватикані видав декрет № 653/38, згідно з яким "цілковито уступає юрисдикція Всепреосвященного Олександра Стойки, мукачівського єпископа Русинів у парохіях його дієцезії, що знаходяться поза границями угорського Королівства, аж доки Апостольська Столиця інакше не зарядить. Усякі інші зарядження цьому противні, оцим устають"¹⁰. Причина такого кроку Ватикану пояснювалась наслідками Віденського арбітражу, після якого відбулося "нове розграничення між Чехословацькою Республікою і Королівством Угорщини" і "більша часть Парохій мукачівської дієцезії Русинів в дійсності остала відлучена від міст Мукачева й Ужгороду"¹¹. У зв'язку з тим, що "мукачівському єпископові Русинів тепер неможливо дістатися з одної частини (дієцезії) до другої приналежної до його юрисдикції", Ватикан "зводив поручити Високопреосвященному др. Діонісієві Няраді, єпископові крижевацькому, щоб перебрав пастирський уряд Апостольського Візитатора мукачівської єпархії Русинів, що знаходяться в Чехословацькій Республіці, і щоб про все інформував Апостольську Столицю"¹².

Ще в 1934 р. "Благовісник" повідомляв, що в найближчому часі має виникнути нове греко-католицьке єпископство у Хусті. Це дало б можливість Ватикану перетворити Ужгородську єпархію на митрополію. Однак урядове повідомлення Апостольської Столиці в цій справі прийшло аж 2 вересня 1937 р. Друга світова війна перекреслила ці благонадійні плани. Щодо призначення Д.Няраді апостольським адміністратором краю, то даний акт Ватикану розцінювався тільки як тимчасовий, "в очікуванні створення власної закарпатської митрополії"¹³. В інтерв'ю газеті "Нова свобода" 12 грудня 1938 р. Д.Няраді сказав: "Є отже дві єпархії, й наша, поки що буде управлявана апостольською адміністрацією, може й через довгий час... За мою гадкою єпархія Карпатської України згодом стане дефінітивне окремою бо вже й тепер можна вважати, що Мукачівська єпархія стала двома сепаратними єпархіями, Резиденція апостольської адміністрації є тепер в Хусті і я думаю, що місце осідку єпархії буде в столиці Уряду Карпатської України"¹⁴.

Необхідно погодитися з твердженням П.Р.Магочія, що "оскільки Нярді був відомий українофіл, то таке призначення свідчило, що Ватикан визнає українську орієнтацію автономного уряду"¹⁵. Тогочасна Карпатська Україна ставала центром боротьби не тільки політичної, але і церковної. Не випадково А.Волошин у "Маніфесті уряду Карпатської України до всіх громадян Карпатської України", прийнятому 3 листопада 1938 р., закликав: "Хай пропадуть всякі релігійні й класові спори, що їх досьгодні викликували між нами вороги нашого народу"¹⁶. На глибоке переконання В.Шандора, "назначенням єпископа Нярді апостольським адміністратором у Хусті греко-католицька церква була з боку юрисдикції упорядкована"¹⁷. Що стосується Угорщини, то вона висловила Ватикану невдоволення з приводу призначення Нярді єпископом Карпатської України¹⁸.

Про приїзд Д.Нярді в Карпатську Україну Міністерство закордонних справ ЧСР повідомило уряд А.Волошина 26 листопада 1938 р. "Ця вістка, – писала "Нова свобода", – викликала велике вдовolenня народу Карпатської України"¹⁹. 29 листопада Хуст зустрів єпископа Д.Нярді, який приїхав з Ватикану через Югославію. 4 грудня 1938 р. він провів першу службу Богу в Хусті, проголосивши літургію "за самостійну Карпатську Україну, за її Народ, за Владу і за її добро – щоб були всі за одно! Одно: в католицизмі, в українській народності, всі в благородній праці, культурі: словом одні в житті і смерті!"²¹. Отже, уже з перших днів свого перебування в Карпатській Україні, Д.Нярді зарекомендував себе відвертим прихильником української ідеї.

Українська орієнтація єпископа яскраво відображена в його "Пастирських листах" і "Зверненнях". У одному з перших своїх "Пастирських листів" Д.Нярді закликав: "Прошу всіх Отців, щоб Служба Божа серед тижня, коли не мають замовлених інтенцій, видправлялася по намірені Святого Отця: "Про мир всього світа", а крім цього про добро нашої держави. Одночасно дуже поручаю всім моїм Вірним, щоб у своїх молитвах випрошували благословення для цілого нашого народу, а передусім для тих, в чії руки Боже Провидіння поставило керму нашої держави і нашого народу"²². У пастирському листі від 23 грудня 1938 р. Д.Нярді сповістив вірників, що "нашу єпархію мукачівську в Чехословацькій Республіці віддав я під особливу опіку Пренепорочно Зачатої Діви Марії, наша ж держава проголосила її особливою Покровителькою-Заступницею Підкарпатської Держави"²³. Ще раніше, 18 грудня 1938 р. Д.Нярді відвідав Перечин, де виголосив промову, в якій "закликав вірників стояти при вірі, що тільки у певній

вірі наше спасіння й успіх нашого відродження та "кращої майбутності нашого народу та державного визволення"²⁴.

1 січня 1939 р. єпископ звернувся з "Батьківським зичливим словом до Впр. Отців Душпастирів", в якому закликав, щоб вони "свідомі своїх священних завдань, як найдалше держали себе від хоть якої протидержавної агітації так, щоб і найменша тінь не падала на їхню діяльність. І церковне право і сам природний закон вказують нам, душпастирям, яке має бути наше відношення до законної Влади на території, на котрій нам приходиться розвивати нашу священичу діяльність. Супроти такої Влади треба нам зайняти впрост позитивне становище..."²⁵. Незважаючи на цю пересторогу, українською поліцією були затримані греко-католицькі священники Н.Сілвай, І.Йосиф, З.Шолтес, І.Мінь, І.Емерик та інші. Їх звинуватили в античеській, антиукраїнській і проугорській пропаганді та ув'язнили в концентраційний табір Думен. Безперечно, вищеназваними особами не завершувався перелік священників, які відкрито працювали на Угорщину. Можливо, саме тому, окремими членами уряду Карпатської України вносилися пропозиції про заміну священників в поодиноких округах²⁶.

Вступивши до виконання обов'язків апостольського адміністратора в Карпатській Україні, Д.Няраді виклав свій план дій в інтерв'ю редакторові "Нової свободи" В.Гренджі-Донському 12 грудня 1938 р. "Мій плян є такий, – сказав єпископ, – щоб кожний священник був взірцевим духовником своїх вірних і виконував свої обов'язки сумлінно і якнайточніше. Другим моїм пляном є запровадити наше духовенство до діяльності Католицької Акції... Священник не сміє відтягатися від культурної праці між своїми вірниками, він повинен давати ініціативу й брати живу участь у цій праці. А такої праці скрізь є багато: а) праця релігійного змісту, організація релігійних кружків, католицької молоді і т.п.; б) праця в читальні "Просвіти", догляд і керування нею; в) харитативно-добродійна допомога бідним; г) організування і ведення антиалкогольних кружків... Також було б бажаним, щоб священство запровадило освідомлюючу працю господарського характеру... Відчити лекції а також практичні вказівки, щоб піднести наш народ на вищий економічний рівень. Було б добре закладати при кожній парохії комітет, щоб дати можливість вишколення талановитих бідних хлопців через матеріальну допомогу... На Карпатській Україні потрібно є видавати тижневик, де можна б містити крім політично-культурного перегляду, також цінні господарські поради селян... Для народу є конче потрібним видавати як найбільше дешевих популярних книжок"²⁷.

Д.Няраді активно почав впроваджувати свій план в життя. Єпископ заснував "Товариство греко-католицьких священиків", яке очолив Ю.Станинець, а секретарем став С.Сабол. Контакт з духовенством він підтримував при допомозі "Вісника Мукачівської єпархії в Чехословацькій Республіці", перший номер якого побачив світ 1 січня 1939 р. в Хусті. Всього вийшло п'ять номерів. У "Віснику" друкувалися звернення єпископа до священиків та вірників, інформації про життя єпархії тощо. С.Сабол видавав "Місійний календар". Ці видання друкувалися в приміщенні державної друкарні в Хусті.

Наприкінці 30-х років дві греко-католицькі вчительські семінарії значно розширили число учнів і щороку випускали по 200-250 випускників. Крім того, в Ужгороді успішно працювала греко-католицька семінарія, яка готувала священиків. За порадою уряду А.Волошина владика Д.Няраді з 1 лютого 1939 р. переніс до Оломоуца Ужгородську богословську семінарію. Її ректором було призначено монаха-василіана М.Калинця²⁸.

10 березня 1939 р. Д.Няраді видав розпорядження священикам про урочисте відзначення в церквах Сойму Карпатської України: "В особливіший спосіб поручаю і заряджую, щоб у день створення Сойму – точна дата буде оголошена в радіо – у всіх парохіях нашої єпархії на автономній території Карпатської України всесестиві отці духовні відправили Службу Божу; наперед треба повідомити вірників і місцеві уряди. Рівно ж заряджаю, щоб із тої світлої нагоди всі дзвони по наших церквах дзвонили на навечеріє (в останній вечір перед днем відкриття Сойму – Авт.) й у самий день створення Сойму по Службі Божій – також через чверть години".²⁹ Три священики були обрані послами Сойму Карпатської України – К.Феделеш, А.Довбак і Ю.Станинець. Про останнього В.Гренджа-Донський писав, що він "облюблений священик, знаменитий проповідник і відомий наш письменник".³⁰

В Карпатській Україні існувало 140 православних парафій з 5 монастирями, з чого два були жіночі, а один на Пряшівщині³¹. Всього в краї нараховувалось 155.000 православних³². На думку П.Р.Магочія, "православний єпископ... не підтримав уряд Волошина. Православне населення, якому була прищеплена любов до всякого російського, не могло перейняти українську ідеологію хустського уряду"³³. Вважаємо, що більш має рацію В.Шандор, який твердить, що "боротьба розпочалась заслугою єпископа Саватія в православної церкви. Саватій з'явився на Карпатській Україні і відправляв Богослужіння. Православна церква на Карпатській Україні належала до юрисдикції Сербської православної церкви, а Саватій належав до московської, в Чехо-Словації не визнаної. Є очевидно, що метою Саватія було зробити заколот"³⁴.

Міністр внутрішніх справ Карпатської України Ю.Ревай під час свого перебування в Празі 4 грудня 1938 р. прийняв представника "Німецького Інформаційного Бюро", якому заявив: "Ворожа пропаганда поширює сплетні, що в Карпатській Україні є переслідування на політичному чи релігійному тлі, зокрема переслідування православного населення. Ці чутки – видумані. В Карпатській Україні немає ніяких переслідувань. Всі громадяни, без різниці політичних переконань чи релігійної приналежності – є рівні перед законом"³⁵. А. Волошин 23 листопада 1938 р. прийняв архієпископа Саватія, "розмова з яким тривала 40 хвилин і торкалася справи православної церкви на Карпатській Україні. Архієпископ Саватій після розмови з прем'єром прийняв редактора "Нової свободи", і висловив велике задоволення, що прем'єр з повним розумінням і прихильністю ставиться до потреб православної церкви на Карпатській Україні"³⁶. 28 листопада 1938 р. А.Волошин прийняв нового єпископа православної церкви В.Раїча з Мукачеве, який "зложив прем'єрові заяву лояльності до Карпато-української держави та її влади"³⁷. 21 грудня А.Волошина відвідав сербський православний митрополит Йосиф у супроводі єпископа В.Раїча й архімандрита О.Кабалука. Делегація передала привітання від патріарха православної церкви Гаврила. Митрополит Йосиф запевнив А.Волошина, що православна церква буде лояльна до влади Карпатської України та не буде втручатися до національних справ"³⁸.

Таким чином, уряд А.Волошина пішов на зближення з керівництвом православної церкви, яке почало приносити перші позитивні наслідки. В с.Копашньові під час святкування храму церкви святого Михайла православний архієпископ закликав молитися за "Богохраниму Карпатську Україну та її правительство"³⁹. Представник православної митрополії поруч з греко-католицьким єпископом Д.Няраді брав участь у другому з'їзді Карпатської Січі в Хусті 19 лютого 1939 р. як почесні гості⁴⁰. Серед питань, які обговорювалися 29 грудня 1938 р. на засіданні Синодального Комітету Української Православної Митрополії Карпатської України, були: "Українська православна церква на службі відродження Карпатської України та розбудова церковної організації і наше відношення до інших церков"⁴¹. Ці факти є доказом того, що керівництво православної церкви у Карпатській Україні, принаймні лояльно відносилось до уряду А.Волошина.

На закарпатській території, яку окупувала Угорщина, греко-католицьким єпископом Мукачівської єпархії був Олександр Стойка. Високоосвічена і з багатим досвідом людина, він проводив нечітку та непослідовну політику, нерідко міняючи свої погляди. 26 жовтня

1938 р., коли А.Волошин став прем'єр-міністром Підкарпатської Русі, під час благодарственного молебня єпископ О.Стойка назвав його "батьком народу"⁴². В першій половині березня 1939 р. єпископ у виступі по радіо заявив: "...Місце русинського народу може бути тільки в тій Угорщині, де він протягом тисячі літ ділив добро і лихо з братським угорським народом... І тепер, в ці години, коли героїчна армія Угорщини святого Стефана наближається до Карпатських гір, щоб визволити нас, русинів, від відчайдушного пекла, ми бачимо в цьому святу волю доброго Бога, який турбується за долю народів і націй. Ці герої-гонведи... з братньою любов'ю об'єднуються з нашими русинськими солдатами, щоб пліч-о-пліч навіки забезпечити повагу до віри і церкви русинського народу, забезпечити захист наших святих традицій і можливість матеріального життя, гідного людині... Приймайте з довір'ям і любов'ю гонведів"⁴³. О.Стойка завершив свій виступ словами: "Хай живе наша тисячолітня батьківщина – Угорщина, хай живе наш улюблений пан регент і хай живе наш дорогий русинський народ"⁴⁴. У пасхальному посланні від 2 квітня 1939 р. О.Стойка закликав славити угорських загарбників і з радістю віддати їм багатства краю⁴⁵.

13 червня 1939 р. О.Стойка склав присягу на вірність Угорщині: "Я, д-р. Стойка Олександр, як це личить єпископові, присягаю святим Євангелієм, що буду вірним прихильником регента Угорщини, і обіцяю, що ні посередньо, ні безпосередньо не братиму участь в справах, які суперечать інтересам Угорщини. Боже, мені допоможи!"⁴⁶ Однак, незабаром. О.Стойка переконався, що угорські власті ведуть подвійну гру. Цим самим вони дискредитували себе в очах єпископа. Як вважають сучасні дослідники⁴⁷, О.Стойка спрямував всі зусилля на захист свого народу. Своїм відважним виступом не дозволив деградувати прелата ректора Олександра Хіру, якого нова угорська влада довгий час ігнорувала в семінарії. Він постарався також, щоб керівництво семінарії залишилося в руках священників-народовців. Студійні місця в семінарії він заповняв селянськими хлопцями і піклувався про піднесення релігійно-культурного життя народу. Під його керівництвом видавалися офіційний орган Мукачівсько-Пряшівської єпархії "Душпастир", часописи "Благовісник" і "Місійний вісник". Однак, незважаючи на це, єпископ О.Стойка, безперечно, все зробив для того, щоб прискорити окупацію Карпатської України Угорщиною.

Адміністратором православних приходів на окупованій угорськими військами західній частині Закарпаття Владимир Раїч призначив ігумена Аврікія. Єпископу В.Раїчу було запропоновано

прийняти угорське громадянство, але він відмовився. У зв'язку з цим Міністерство культів Угорщини заявило, що В.Раїч підданий іншій країні і тому він не може бути визнаний урядом як уповноважений по виконанню функцій єпископа у їх державі. Він був інтернований як особа неблагонадійна для угорських властей. На його місце було призначено ігумена Феофана Сабова, але і його незабаром усунуто⁴⁸. "Загальне враження населення Закарпаття про ставлення мадярської влади до закарпатських церков, – писав відомий дослідник історії церкви О.Данко, – можна у спрощеній формі окреслити так: мадярська влада фаворизувала греко-католицьку церкву, а до православної ставилася вороже чи, щонайменше, по-мачушиному... Православна церква Закарпаття... пройшла шлях від стану церкви переслідуваної на самому початку до стану церкви підтримуваної тією ж мадярською владою"⁴⁹. Згідно угорської статистики, в 1940 р. у Закарпатті нараховувалось 110 тис. православних⁵⁰.

15 березня 1939 р. угорські війська розпочали окупацію Карпатської України. Через деякий час почалися масові репресії, які не обминули і представників церкви, причому, не мало суттєвого значення до якої конфесії належав той чи інший священник. "Архівні матеріали свідчать, – довели П.Чучка і Е.Швед, – що наступ угорських властей на українську ідею на Закарпатті в міжвоєнні роки не припинявся. Деякі з них наочно показують динаміку і технологію цього наступу, розкривають спеціальність служб киймелгарітов, називаючи конкретних осіб, яких брали на мушку з метою фізичної розправи угорські репресивні органи напередодні Другої світової війни, зокрема з осені 1938 по весну 1939 року"⁵¹. Даними вченими віднайдено два списки під назвами "Спис цих українців, які з метою сильно шкодили так мадярському, як і руському народу" і "Спис цих українців, які намагалися шкодити мадярському і мадяро-руському народу", до яких занесені прізвища 140 осіб. Всі вони вважались запеклими ворогами Угорщини і підлягали знищенню. Дослідниками встановлено, що списки були складені 10 листопада 1938 р., тобто відразу після Віденського арбітражу і задовго до вторгнення угорських військ на територію Карпатської України.

У списках значилися прізвища п'ятьох духовних осіб – Булика, В.Лара, О.Хіри, С.Папа і Ю.Станинця⁵². Необхідно додати, що в списках названі тільки добре відомі в широких колах населення люди. Час показав, що протягом 1939-1942 рр. всі вони пройшли крізь угорські тюрми і табори. У списках відсутнє прізвище Д.Няраді, який

був відомий далеко за межами Закарпаття. Однак, незважаючи на велику популярність єпископа, "два дні після окупації Карпатської України уряд Мадярщини поставив єпископа Няраді у його власній квартирі в Хусті під строгий жандармський догляд із забороною виходити з будинку та зустрічатися з людьми. Брутальною поведінкою жандармерії та інших мадярських урядових властей єпископ Няраді зазнав великих принижень. Тільки пізніше Апостольський нунцій в Будапешті Ангело Ротта поміг єпископові та його секретареві о.Решетиліві виїхати до Риму"⁵³.

Брак архівних джерел стосовно гортистських репресій проти священників замінюють спогади очевидців. Вони свідчать про жахливий терор, учинений угорцями: "Середина літургії. Не давши дослужити Службу Божу, о.Купара схопили, здерли ризи і, як злочинця, вивели з церкви... Заарештованих погнали в ліс. Зупинилися на поляні. Один зробив спробу втекти – то був Федір Рознійчук, – але його пристрелили на місці. Іншим пройшлися кулями по ногах, і всі ранені попадали на землю. Озвірілі садисти в дикій люті живим людям виколювали очі, відрізали губи, язика, розпорювали животи. Нелюдські крики, стогін, зойки поносилися над лісом. Ці люди помирали великомученицькою смертю. На гуцульщині їх називають "квасівськими мучениками"⁵⁴. "Мене катували і судили за те, – пригадував священник Ю.Станинець, – що "брав участь у підпільній організації, яка ставила собі за мету прогнати угорських окупантів із Закарпаття". Так твердили судді і слідчі моєї "справи"... Побоями, знущанням намагалися "вибити" свідчення. Наші судді не вникали в справу"⁵⁵. Греко-католицького священника із с.Терново на Тячівщині Погоріляка засудили на п'ять років ув'язнення⁵⁶. Активний учасник подій 1938-1939 рр. у Карпатській Україні священник С.Пап пройшов через тортури у хустській тюрмі і концтаборі в Кривій. В 1942 р. його засудили вдруге. У вирокі говорилося, що "підсудні проголошували, що Закарпаття завжди було українською територією, такою і залишиться, у зв'язку з чим Закарпаття, якщо треба, то збройним повстанням і революційним шляхом необхідно відірвати від Угорщини і приєднати до України"⁵⁷.

Проводити репресії гортистам допомагали проугорськи настроєні священники. Таким, зокрема, був Ю.Марина. "Він греко-католицький священник, професор і віце-ректор Богословської Семінарії в Ужгороді, – пригадував С.Пап, – воїм поводженням був занадто грубим і зарозумілим. Ніхто з питомців його не любив. Для них він не був прикладом доброго священника. У священничій рясі був мадярським

шпіоном... А тепер він тут, щоб поводитись ще паскудніше..."⁵⁸. Багатьом допоміг уникнути ув'язнення і зберіг життя єпископ О.Стойка.

В 20–30-х роках між Східною Галичиною і Закарпаттям встановилися досить тісні стосунки. Необхідно відзначити, що особливо цьому сприяв митрополит Андрей Шептицький, який постійно акцентував увагу на тому, що галичани і закарпатці – кровні брати, діти єдиної матері – України. У 1922 р. Шептицький здійснив поїздку до США і в Нью-Йорку зустрівся з представником Підкарпатської Русі за океаном о.Костянтином Рожковичем. Останній, будучи духовним управителем організації "Соединение", закликав до єдності закарпатців і галичан, бо, на його думку, "се родні братя, один народ, одна церков, одна мова, одна пісня і однакова доля"⁵⁹. Андрей Шептицький "воззывал всех русинов до едности, и тогда ми будем свободны, бо на свете е справедливость, яка мусить бити вимерена каждому народови..."⁶⁰. Так передавала газета "Свобода" слова Митрополита. Додамо тільки, що вони не втратили своєї актуальності й по сьогодні.

Саме "Свобода", яку очолював і визначав її ідейний зміст Августин Волошин, зробила найбільший внесок у висвітлення діяльності Галицького митрополита. На її шпальтах ми знаходимо цілий ряд матеріалів з цього приводу. Так, 15 грудня 1927 р. у Львові проходила міжнародна конференція греко-католицького єпископату. Учасників її привітав і дав згоду взяти участь в ній митрополит Андрей⁶¹. Коли аналогічна конференція проходила в Римі, то для участі в ній запросили Шептицького. Один з квітневих номерів газети, перераховуючи видатних місіонерів Галичини, називав серед них і Шептицького. На думку редакції, він "вздовж і впоперек переїхав цілу Галичину, проповідуючи слово Боже..."⁶². "Свобода" в цілому ряді статей писала про велику і щирю любов галичан до свого митрополита. Коли в Галичині святкували 30-ті роковини його діяльності, галичани вирішили "поставити у Львові шпиталь" на його честь. Газета писала, що для такої великої душі, такого пастиря по серцю Ісуса найдостойніший дарунок ювілейний, дійсно шпиталь"⁶³.

Андрей Шептицький уважно слідкував за становищем на Закарпатті. Для устійнення контактів він постійно мав у нашому краї своїх представників. Так, довіреною особою Шептицького на Закарпатті був єпископ Д.Няраді. Встановилися тісні контакти між А.Волошином і А.Шептицьким, двома відомими релігійними діячами того часу. Августин Штефан писав, що А.Волошин ще до початку Першої світової

війни двічі побував у Львові і мав розмови з Шептицьким. Коли в жовтні 1938 р. Закарпаття вибороло автономію, Галицький митрополит відбув богослужіння у Храмі Святого Юра з приводу створення Підкарпатської держави і Уряду. 30 листопада 1938 р. Волошин одержав листа від митрополита Андрея. Шептицький писав: "Трудно представити Вам ентузіазм і радість, з якою ціла наша суспільність, увесь український народ у Галичині, а особливішим способом Церква і Духовенство прийняли відомість, що Ваша Ексцеленція обняли владу в Карпатській Україні. Уважаємо премудрим зарядженням Божого Провідіння, що Вас вибрало на провідника народів Закарпаття. Тому народів потреба й апостольської любови священика і мудрого проводу педагога, який би його виховував. Такого апостола, християнського педагога дав тому народів, дав нам усім Всевишній у Вашій особі. За страхом Господнім і втримуючи нераз віддих, слідимо за кожним Вашим кроком, свідомі небезпек, якими ми з усіх сторін оточені, і безконечно важкого Вашого завдання.

Пересилаючи Вам найщиріші мої побажання, запевняю Вас про щоденні молитви мої за Вашу Ексцеленцію і за підданих Вашій владі наших братів за Карпатами. Нехай Всевишній веде Ваші кроки і нехай наповнює Вас божою премудрістю з небес, щоб Ви змогли повірений Вам нарід допровадити до повної свободи і всестороннього добробуту"⁶⁴.

Не припинялися контакти між цими двома великими мужами України і тоді, коли А.Волошин проживав у Празі. Тут його відвідав В.Кубійович – довірена особа Шептицького. Однак, ми вважаємо помилковим твердження окремих істориків, що Шептицький пропонував Волошина в президенти Соборної України і у вожді українського народу.

Після звернення А.Шептицького до всього цивілізованого світу з протестом проти переслідувань поляками українців у Галичині, патріотичні сили краю провели ряд акцій підтримки. На сторінках урядової газети "Нова свобода" з'являються десятки статей про важке, безправне становище українського населення Галичини. В одній із них говорилося, що "...поляки нечуваним способом нищать у своїй державі все, що українське. Нищать стрілецькі могили, розв'язують українські товариства, унеможливають удержання шкіл, насильством і обманом перетягують несвідомих селян на латинський обряд, щоб таким чином скорше їх опольщити, а в останньому часі взялися до радикального нищення православних церков..."⁶⁵.

Учасники Маніфестаційних зборів 16 жовтня 1938 р. у Великому Бичкові прийняли резолюцію, в якій підтримали визвольну боротьбу

українців Галичини: "Українці Закарпаття шлють гарячий привіт прикарпатським братам, що провадять героїчну боротьбу з наїздниками-окупантами. Дякуємо їм за їх гарячу прихильність до наших змагань, за їх оборону наших прав. Віримо, що недалеко та хвилина, коли весь Український Народ від Попраду аж до Кавказу, буде сам господарем на своїй землі, бо тільки в своїй хаті своя правда і сила, і воля"⁶⁶.

Діяльність Андрея Шептицького високо оцінювали директор греко-католицької дівочої учительської семінарії в Ужгороді о.В.Лар, єпископ В.Такач і П.Гебей. Отець В.Лар пригадував, "що чув про Митрополита Шептицького вже в гімназії, опісля незабутнім зістав для нього вислів каноніка, виховника богословія в Ужгороді, сьогодні єпископа Американських Русинів Кир Василя Такача. Він високо цинив Митрополита Шептицького. Одного дня, під час Першої світової війни, зайшли богослови до свого духовника о.каноніка В.Такача і найшли його в кімнаті дуже сумного, майже зі сльозами в очах. На запит, що сталося, – о.В.Такач сказав, що дуже сумує і болуче переживав поступування Тіси Пішти, прем'єра Мадярщини, який своїм розпорядженням посягнув на душу нашого народу, на святі речі – обряд і церковну мову, домагаючись зміни календаря і заведення мадярської мови в Греко-Католицькій Церкві, щоб Службу Божу відправляти мадярською мовою в церквах Мукачівської єпархії. "Одинокий наш рятуюнок – це Львів, Митрополит Шептицький", – сказав накінець о. В.Такач, духовник богословської семінарії.

Отець Василь Лар оповідає, що після цієї заяви він та ще кілька богословів почали більше цікавитися Митрополитом Шептицьким та Греко-Католицькою Церквою в Галичині, хоч Мадяри забороняли всякі зв'язки, а навіть згадки про Галичину. Та Бог так дав, – каже В.Лар, -що по Першій світовій війні наш край, наша Мукачівська єпархія визволилась з-під панування Мадярів та під назвою Підкарпатська Русь прилучилася до ЧСР"⁶⁷.

Митрополит А.Шептицький був добре обізнаний із релігійною ситуацією в Закарпатті. "Розмовляючи з Митрополитом, – пригадував о.В.Лар, – я переконався, що він ліпше знає і нашу Мукачівську єпархію, як ми самі. Митрополит з любов'ю говорив про наш нарід, про його глибоку релігійність, чесноту та природню інтелігенцію... Митрополит Андрей сказав, що у своїх молитвах усе згадує Закарпатську Україну. Знав про закарпатські відносини як політичні, так і культурні"⁶⁸. Єпископ П.Гебей писав, що він разом з А.Волошином відвідав Львів, а коли вернулися, то із задоволенням оповідав, "що дуже вплинуло на нього це, коли у Львові почув, що вірні Мукачівської єпархії також українці, – що ми один народ з однією мовою, обрядом і вірою".⁶⁹

Сучасний історик церкви о.Атанасій Пекар із Риму відзначав: "... Як би то пожвавити церковнорелігійне життя в Мукачівській єпархії та спинити наступ московського православ'я. В тому часі Слуга Божий, на просьбу єпископа Гебея, вислав до Ужгорода сестер Василянок для ведення бурси для дівчат. У своєму проповідному листі до Мукачівського владика він писав: "Посилаю Вам найкращі організаційні сили, які маю тут в Галичині, щоб тільки Вам допомогти!". У 1928 р. А.Шептицький побував на Закарпатті на Чернечій горі біля Мукачева і виголосив проповідь на тему: "Стійте у вірі!". Натовп прочан із захопленням слухав палкі слова митрополита. Всі тішилися, що могли почути голос "нашого Мойсея!". А були й такі, що говорили: "Не гадаю, якщо вже і вмру!". Так ото закарпатські українці признали Слугу Божого Андрія також і своїм Батьком і заступником, новітнім Мойсеєм!"⁷⁰.

Отже, в результаті Віденського арбітражу церква виявилася поділеною між Угорщиною і Чехословаччиною. Переважна більшість населення Карпатської України була греко-католицького віросповідання. Із середини листопада 1938 р. до середини березня 1939 р. обов'язки апостольського адміністратора в краї виконував крижевацький єпископ Д.Няраді, який відзначався своєю чіткою українською орієнтацією. Уряд Карпатської України все робив для того, щоб не виникали конфлікти між вірниками греко-католицької та православної конфесій. Православна церква, що відносилася до Сербської Православної Митрополії, лояльно відносилася до уряду А.Волошина. Мукачівський єпископ О.Стойка, який залишився на окупованій Угорщиною території, вірно служив окупантам, заохочуючи їх до повного захоплення Закарпаття. Однак, в роки окупації він діяв менш активно, розчарувавшись у двоякості угорської політики. З окупацією Закарпаття військами Угорщини в краї встановився жорстокий репресивний режим, від якого постраждали представники духовенства обидвох конфесій.

Між Закарпаттям і Галичиною протягом всього міжвоєнного періоду не припинялися національно-культурні та релігійні взаємовідносини. Із вищесказаного випливає, що митрополит Андрей Шептицький робив все від нього залежне, щоб вони були дружніми і міцними. Галицький митрополит із великим захопленням зустрів звістку про утворення автономного уряду Августина Волошина. Його представником на Закарпатті був єпископ Діонізій Няраді.

1. Ортинський І. Хрищення, хрест та харизма України. – Дрогобич, 1993. – С.118.

2. Стерчо П. Карпато-українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках. – С.85; Шимша Н. Квасівський мученик священик Карло Кулар // Карпатська Січ. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 56-й річниці Карпатської Січі. – Ужгород, 1996. – С.146.
3. Палінчак М. Державно-церковні відносини на Закарпатті та в Східній Словаччині в 20 – середині 30-х років ХХ століття. – Ужгород, 1996. – С.47.
4. Маркусь В. Нищення греко-католицької церкви в Мукачівській єпархії в 1945-50 рр. Відбитка із Збірника, присвяченого пам'яті З.Кузеля // Записки НТШ. – Т.СХІХ. – Париж, 1962. – С. 5.
5. Там само.
6. Бенько Н. Міжконфесійні відносини на Закарпатті в політичних подіях 1938-1949 рр. // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. – Випуск II. – Ужгород, 1997. – С.105.
7. Там само; Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). – С.115.
8. Цит. по: Довганич О.Д., Пашкуй З.А., Троян М.В. Закарпаття в роки війни. – Ужгород, 1990. – С.18.
9. Стерчо П. Названа праця. – С.84.
10. Там само. – С.84-85.
11. Нова свобода. – 1938. – 6 груд.
12. Там само.
13. Там само.
14. Пекар П. Мукачівська єпархія і Галицька митрополія // Українські Карпати. Матеріали міжнародної наукової конференції "Українські Карпати: етнос, історія, культура". – Ужгород, 1993. – С.402.
15. Нова свобода. – 1938. – 13 груд.
16. Магочій П.Р. Названа праця. – С.115.
17. Августин Волошин. Твори. – С.375.
18. Шандор В. Спомини. – Т.І. Карпатська Україна 1938-1939. – Ужгород, 1996. – С.257.
19. Там само.
20. Нова свобода. – 1938. – 27 лист.
21. Там само. – 30 лист.
22. Там само. – 4 груд.
23. Там само. – 6 груд.
24. Там само. – 21 груд.
25. Там само. – 23 груд.

26. Цит. по: Ліхтей І. Єпископ Діонісій Наряді і Карпатська Україна (листопад 1938 – березень 1939) // Дзвони. – №3. – С.5.
27. Вегеш М. Карпатська Україна (1938-1939): соціально-економічний і політичний розвиток. – Ужгород, 1993. – С.69.
28. Нова свобода. – 1938. – 13 груд.
29. Ліхтей І. Названа праця. – С.5.
30. Документи свідчать. – Ужгород, 1985. – С.120.
31. Гренджа-Донський В. Публіцистика // Твори Василя Гренджі-Донського. – Т.ІХ. – Вашингтон, 1989. – С.223.
32. Стерчо П. Названа праця. – С.86.
33. Там само. – С.85.
34. Магочій П.Р. Названа праця. – С.116.
35. Шандор В. Названа праця. – С.257.
36. Нова свобода. – 1938. – 4 груд.
37. Там само. – 27 лист.
38. Там само. – 30 лист.
39. Там само. – 23 груд.
40. Палінчак М.М., Болдижар М.М. Релігія і церква на Закарпатті в 20–30-х рр. // Нариси історії Закарпаття. – Т.2. – Ужгород, 1995. – С.447.
41. Шимша Н. Названа праця. – С. 104.
42. Нова свобода. – 1938. – 29 груд.
43. Бенько Н. Названа праця. – С.104.
44. Документи свідчать. – С.122.
45. Там само. – С.123.
46. Там само. – С.123-124.
47. Там само. – С.126.
48. Бенько Н. Названа праця. – С.107.
49. Хланта О. Деякі питання керівництва Мукачівською єпархією православної церкви в Закарпатській Україні у 1939-1944 рр. // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. – Випуск II. – С.99.
50. Данко О. Угорська політика відносно православної церкви на Закарпатті в 1939-1944 рр. // Культура Українських Карпат: традиції і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. – Ужгород, 1995. – С.350,362.
51. Маркусь В. Названа праця. – С.5.
52. Чучка П., Швед Е. На шляху до Ковнера – 42 // За Українське Закарпаття. – С.38.
53. Там само. – С.39.
54. Шандор В. Названа праця. – С.257.

55. Шимша Н. Названа праця. – С.149-150.
56. Зейкан Ю. Таємниці каштелю Ковнера // За Українське Закарпаття. – С.74-75.
57. Там само. – С.75.
58. Пагіря В. В'язень вироку 1942-го // Там само. – С.78.
59. Пап С. У мадярській тюрмі // Там само. – С.113.
60. Свобода. – 1922. – 12 лист.
61. Там само.
62. Там само. – 1927. – 18 груд.
63. Там само. – 1927. – 20 квіт.
64. Стерчо П. Названа праця. – С.101.
65. Нова свобода. – 1938. – 9 жов.
66. Там само. – 18 жов.
67. Цит. по: Вегеш М.М. Андрей Шептицький // Вчені, письменники і політичні діячі про Україну (Збірник наукових праць). – Випуск другий. – Ужгород, 1996. – С.84.
68. Там само.
69. Там само. – С.85.
70. Там само.

ВИСНОВКИ

У ХХ столітті однією із найпомітніших постатей української історії, безсумнівно, був Галицький митрополит Андрей Шептицький. Видатний релігійний діяч того часу, він відіграв неабияку роль у зростанні самосвідомості українського народу. Важко переоцінити внесок Митрополита в освіту, науку, культурний поступ українців. Незважаючи на те, що його діяльність розповсюджувалась, в першу чергу, на Західній Україні, однак зробила величезний резонанс на решту українських земель.

Андрей Шептицький – видатний політичний діяч свого часу. Незважаючи на те, що виховувався у спольщеній сім'ї, він стояв на чітких українсько-національних позиціях. Однак, його ставлення до різних політичних партій, організацій було неоднозначним. Він, з одного боку, підтримував утворення дивізії "Галичина", яка знаходилася в складі німецького вермахту, а, з другого боку, рішуче засудив терористичний акт членів ОУН проти польського міністра внутрішніх справ Б.Перацького. Неоднозначним було його ставлення до ОУН, УПА загалом. Митрополит одним із перших закликав вояків УПА припинити боротьбу проти радянських військ, адже розумів, що ця боротьба прискорить і посилить репресії проти українського народу. Неоднозначним було його ставлення до різноманітних політичних режимів (австро-угорського, польського, радянського, німецького), які в різні часи панували в Галичині. Історичні документи свідчать, що митрополит Андрей Шептицький знаходився в опозиції до всіх, жодна влада не вважала його своїм прихильником. Однак, ні один з окупаційних урядів не наважився його репресувати, адже надзвичайно популярним і авторитетним був Шептицький не тільки в Україні, але і в усьому світі.

Греко-католицька церква в Закарпатті, особливо після призначення апостольським адміністратором Д.Няраді, продовжувала виконувати роль захисника української державності. Між Закарпаттям і Галичиною протягом всього міжвоєнного періоду не припинялися культурні взаємовідносини. Велика заслуга в цьому, безперечно, належить митрополиту Андрею Шептицькому, якого добре знали в нашому краї; він неодноразово тут бував. Саме Шептицький одним із перших серед політичних діячів Галичини привітав утворення автономного уряду, який очолив А.Волошин. Встановилися тісні стосунки між двома визначними політичними, культурними і релігійними діячами ХХ століття.

В своїй культурно-освітній, виховній, церковній і науковій діяльності Андрей Шептицький спирався на добре обмірковану, логічно-аргументовану, струнку богословську філософську систему переконань, яку він намагався втілити в життя. Велику зацікавленість Митрополита викликали також проблеми церковної і загальної історії. Він багато зробив у галузі архівознавства, музеєзнавства, особисто їх финансиючи. Однак, необхідно відзначити, що незважаючи на всю значимість для церкви і для нього особисто культурно-освітньої, виховної, наукової, суспільно-політичної діяльності, вона все-таки не була головною. Андрей Шептицький перш за все був Митрополитом, людиною релігійною, а не світською, і навіть якщо в своїх вчинках виходив за рамки суто церковних справ, то і так діяв як Князь Церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

I. АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

1. Державний архів Закарпатської області, ф.3, оп.3, спр.55.
2. Державний архів Івано-Франківської області, ф.2, оп.1. спр.34; оп.14, спр.2; ф.8, оп.1, спр.123.

II. ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ

3. Культурне життя в Україні. Західні землі. 1939-1953. – Т.І. – К.: Наукова думка, 1995.
4. Літопис Нескореної України: документи і матеріали. – Кн.1. Львів, 1993.

III. ТВОРИ А. ШЕПТИЦЬКОГО

5. Митрополит Андрей Шептицький. Твори (аскетико-моральні). – Рим, 1978.
6. Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. – Т.І. Пастирські листи (1899-1902). – Торонто, 1965.
7. Шептицький Андрей. Послання, листи. – Львів, 1993.
8. Шептицький А. Про єдність // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). Львів. 1991. – С.409-410.
9. Шептицький А. До науки і просвіти // Твори слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи (2.III.1899-7.IX.1901). – Т.І. – Торонто. 1965. – С.7-10.
10. Шептицький А. Митрополит до української молоді // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – С.5-6.
11. Шептицький А. До української інтелігенції // Шептицький А. Твори. – Т.І. – Торонто, 1963. – С.193-200.
12. Шептицький А. Християнська праведність // Шептицький А. Твори – ортега. – Рим, 1978. – С.259-260.
13. Шептицький А. Про ліберальну совість // Шептицький А. Письма-послання (1939-1944 рр.). – С.312-331.
14. Шептицький А. Про виховання // Там само. – С. 231-232.
15. Шептицький А. Культ Христової любови // Там само. – С.136-142.
16. Шептицький А. Про милосердя // Там само. – С.168.

17. Шептицький А. Побажання, поміщені у "Львівських вістях" (Ч.91, 1943 р.) // Там само. – С.377.
18. Шептицький А. Промова при Отворенні АЕп. Собору 1943 р. // Там само. – С.396-397.
19. Шептицький А. До вірних // Там само. – С.14-15.
20. Шептицький А. Про небезпеку занедбання потрібної праці // Там само. – С.25-28.
21. Шептицький А. Не убий // Там само. – С.222-231.

IV. МАТЕРІАЛИ ПЕРІОДИКИ

22. Свобода (Ужгород).– 1922. – 22 січ.; 1927. – 15 груд.; 1929. – 12 груд.; 1930. – 17 квіт.; 1936. – 9 квіт.
23. Нова свобода (Хуст). – 1938. – 14, 16 жов.; 27,30 лист.; 4, 6, 13, 21, 23, 29 груд.

V. МОНОГРАФІЇ, БРОШУРИ, СТАТТІ

24. Августин Волошин. Твори. – Ужгород, 1996.
25. Баран О. Митрополит Андрей Шептицький і його екуменічні ідеї (у 50-у річницю смерти Великого Митрополита) // Український Історик. – 1994. – № -4. – С. 182-188.
26. Баран С. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. – Мюнхен, 1946.
27. Бенько Н. Міжконфесійні відносини на Закарпатті в політичних подіях 1938-1940 рр. // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. – Вип. II. – Ужгород, 1997. – С.105-108.
28. Букович Д. Павутиння омани. – Ужгород: Карпати, 1974.
29. Вегеш М. Митрополит Шептицький і Закарпаття // Радянська Верховина. – 1992. – 13 черв.
30. Вегеш М., Фенич В. У храмі святого Юра (Андрей Шептицький – церковний діяч) // Верховина. – 1994. – 26 квіт.
31. Вегеш М. Митрополит Андрей Шептицький (Історіографічні аспекти) // Проблеми української історіографії. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 30-річчю Українського Історичного Товариства і журналу "Український Історик" 3 березня 1996 р. – Мукачево: Елара. 1996. – С.80-88.
32. Вегеш М. Андрей Шептицький // Вчені, письменники і політичні діячі про Україну (Збірник наукових праць). – Випуск другий. – Ужгород, 1996. – С.51-89.

33. Вегеш М., Задорожний В. Андрей Шептицький: просвітитель, політик, людина // Срібна земля. – 1993. – 6 квіт.
34. Вегеш М. Могутня постать української історії // Календар "Просвіти" на 1995 рік. – Ужгород, 1995. – С.142 – 144.
35. Гайова О. Соціальна роля церкви в умовах окупаційних режимів // Визвольний шлях. – Кн.І (538). – 1993. – С.63-65.
36. Грабовецький В. Мої спогади про архієпископа Йосифа Сліпого // Нова Зоря. – 1992. – 6 серп.
37. Грабовецький В. Андрей Шептицький // Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Гуцульщина в другій половині XIX-початку XX ст. – Т.8. – Івано-Франківськ, 1995. – С.190-191.
38. Гренджа-Донський В. Публіцистика // Твори. – Т.IX. – Вашингтон: Карпатський Союз, 1989. – С.223-224.
39. Гринів О. Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог. – Львів, 1994.
40. Головин Р. Владика Андрей // Альманах "Гомону України". – Торонто, 1994. – С.45-46.
41. Двадцять листів о.Андрея Шептицького до матері (упорядкував і примітками доповнив Григор Меріам-Лужницький). – Львів: Світ, 1994.
42. Довганич О.Д., Пашкуй З.А., Троян М.В. Закарпаття в роки війни. – Ужгород, 1990.
43. Дорошенко В. Великий Митрополит. – Йорктон, 1958.
44. Єпископ Василь Такач про митрополита Шептицького // Карпатський край. – 1995. – №5-8. – С.64.
45. Єпископ Петро Гебей і митрополит А.Шептицький // Там само. – С.65.
46. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. – Львів, 1991.
47. Заборовський Я.Ю. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкви і народові (1865-1944). – Івано-Франківськ, 1995.
48. Заборовський Я.Ю., В.Соловйов А.Шептицький // Добрий Пастир. – 1990. – С.12-16.
49. Залусский З. Пути й достоверности // Наленч Дарья й Томаш. Юзеф Пилсудский. Легенды и факты. – М., 1990.
50. Зейкан Ю. Тасмница каштелю Ковнера // За Українське Закарпаття. – Ужгород, 1994. – С.74-75.
51. Зимомря М., Гомоннай В., Вегеш М. Августин Волошин. – Ужгород: Закарпаття, 1995.

52. Історія християнської церкви на Україні (Релігієзнавчий довідковий нарис). – К., 1992.
53. Із слів патріярха Йосифа Сліпого // Альманах "Гомону України". – Торонто, 1995. – С.77-79.
54. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. – Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993.
55. Кость П. Історія Української Церкви. – Львів, 1992.
56. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький. Його життя і заслуги. – Люблин: Свічадо, 1990.
57. Левіцький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848-1914. – Жовква, 1927.
58. Ленцик В. Слуга Божий митрополит Андрей Шептицький та українська наука // Богословіє. – Т.55. – Рим, 1991. – С.166-181.
59. Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під Австрійським пануванням // Історичні есе. – Т.І. – К.: Основи, 1994. – С.436-437.
60. Лисяк-Рудницький І. Український національний рух // Там само. – С.476-477.
61. Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка // Там само. – Т.2. – К.: Основи, 1994. – С.102-103.
62. Лисяк-Рудницький І. Політичні ідеї Липинського з перспективи нашого часу // Там само. – С.163.
63. Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський // Там само. – С.215.
64. Ліхтей І. Єпископ Діонісій Няраді і Карпатська Україна (листопад 1938 – березень 1939) // Дзвони. – 1995. – Ч.5. – С.4-5.
65. Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). – Ужгород, 1994.
66. Маркусь В. Нищення греко-католицької церкви в Мукачівській єпархії в 1945–50-х рр. Відбитка із Збірника присвяченого пам'яті З.Кузелі // Записки НТШ. – Т.СЛXIX. – Париж, 1962.
67. Малецький М. "У моїй долі вирішальну роль відіграв митрополит Андрей Шептицький" // Українська дивізія "Галичина": історико-публіцистичний збірник. – Київ – Торонто, 1994.
68. Ортинський І. Хрещення, хрест та харизма України. – Дрогобич, 1993.
69. Пагіря В. В'язень вироку 1942-го // За Українське Закарпаття. – С.78-79.
70. Палінчак М. Державно-церковні відносини на Закарпатті та в Східній Словаччині в 20 – середині 30-х років ХХ століття. – Ужгород, 1996.

71. Палінчак М., Болдижар М. Релігія і церква на Закарпатті в 20–30-х рр. // Нариси історії Закарпаття. – Т.2. – Ужгород, 1995. – С.447-450.
72. Пап С. У мадярській тюрмі // За Українське Закарпаття. – С.113-114.
73. Пекар А. Митрополит А.Шептицький і закарпатські українці // Карпатський край. – 1995. – №5-8. – С.107-108.
74. Пекар А. Мукачівська єпархія і Галицька митрополія // Українські Карпати. Матеріали міжнародної наукової конференції "Українські Карпати: етнос, історія, культура". – Ужгород, 1993. – С.402-405.
75. Стерчо П. Карпато-українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках. – Львів: За вільну Україну, 1994.
76. Суханова З., Сулима-Матлашенко Н. Андрей Шептицький: реалії хресного шляху // Сторінки історії України ХХ століття. – К.: Освіта, 1992. – С.325-336.
77. Тополь М.Л. Виза на убийство // Военно-исторический журнал. – 1990. – №11. – С.48-62.
78. Тожецький Р. Митрополит Андрей Шептицький // Ковчег. – 1993. – Ч.І. – С.108-112.
79. Хланта О. Деякі питання керівництва Мукачівською єпархією православної церкви в Закарпатській Україні у 1939-1944 рр. // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. – Вип. II. – Ужгород, 1997. – С.99-110.
80. Хома І. Шляхами каторги Блаженнішого Йосифа Сліпого // Альманах "Гомону України". – Торонто, 1995. – С.49-75.
81. Химка І. Греко-католицька церква і національне відродження в Галичині 1772-1918 // Ковчег. Збірник статей з церковної історії. – Ч.І. – Львів, 1991. – С.109-110.
82. Чайковський М. Нація і держава в богословській спадщині митрополита Андрея Шептицького // Науковий збірник УВУ. Матеріали конференції "Народ, нація, держава: українське питання у європейському вимірі". – Мюнхен-Львів, 1995.
83. Чучка П., Швед Е. На шляху до Ковнера – 42 // За Українське Закарпаття. – С.38-42.
84. Шандор В. Спомини. – Т.І. Карпатська Україна. 1938-1939. – Ужгород, 1996.
85. Шептицька С. Молодість і покликання о.Р.Шептицького. – Рим, 1987.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Митрополит Андрей Шептицький (історіографічні аспекти).....	5
РОЗДІЛ II. Життєвий шлях і громадсько-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького.....	13
РОЗДІЛ III. Культурно-освітня, виховна та наукова діяльність митрополита Андрея Шептицького.....	27
РОЗДІЛ IV. Екуменічні ідеї митрополита Андрея Шептицького та діяльність по їх реалізації.....	53
РОЗДІЛ V. Релігійна ситуація на Закарпатті та позиція митрополита Андрея Шептицького.....	87
ВИСНОВКИ	103
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	105

Басараб В.І., Вегеш М.М.

Б 27 Життя і помисли митрополита Андрея Шептицького: Монографія. –
Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. – 112 с.

ISBN 966-7400-29-9

У монографії ужгородських істориків висвітлюються основні віхи життя митрополита Андрея Шептицького. Головна увага приділяється з'ясуванню аспектів наукової, просвітницької та екуменічної спадщини визначного церковного, культурного і громадсько-політичного діяча України. Автори дослідження піднімають також проблему церковних та культурних взаємовідносин Галицького митрополита з діячами Закарпаття. Зокрема, висвітлюється позиція А.Шептицького стосовно проголошення в березні 1939 р. Карпатської України.

ББК 63.3(4УКР) 6
УДК 94(477)